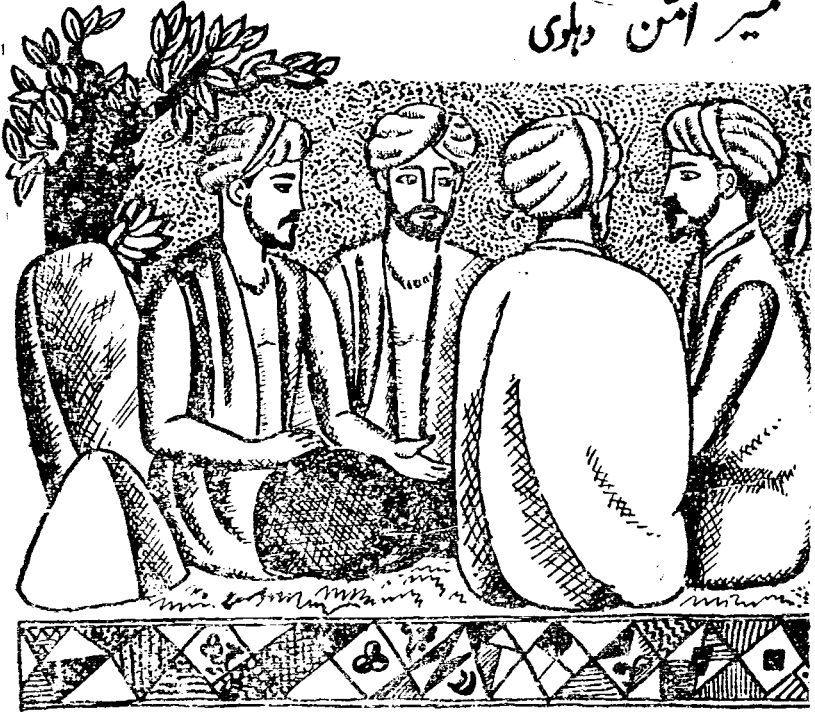

تاشقى

ҒАФУР ҒУЛОМ
НОМИДАГИ АДАБИЁТ
ВА САНЪАТ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1971

میر آمن دہلوی

باغ و بہار

МИР АММОН
ДЕХЛАВИЙ

БОҒУ
БАҲОР

«Боғу баҳор — Чор дарвеш» кўҳна шарқини мунаққаш обидаларидан бири.
Фозиллар ва донолар битган бу китобни ким ўқимаган ёки эшитмаган дейсиз!..

Дили содиқ, ишқи собит ошиқлар саргузаштини ўқир экансиз, хаслингизда баҳор чоғи ранго-ранг гуллар очилган, ариқларда шиша сувлар гўзаллар зулфидек мавж ураётган, булбул ва қумрилар дарахт шохларида чақчақлашиб ишқ розини баён қилаётган чаманзорга кириб қолгандай бўласиз.

Мир Аммон Деҳлавий бу бўстонда сўзлан раққоса қизлар, иборалардан танноза жононлар, гаплардан от ўйнатувчи чавандозлар яратиб, ўз санъати, товланувчи тили, юксак камолоти билан кишини ром қилиб олади.

Шу гулзорини муаттар бўйдан муҳтарам китобхонларни баҳраманд қилган бўлсак, ўзимизни беҳад бахтиёр ҳис этган бўламыз.

Урду тилидан

Тоҳир Иброҳимов

таржимаси

Муҳаррир,

Эйнатилла Ашурбоев

Иккинчи қисми

МУАЛЛИФ ВА УНИНГ АСАРИ ҲАҚИДА

Кўҳна шарқда «Чор дарвеш» номи билан машҳур бўлган бу қиссани ким яратгани аниқ маълум эмас. Аммо асрлардан бери форс, урду, инглиз, рус, тожик, қозоқ, татар, ўзбек тилларида чоп этилиб келинаётган бу асарнинг яратилишида Амир Хисрав Деҳлавийга нисбат берилади. Мир Аммон Деҳлавий «Боғу баҳор» муқаддимасида шундай ёзади: «Чор дарвеш»ни биринчи бўлиб ёзган киши Амир Хисрав Деҳлавийдир. Унинг ёзилиш сабаби шундай бўлган: кунлардан бир кун Амир Хисравнинг устодлари Низомиддин Авлиё ҳазратлари* бетоб бўлиб қоладилар... Беморнинг руҳини кўтариш мақсадида Амир Хисрав шу қиссани ҳикоя қилади. Орадан бир оз муддат ўтгач, Низомиддин Авлиё ҳазратлари шифо топиб, «Бу қиссани эшитган ҳар бир киши дард кўрмасин» деб, дуо қилганлар.

1878 йилда Бомбайда нашр этилган «Чор дарвеш»нинг муқаддимасида ҳам Мираҳмад бинни Шоҳмуҳаммад «Чор дарвеш»нинг яратилиш тарихига тўхталиб, Амир Хисрав Деҳлавийни тилга олади.

Улуғ адиб ва олим Садриддин Айний Тожикистон Давлат нашриёти 1961 йилда нашр этган «Чор дарвеш»га ёзган сўз бошисида, ҳинд халқининг қадимий афсоналаридан таркиб топган бўлиши керак, дейди.

Амир Хисрав Деҳлавий 1325 йилда вафот этган, «Чор дарвеш»нинг форс, урду, тожик, ўзбек тилларида маълум ва машҳур бўлган вариантлари хоҳ назм, хоҳ насрда ёзилган бўлсин, XVII ёки XVIII асрнинг бошларига мансубдир. Аммо ундаги кўп воқеа-ҳодиса жойлари, урф-одатлар, расм-русумлар, ноз-неъматларнинг хиллари, уй анжомлари ва жиҳозлари номи бу ноёб асарни биринчи бўлиб яратган киши ҳиндистонлик ёзувчи бўлиши керак, деган фикрга олиб келади.

Биз бу машҳур асарни ким яратганлиги масаласини аниқлашни олимларга ҳавола қиламиз-да, Мир Аммон «Боғу баҳор»ни ҳақида тўхталиб ўтамиз.

1775 йилда Мир Муҳаммад Ҳусайн Отахон Таҳсин урду тилида «Чор дарвеш»ни яратди. Аммо тили ниҳоятда оғир ва ясама бўлганлиги учун унинг асари кўпда машҳур бўлмай, тезда унутилди.

Шу пайтда Мир Аммон Деҳлавий «Чор дарвеш»га кўла уриб, насрда ёзди ва уни «Боғу баҳор» деб атади. Бу ҳақда Мир Аммоннинг ўзи қисса охирида шундай ёзди: «Бу китобни битиб тугатганимда, номи шундай бўлсинки, ёзилган тарихи ўз-ўзидан аён бўлиб турсин, деган ўй хаёлимга келди. Ҳисоблаб кўрсам, қисса битишни 1215 йил ҳижрийда (1801 йил мелодий) бошлаган эканман. Фурсат бўлмаганлиги боисидан уни 1217 йилда ниҳоясига етказишга муяссар бўлибман. Дилимда, китобим номи «Боғу баҳор» бўлсин, ҳам чиройли ном, ҳам битилиш тарихи маълум бўлиб туради» деган қарорга келдим. Шу сабабли қиссам номи «Боғу баҳор» бўлди.»

Мир Аммон Деҳлавийнинг «Боғу баҳор»и тезда халқ ўртасида машҳур бўлиб, ҳозиргача Ҳиндистонда бир неча бор нашр қилинди. Унинг энг охириги мукамал нашрларидан бири Деҳлида 1964 йилда нашр этилган нусхаси ҳисобланади.

«Боғу баҳор»нинг шу нашрига қисқача сўз боши ёзган Рашид Ҳасанхон муаллиф ва унинг асари ҳақида шундай хабар беради:

«Мир Аммон Латифхон асли деҳлилик бўлиб, унинг «Боғу баҳор» асари абдий барҳаёт, завқ-шавқ билан суйиб ўқилувчи китобдир... Мир Аммоннинг асари «Боғу баҳор» номи билан биринчи бор 1803 йилда Калкаттада нашр қилинди. Бу нашр — ниҳоятда ноёб ҳисобланиб, биз қўлингиздаги китобни шу асосида нашрга тайёрладик.»

Мир Аммон Деҳлавий ким бўлган? Бу ҳақда «Боғу баҳор» муқаддимасида муаллифнинг ўзи қисқачагина маълумот беради: «Ота-боболарим Ҳумоюн* даврдан бошлаб, подшоҳлар хизматида бўлиб келганлар. Бу подшоҳлар хонадони ўзини кўрган аҳволга тушгач*, Сурож Мал Жот* ерларимизни босиб олди, Аҳмад шоҳ Дурроний* эса, мол-мулкимизни талади. Бу зарбаларга чап бериб, севики ватанимни ташлаб қочдим. Шундан кейин бир неча йил Азимобода* яшадим. Ишми кўпда юришмади; тақдир менга кулиб боқмади. Бола-чақамни Азимобода қолдириб, бахт излаб кемада Калкаттага келдим. Бир қанча муддат беиш юрдим. Кейинча навоб* Диловар Жанг мени ўз хизматига олиб, кичик укаси Мир Муҳаммад Козимхонга мураббий қилиб тайинлади. Аммо у ердан кичи йил яшаб, бирон рўшнолик кўрмадим.»

Бу қисқачагина хабарда феодализм давридаги босқинчилик, талон-торож урушларини, тирикчилик қилиш учун ўзини минг ёққа уриб сарсон-саргардон бўлган истеъдодли қалам соҳиби Мир Аммонни кўрамай, ўша даврдаги еиёсий аҳволни кўз олдимизга келтирамай.

Мир Аммон Деҳлавийнинг урду адабиётида «Чор дарвеш»нинг янги оригинал вариантини яратишда қилган катта хизмати шундан иборат бўлдики, ўша давр урду тилида «шод қилувчи адибларнинг тилга зўрма-зўраки. Форс сўзларини киритишларига қарши «Боғу баҳор»да оддий халқ тилидан, жонли

иборалар, бой ўхшатишлар, чиройли образлар, мақоллар ва мағаллар, ренго-ранг тасвирлардан жуда ўринли фойдаланди. «Боғу баҳор» тўрт ошиқ шаҳзо-данинг саргузашти бўлиб, уларнинг ишқ можароларини подшоҳ Озодбахт тақдир билан заррин ипларда гоят усталик билан боғлаиб, яхлит бир асар ҳолига келтирилган. Бу жиҳатдан у «Калила ва Димна», «Тўтинома» каби асарларни эслатади.

Рум мулкининг подшоҳи Озодбахт бефарзанд бўлиб, у энёрат ва сиғиниш учун қабристонга боради ва у ерда суҳбат қуриб ўтирган тўрт дарвешни кўра-ди. Яманлик савдогарнинг ишқ можаросини, Форс шаҳзодасининг дарднок сар-гузаштини эшитиб, ўз саройига қайтади ва тўрт дарвешни саройга олдириб келади. Кўрган-кечирганларини айтиб, сағпараст ҳожа қиссасини ҳикоя қилиб беради. Кейин Ажам ва Чин-Мочин шаҳзодалари ҳам ишқ ўтида сўзона бўл-ганларидан айтиб беришади. Асар охирида подшоҳ Озодбахт фарзанд кўриб, пари ва девлар хоқони Малик Шаҳбол ёрдамида барча ошиқ-маъшуклар ўз му-роди-мақсадларига етадилар.

Китобдаги энг гўзал мазмундор қисса ҳожа сағпараст саргузашти бўлиб, яхшилик ва ёмонлик, дўстлик ва душманлик, содиқлик ва маккорлик, саҳийлик ва бакилик каби хислатларни автор ниҳоятда қизиқарли, ҳаётий воқеалар билан очиб беради. Эзгу ишлар ва яхши фазилатлар тантанасини тараннум этади.

Мир Аммон дунёдаги ёвузликлар, фосиқликлар, ишқда вафосизликни қо-ралар экан, соф муҳаббат, маъшукка иззат-ҳурмат, ишқда садоқат фазилатла-рини улуғлайди. Мир Аммон ишратпарастликни эмас, чин севгини мадҳ этиб, хитоб қилади:

Ишқ офатини доим аҳли ошиқдан сўранг,
Фосиқ қаердан билсин, қалби содиқдан сўранг.

Аmmo Мир Аммон Деҳлавийнинг «Боғу баҳор» китоби фақат ошиқ-маъ-шуклар можароси, дарвешлар саргузаштидан иборат, деб қараш хато бўлади.

Асарни ўқир эканмиз ўша даврдаги сиёсий ҳаёт, меҳнагаш омманинг аянч-ли аҳволи, тахт учун қонли курашлар, разолат, пасткашлик, худбинлик каби иллатларни муаллиф ўз асарига ниҳоятда усталик билан очиб берганини кўрамиз.

Бунга учинчи дарвеш қиссасидаги тахтга ўтириб олган амакиси томонидан «савдойи бўлиб қолди» деб темир қафасга солинган ва охири оғу бериб ўлди-рилган Фарангистон* шаҳзодаси, тўртинчи дарвеш Чин-Мочин шаҳзодасининг тахт учун бўлган даъвосидан воз кечиб, жонини сақлаб қолиш мақсадида вата-нини ташлаб қочини мисол бўла олади.

Албатта, Мир Аммон Деҳлавий ўша давр, ўша тузум фарзанди. Шунинг учун ҳам у «одил подшоҳ» қидиради. Подшоҳларни адолат ва инсофга чақира-ди. Зотан, биз муаллифдан бундан ортиқ нарса кута олмаймиз ҳам.

Асарда хотин-қизлар масаласига кўп ўрин берилган. Улар занф, муте аёл-лар эмас, балки тадбиркор, доно, ўз тақдирини ўзи ҳал қилувчи, чин севги йўлида мол-дунёдан воз кечиб, қатъий ҳаракат қилувчи журъатли аёллардир.

Биринчи дарвеш қиссасидаги Дамашқ маликасининг хатти-ҳаракати, ҳожа сағарааст ҳикоясидаги Сарандип* маликасининг донолиги фикримизнинг далилидир. Подшоҳ Озодбахт ҳикоясидаги вазирнинг қизи образида бу яхши фазилатлар янада яққол намоён бўлади, она бошига оғир кулфат тушганда «Сенинг ўрнингда тош ёки кўр бўлса ҳам ўғил туққанимда ёмон кунимга ярар эди», деб ўз қизига дашном беради, камситади. Қиз эса, эркаклар ҳам уdda қилолмайдиган оғир ишга бел боғлаб, узоқ сафарга чиқади ва ўз ақл-заковати, одоб-ахлоқи, жасорати билан кишиларни ўзига ром қилиб, отасини зиндондан озод қилади.

Бу образ орқали Мир Аммон хотин-қизлар озодлиги ва тенг ҳуқуқлигини ғимоя қилади десак, муболаға қилмаган бўламиз.

Булардан ташқари Мир Аммон Деҳлавий ўз асарида Яман, Ажам, Дамашқ, Басра, Чин-Мочин каби шарқ мамлакатлари ҳақида гап юритса ҳам, асосан ҳинд халқининг ҳаётини ҳар томонлама қамраб олади ва ёритиб беради. Бу жиҳатдан қараганда ҳам асар катта қимматга моликдир.

Мир Аммон Деҳлавийнинг «Боғу баҳор» китоби 1924, 1957 ва 1962 йилларда уч марта рус тилида нашр этилди.

Ўзбек тилида яратилган «Чор дарвеш»нинг вариантларидан хоразмлик Сиддиқнинг насрда ва Хиромийнинг назмда яратган «Чор дарвеш»лари учтўрт мартадан нашр этилган ва ота-боболаримиз шу пайтгача уларни суюб ўқиб келишган.

«Тошкент» бадиий адабиёт нашриёти 1960 йилда беш жилдлик «Ўзбек адабиёти» китобининг иккинчи жилдида Сиддиқнинг «Чор дарвеш»ндай парча берди. Яна шу йил, яъни 1960 йилда Хиромийнинг назмда ёзилган «Чор дарвеш»ни ўзбек китобхоналарига тақдим этди.

Мир Аммон Деҳлавийнинг «Боғу баҳор»и «Чор дарвеш»нинг форсча вариантларидан ҳикоялар ўрни алмаштирилиши билан ҳам, гоҳи воқеа-ҳодисаларнинг ўзгача талқини билан ҳам фарқ қилади. Мир Аммон ўзигача яратилган форс тилидаги «Чор дарвеш» сюжетидан фойдаланган бўлса ҳам, бу ишга ижодий ёндошган, янгидан ўз ижодхонасида ишлаб чиққан. Уни бемалол оригинал асар деб баҳолаш мумкин.

Биз таржимага 1964 йил Деҳли нашрини асос қилиб олган бўлсак ҳам, таржима жараёнида баъзи бир жумлаларни, айрим ҳолларда эса, абзацларни қисқартиришга журъат этдик. Бунга сабаб, назаримизда, муаллиф айрим жойларда ортиқча суханбозликка берилиб кетиб, юқорида айтилган фикрларни яна қайтадан янги сўзларда қайтаради, базм ва подшоҳ саройларидаги мол-ашёларни биттама-битта санаб, таърифлаб чиқади. Бу кичик қисқартишлар асар мазмунига ҳеч бир путур етказмас, деб ўйлаймиз.

«Боғу баҳор»ни таржима қилишда қимматли маслаҳатларини аямаган Деҳли университетининг профессори, шоир Қамар Рансга самимий миннатдорчилик билдирамиз.

Мир Аммон Деҳлавийнинг «Боғу баҳор» асари ўзбек ва ҳинд адабий алоқаларининг кўп асрлардан бери давом этиб келаётганига яна бир ёрқин мисол бўла олади.

ТОҲИР ИБРОҲИМОВ

БОҒУ БАҶОР

ҚИССАИ АВВАЛ

Шундай қилиб ижозатингиз билан қиссамни бошлайман. Сизлардан илтимос, бутун вужудингиз билан тинглаб, адолатли ҳукм чиқаринг. «Чор дарвеш»да шундай битилган, қиссахонлар бундай ҳикоя қилишади. Қадим замонда Рум мулкида* бир подшоҳ бўлган экан. Нўширавони одил* десангиз ҳам, саховатли Ҳотам Тоий десангиз ҳам ўша экан. Бу подшоҳнинг номи Озодбахт бўлиб, пойтахти Қустунтания (Истамбул) экан. Унинг замонида халқ тўқ, хазина тўла, лашкар бахтиёр, ғарибу ғураболар осуда яшар экан. Улар шундай тинч ва хушвақт умр кечирар эканларки, ҳар бир хонадонда кундузи байрам, кечалари зиёфат берилаётганга ўхшар экан. Озодбахт ўз мулкида ўғриларни йўқотиб, қисабурларни тугатиб, муттаҳам қаллоблардан ном-нишон қолдирмаган экан. Халқ кечалари дарвозаларига зулфин солмас, растадаги дўконларга қулф урилмас экан. Йўловчи мусофирлар хоҳ ўрмону, хоҳ далада олтин-кумушларини жаранглашиб бамайлихотир кетишаверар экан. Ҳеч ким ундан, оғзингда канча тишинг бору, қаёққа кетяпсан, деб сўрамас экан.

Минглаб шаҳар Озодбахтга қарам, ҳисобсиз мамлакатлар ҳижоҳ тўлар экан, бу ёруғ дунёда ниманики кўнгли истаса ҳаммаси

муҳайё экан. Аммо минг афсуски, унинг қисмат боғида ҳаёт меваси — фарзанд кўкармаган экан. Шу ваздан кўпинча хаёлга чўмар, беш вақт намоздан кейин доим қудратли каримга илгижо қилар экан.

— Эй худо! Мен ожиз бандангдан барча иноятингни аямадинг. Аммо бир нарсадан сиқдинг, қоронғу кулбамни ёритувчи зиё бермадинг. Дилда армоним шуки, мендан кейин чирогимни ёқадинг, ўлаётганимда сув томизадинг меҳрибоним йўқ. Эй яратган, ҳамма нарса ўз қўлингда, менга ғойибдан бир ўғил ато қил. Менинг ному салтанатимдан бир нишон қолсин.

Подшоҳ Озодбахт қирқ ёшигача шундай умидлар билан яшабди. Бир куни Биллур саройда намозини ўқиб бўлиб, тиловат қилиб ўтирар экан, тасодифан кўзи ойнага тушиб қолибди. Қараса, мўйловига бир оқ мўй оралабди, у кумуш торга ўхшаб товланиб турибди. Бунни кўриб, Озодбахт кўз ёши тўкди, бағрини тилиб оху фарёд чекди. Ғам-андуҳда ўйга голди:

— Афсус! Шунча умр бекор кетди. Мол-дунёга тўймай, уни остин-устун қилдинг. Шунча йиққан молу дунёни энди нима қиласан? Бор давлатингни етти ёт бегона совуради. Паймонанг тўлиб, кунинг битиб қолибди. Бу дунёда яна беш кунлигинг бўлгани билан куч-қувватдан қоласан. Пешонангга тахт вориси битмаган экан. Эндиликда яхшиси, қўлингни ювиб қўлтигингга ур-да, қолган қисқа умрингни холиқни ёд қилиш билан ўтказ.

Озодбахт шу гапни кўнглига тугиб, боққа чиқди-да, ашулачи-ю раққосаларга жавоб бериб юборди. «Бугундан бошлаб ҳеч ким менинг қошимга келмасин, кимда-кимнинг арз-доди бўлса девонга келиб айтсин», дея фармойиш берди. Сўнг бир хонага кирди-да, жойнамоз ёзиб, ибодатга ўтирди. Қиладиган иши кўз ёш тўкишу, оҳ-воҳ уриш бўлиб қолди. Шу тариқа Озодбахт бир неча кунларини ўтказди. Шом, оғиз очар чоғи бир дона хурмо еб, уч хўплам сув ичиб, кечаю кундуз жойнамоз устида ўтираверди. Бу гап саройдан ташқари чиқиб, аста-секин бутун мамлакатга ёйилди: «Подшоҳ салтанатдан юз ўгириб, хилватни ихтиёр қилибди». Чор атрофда ганим ва фитначилар кўпайиб, ҳар ким ўз билгича оёқ оладиган бўлиб қолди. Хоҳлаган киши халқни эзиб бошбошдоқлик қилаверди. Қаердаки ҳоким бўлса, ишида камчилик кўпайиб кетаверди. Мамлакатнинг ҳар бурчагидан саройга арз-дод ёғилиб келаверди. Сарой аҳли йиғилиб, маслаҳат қилгани турди.

Охири шу маслаҳатга келиб тўхташди: «Жаноб вазир ақлли, доно, подшоҳга яқин ва муътабар одам, мартаба бўйича ҳам ҳаммамиздан юқори. У кишининг ҳузурига бориб кўрайлик-чи, нима маслаҳат чиқаркин». Ҳаммалари бирга вазир қошига келишди.

— Тақсири олам, подшоҳимизнинг аҳволи носоз, яна бир неча кун шундай кетаверса, не машаққат билан йиғилган давлат беҳуда ист-нобуд бўлади, қайта қўлга киритиш ғоят мушкул,— дейишди улар.

Вазир кекса, ҳалол, ақлли одам бўлиб, исми ҳам жисмига монанд Хирадманд* эди.

— Подшоҳи олам ҳузурларига киришни ман этган бўлсалар ҳам ҳаммангиз истиқболларига борингиз. Мен ҳам сизлар билан бораман. Худо хоҳласа, подшоҳ бизни қабул қилгай,— деди у.

Шундай деб, вазир ўрнidan турди-да, сарой аҳллари билан бирга девонга борди, уларни шу ерда қолдириб, ўзи девони хосга йўл олди. Подшоҳ хизматида турган қулбаччага:

— Подшоҳ ҳазратларига кириб, бир неча кундан бери жаҳонни мунаввар этувчи жамолингизни кўришга муяссар бўлмаган бир содиқ қулингиз келди. У сизнинг чеҳраи олийингизни кўриб, оёгингизни ўпиб, таскин топишга умидвор, дегин,— деб тайинлади.

Подшоҳ гуломдан бу гапни эшитгач, вазирининг ҳурмат-этиборини, сидқидиллигини, тadbиркор ва содиқлигини билгани, аксар ўзи ҳам унга маслаҳат солиб туришини эслади, бирпас иккиланиб турди, сўнг чақришга фармон берди.

Ижзати олий тегиши билан вазир подшоҳ ҳузурига кириб, икки қўли кўксига салом берди. Қараса, подшоҳнинг чеҳраси бутунлай ўзгарган, озиб-тўзган, кеча-кундуз йиғлайверганидан кўзлари киртайиб, атрофини ажни босган, юзлари эса сомондек сарғайган.

Подшоҳни бу аҳволда кўрган Хирадмандда тоби-тоқат қолмади, беихтиёр югуриб бориб, подшоҳ оёғига ўзини ташлади. Подшоҳ унинг иягидан кўтариб сўради:

— Хўш, мени кўриб хотиринг жам бўлдимми? Энди бор, ортиқ мени безовта қилма. Салтанатни ўзинг бошқаравер!

Подшоҳдан бу гапни эшитган Хирадманд кўз-ёш тўкиб деди:

— Сизнинг марҳаматингиз ва сиҳат-саломатлигингиз бўлса, камина қулингизга салтанат доимо муяссар бўлаверади. Лекин жаҳон паноҳининг хилватга юз ўгиришларидан бутун мамлакат таҳликада қолди. Бунинг охири хайрли бўлмас. Муборак ақлларини қандай хаёл банд этди? Содиқ қулингизни маҳрам этиб, сирингизни очганингизда кўп улуғ иш бўлар эди. Бу ақли ноқис қулингиз билганича ўз фикрини баён қилсин. Подшоҳнинг айшу ишратда яшаши, барча ташвишларига малҳам бўлувчи тadbирлар топиш

учун қулларига сарфарозликлар бахш этилган. Фикри олийларини шундай нохуш ўйлар банд этса, худо кўрсатмасин, унда қулларига не ҳожат қолур.

— Ҳақ гапни айтдинг, эй Хирадманд,— деди подшоҳ.— Бироқ менинг юрагимга уй қурган ғамнинг давоси йўқдир. Гапимга қулоқ сол, эй Хирадманд! Бутун умрим мамлакатни кенгайтириш дарида ўтди. Мана энди ёшим бир жойга етиб, тўримдан гўрим яқин бўлиб қолди. Улим элчи юборди, қора сочга оқ оралади «Туни билан ухлаб, наҳот эрталаб ҳам уйғонмасанг», деган эскиларнинг бир нақли бор. Ахир шу пайтгача парвардигор ўлсам орқамда қоладиган бирон фарзанди қобил ато қилмади. Шу боисдан дил ғамга тўлди, шу боисдан тарки дунё этдим. Моли-мулкимни ким олса олаверсин, менга барибир. Бир неча кундан бери ҳамма нарсани ташлаб, тоғу тошларга бош олиб кетсам, деган хаёлдаман, бирон кимса дийдоримни кўрмаса, қолган беш кунлик умримни шу тариқа ўтказсам. Кўнглимга қаер ёқса, ўша жойга ошиён қуриб, яратганининг хизматида бўлсам. Шояд оқибати бахайр бўлса. Дунё бўлса ҳўб кўрдим, аммо роҳатини топмадим.— Подшоҳ шундай деб оқ урди.

Хирадманд шаҳзода ёшлигида отасининг хизматида ҳам бўлган эди. Ёшлигидан билгани учун ҳам Озодбахтга унинг муҳабвати зўр эди. Қолаверса, вазир кўп доно, меҳрибон одам эди.

— Худонинг иноятидан ноумид бўлиш ярамайди. Ун саккиз минг оламни яратган тудо учун сизга бир фарзанд ато қилиш нима бўлибди? Қиблаи олам, бу хаёлларни дилдан буткул чиқармоқ керак. Акс ҳолда тамом дунё остин-устун бўлади. Ахир салтанатимизни падари бузрукворларингиз, қолаверса ўзингиз не-не меҳнату машаққатлар билан бунёд қилгансиз? Арзимаган сабаб билан давлат қўлдан чиқиб, бепарволик оқибатида мулк вайрон бўлади. Худо кўрсатмасин, бадном бўласиз. Боз устига-устак қиёмат куни: «Сени подшоҳ тайинлаб, бандаларимни сенга топширган эдим. Сен менинг раҳматимдан воз кечиб, фуқароларингни ҳайрони паришон қолдирдинг», деган маломатга қоласиз. Бу саволга нима деб жавоб берасиз? Бас, шундай экан, ибодат қилдим, деган билан ҳам қутула олмайсиз. Сабаб, банданинг боши, оллоҳнинг тоши. Подшоҳдан унинг қилган одилликлари сўроқ қилинади. Қулингизнинг беадаблигини афв этасиз-ку, олам папоҳ, ую-маконни ташлаб дала-тошда кезиб юриш жўғу* фақирларнинг иши. Бу иш подшоҳларга муносиб эмас. Сиз ўз вазифаларингизни адо этишингиз лозим. Худони ёд этиш ва ибодат қилиш учун тоғу тошларда юриш шарт эмас. Бу байтни эшитгандирсиз, подшоҳим:

Худо дони ёнингда, тоғу тошда излама,
Болаиғ иссиқ бағрингда, чўлу даштда бўёлама.

Агарда адолатли ҳукм чиқариб, бу қулингизнинг маслаҳатига қўлоқ солсангиз, жаҳон паноҳ энг тўғри тadbир шундай бўлур: ҳар нафас, ҳар соатда эзгу ниятларини худого баён қилиб турсалар, ҳеч ким яратганининг марҳаматидан четда қолмағай. Қундузлари мамлакатни, ғариб-ғураболарни инсоф ва адолат билан бошқаринг, токи бандалари худойимнинг сояи давлатларида тинч-омон яшасин. Кечалари тоат-ибодат қилинг. Пайғамбаримизнинг пок руҳларига ниёз қилиб, гўшанишин дарвешлар ва мутаваккиллардан* мадад сўранг. Етим-есир, аёлванд, муҳтож, бева-бечораларга кунда хайр-эҳсон бериб, савоб ишлар билан банд бўлсангиз, яхши ниятларингиз эвазига, иншооллоҳ, дилингиздаги мақсадларингизга бекаму кўст етурсиз.

Хирадманд вазирнинг бу гапларидан Озодбахтнинг кўнгли кўтарилди.

— Гапларинг кўп дуруст! Айтганингдек қилиб кўрамиз. У ёғига оллоҳнинг хоҳлагани бўлар,— деди Озодбахт. Кўнгли таскин топгач, вазирдан сўради:— Барча амиру дабирлар* не иш билан машғулдир, ҳоалари нечук?

— Бутун аркони давлатингиз қиблаи оламнинг мол-жони дуо-сидадирлар. Барчаларни сизнинг ташвишингиз билан ҳайрону паришондирлар. Жамоли муборагингизни кўрсатсангиз, аминдурманки, улар паришонликдан қутулулар. Ҳозир эса, барчаси девонда сизга муштоқ бўлиб турибдилар,— деди вазир Хирадманд камоли эҳтиром билан.

Бу гапни эшитиб, Озодбахт амр қилди:

— Иншооллоҳ, худо ёр бўлса, эртага барчани қабул қилурман, ҳозир бўлсинлар.

Озодбахтнинг бу гапидан Хирадманд кўп хурсанд бўлиб, дуога қўл очди:

— Илоҳим, замину осмон мавжуд экан, тахти тожингиз барқарор бўлсин!

Кейин Хирадманд ижозат олиб, шоду хуррамлик билан ташқари чиқди ва бу хушхабарни амирларга етказди. Барча амирлар хурсандлик билан уй-уйларига тарқашди. Шаҳар шодликка тўлди. Подшоҳнинг эртага қабул қилишидан халқ хурсанд бўлди.

Эртаси эрталаб барча катта-кичик амалдорлар, аркони давлат йиғилиб, ўз мартаба-даражаларига қараб жой-жойларига ўтиришиб, подшоҳ чиқишига мунтазир бўлиб туришди.

Кун жилава қилганда тўсатдан парда кўтарилиб подшоҳи олам тахти муборакка қадам ранжида қилди. Хонада шодиёна куй янгради. Ҳамма таъзим билан подшоҳни муборакбод қилди. Ҳар ким ўз совғасини топширди, ҳар кимнинг насл-насаби ва мавқеига қараб подшоҳ ҳади улашди. Ҳамма шодланиб, гам юкидан халос бўлди. Вақти пешин бўлгач, подшоҳ ўрнидан туриб, сарой ичига йўл олди. Шоҳона таомлардан тотиб, ором олгани хос хонага кириб кетди. Шу кундан иборат подшоҳ кунда эрталаб амалдорларни қабул этиб бўлгач, пешиндан кейин тиловат қилиб, намоз ўқиб, худого тавба-тазарру қилишни одат қилди.

Бир кун китоб кўрса, шундай дейилибди: «Бирон кимса ўз га му андуҳига даво тополмаса, тақдирга ҳавола қилиши лозим. Қабристонга юз тутиб, пайгамбарнинг покиза руҳига сиғиниб, ўзини хокисор тутиб, дил уйини бу гофил дунёдан озод қилсин, чин кўнгилдан кўз ёши тўксин, ана шунда худонинг қудратини кўради. «Мендан олдин бу дунёда қанчадан-қанча соҳиби мулклар ўтган. Лекин осмон барчасини ўз гардишига олиб, кулга айлангирди», деб ўйласин. Ахир шундай байт бор:

Тегирмонга бир боқиб, тўкди Кабир* кўз ёшин,
Тушган чиқмайди тирик, албатта ейди бошин.

Ўзинг кўр, улардан бир сиқим тупроқдан бўлак нима нишон қолди? Барча молу дунё, уй-жой, авлоду аждод, ёру дўст, навқару хизматчи, филу отларини қолдириб, ёлғиз ўзлари дунёдан кўз юмиб кетдилар. Бу нарсалар уларнинг жонига оро кирмади. Эндиликда уларнинг номларини биров билмайди ҳам. Қабр ичида бошларидан нима кечгани ҳам маълум эмас: уларни қурт-қумурсқа, илон-чаёнлар едимиз ёки худо раҳмларини қилдимиз? Шу гапларни тананга ўйлаб кўрсанг, бу дунёнинг бир ўйинчоқ эканини биласан, ана шунда дил гуначаси ҳамиша очилади, ҳар қандай ҳолатда ҳам сўлмайди».

Бу гапларни китобдан ўқиб ўтириб Озодбахт вазирининг сўзларини эслади. Бу гаплар бир-бирига жуда ўхшарди. У китобда айтилганларни амалда қилиб кўрмоқчи бўлди. «Лекин подшоҳлардай от миниб, ёнига амалдорларини олса, яхши бўлмас. Яхшиси шуки, кийимларимни ўзгартиб, кечаси бирон азиз мақбарасига ёки биронта художўй олдига бораман-да, туни билан хизматида ухламай чиқаман. Шояд, шу художўй кишилар сабаб бўлиб, бирдан бир муродимга етсам, оқибатда нажот насиб этса».

Бу гапларни дилига жо қилиб Озодбахт бир туни эски-туски

кийимлар кийиб, ёнига озроқ пул солди-да, қалъадан секингина чиқиб, йўлга равона бўлди. Юра-юра бир қабристонга етди. Ихлос билан қуръон ўқиди. Шу вақт шамол турди, бўрон бўлиши ҳам эҳтимол эди. Шунда Озодбахт узоқда тонги юлдуз каби милтиллаб турган ёруғликни кўриб ўйлади.

«Шундай шамол ва қоронғуликда ўчмай ёниб турибдими, демак бу чироқда бир ҳикмат бор. Эҳтимолки, бу бир тилсим бўлса. Албатта, агар пилигини аччиқтош ва олтингугурт сувига ботириб олса, чироқ ҳар қандай ҳавода ҳам ўчмайди. Ёки бирон азиз авлиёнинг чирогини, ҳеч ўчмайди. Таваккал, бориб кўрай, шояд, шу шам нуридан менинг кулбам чироги ҳам чарогон бўлса, дилдаги муродимга етсам».

Озодбахт шу ниятлар билан нур кўринган тарафга юрди. Яқин бориб қараса, тўртта дарвеш ўтирибди. Елкаларида жандалари, бошларини тиззаларига тираб, ҳеч нарса билан ишлари йўқ, хомуш ўтиришибди. Уларнинг бу ҳоллари ўз мулки ва қавмидан ажралган, ранжу гамга грифтор бўлган, ҳайрону лол мусофирларни эслатарди. Олдиларидаги қабр тоши устида чироқ милтиллаб турар, шамол ҳаргиз таъсир этмас, гўё кўк гумбазининг ўзи уни шамолдан сақлаётгандай эди.

Озодбахт бу дарвешларни кўриши билан умидга тўлди: «Сенинг орзунинг шу кишилар сабабли муқаррар ушалади. Қуриган умид дарахтинг шулар мададида қайта гуллайди. Уларнинг хизматига пешвоз чиқиб, дарду аламингни айт, мажлисларига қўшил. Шояд раҳмлари келиб, дуо қилсалару, яратган эгам қабул қилса». Шу қарорга келиб, олдга юраман деганда, хаёлига шундай фикр келди: «Эй лодон! Шошмагни! Кўзингга қара! Буларнинг кимлигини биласанми? Қаердан келишгану, қаерга кетишяпти? Эҳтимол одам суратига кириб ўтирган жин, дев, ажиналардир. Ҳарна бўлганда ҳам, шошқалоқлик ярамайди. Аввал бир жойга яширишиб, бу дарвешларнинг ким эканлигини аниқлаб ол».

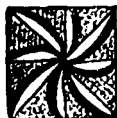
Озодбахт ўзи кўринмайдиган жойни топиб, дарвешларга яқин борди-да, бекиниб ўтирди. Уларнинг суҳбатини эшитиш ниятида бутун тани қулоқ бўлди.

Иттифоқо бир дарвеш акса уриб, «худого шукур» деб қўйди. Қолган уч дарвеш унинг аксасидан ўзларига келишиб, чироқ пилигини тўғрилашган эди, янада равшанроқ ёнди. Кейин чилим чека бошлашди. Шунда бири гапга тушди:

— Эй жаҳонгашта ёронлар! Фалакнинг гардиши билан кечани кеча, кундузни кундуз демай дарбадар, хоки басар бўлиб юрган кишилармиз. Алҳамдулиллоҳ! Маиа бугун толе мададкор, қисмат ёр бўлиб учрашиб қолдик. Эртага кунимиз қандай бўлиши бир

яратганиниг ўзига аён. Бирга бўламузи ёки ҳар томонга тарқаб кетамузи — худо билади. Кеча узун, ҳозир уйқуга ётсак, яхши бўлмас. Шунинг учун бир-биримизга бу дунёда бошимиздан кечган воқеаларни тариқча ҳам ёлгон қўшмай айтиб берсак, кечани қисқа қилардик. Саҳарда озгина ухлаб олармиз.

— Ё ҳодий!* — дейишди қолганлари.— Таклифингизни қабул қилдик. Аввал кўрган-кечирганларингизни сиз айтиб беринг, бизлар баҳраманд бўлайлик.

БИРИНЧИ ДАРВЕШ ҚИССАСИ

Биринчи дарвеш чордана қуриб олди-да, қиссасини шундай бошлади:

— Е маъбуди оллоҳ! Гапларимга қулоқ беринг, бу дарбадарнинг моjarосини эшитинг:

Менинг бу саргузаштим жон қулоқ билан тингланг.

Фалак мени забун этди, оқ-фироқ билан тингланг.

Бошимга нелар тушди, дарбадар олам кезиб,

Барчасин баён айлай, иштиёқ била тингланг.

Эй ёронлар! Мен туғилган, буэрукворларим истиқомат қилган ерни Яман дейдилар. Отамнинг оти Хўжа Аҳмад бўлиб, кағза савдогар эди. Уша вақтларда унинг олдига тушадиган бирон дўкондор ё савдогар топилмас эди. Кўп шаҳарда дўкон ва гумашталари олди-сотдини ривожга чиқарган бўлиб, уйда минг-минглаб нақд пул, турли мамлакат моллари қалашиб ётарди. Отамизнинг икки фарзанди бўлиб, бири сиздак ҳодилар қаршиснда жанда кийиб ўтирган каминангиз бўлса, бири қиз бола бўлиб, қиблагоҳим ҳаётлигида қўшни шаҳардаги бир савдогар йигитга турмушга берган эди. Бас, маълумки, уйда шунча бойлик бўлиб, бир бола бўлса, уни эркалатишларнинг чеки бўлмайди! Мен меҳру муҳаббат билан ота-она бағрида парвариш топдим. Уқиш-ёзишни, сипоҳилик ҳунарини, савдогарликни ўргандим. Қўлимдан хат келадиган бўлди. Ун тўрт ёшга киргунимча ўйнаб-кулиб, ғам-ташвиш нималигини билмадим. Бир йил ичида ҳам отам, ҳам онамдан ажралиб қолдим. Тўсатдан қазо қилишди.

Бошимга шундай ғам-кулфат тушган эдики, баёнига тил ожизлик қилди. Етим бўлиб қолдим, бошимда бирор раҳнаомим қолмади. Бу ногаҳоний мусибатдан кечани кундузга улаб йиғладим, емоқ-ичмоқни тамоман унутдим. Қирқ кун бир бало қилиб ўтди.

Отамнинг қирқига катта-кичик қариндош-уруғ йиғилди. Фотиҳа ўқилгандан кейин, отамнинг салласини менга ўрашиб, насиҳат қилишди:

— Дунёда она-отаси ўлмаган ким бор? Вақтики келиб кунинг битиб, сен ҳам оламдан ўтасан. Сабр-қаноатли бўл, уй-жойингга қара. Ахир энди, отанг ўрнига ўзинг бош бўлиб қолдинг. Ишларингга, савдо-сотигингга пухта бўл.

Менга тасалли беришиб, қариндош-уруғ тарқади. Гумашталар, корчалонлар йиғилиб келишиб, совға-салом беришиб, шундай дейишди:

— Марҳамат қилиб, ўз муборак назарингиз билан пул ва молларингизни кўрсангиз.

Отамдан қолган мил-мил мол-дунёни бир кўришим биланоқ кўзларим чарақлаб очилиб кетди. Катта бир хонани безатишга буйруқ бердим. Ҳамма ёққа гиламлар ёзилди, пардалар осилди, энг яхши, чиройли хизматкорлар танланди. Уларни яхши кийинтиришга буйруқ бердим. Фақирингизнинг ўзи маснадга* чиқиб, ёстиққа ёнбошлади. Ҳаш-паш дегунча оламдаги барча бекорчи, ўғри, муттаҳам, текин томоқ, шаробхўр, хушомадгўйлар менга улфат бўлиб қолди. Кеча-кундуз ўшаалар билан суҳбат қурдим. Ҳар балони гап деб гапириб, одам боласи қилмаган ишларни қилдик. Улар менга доим: «Ешликни ўйин-кулги, шароб, гулоб ичиш билан ўтказинг. Нозанинлар билан суҳбат қуриб, айшингизни суринг», дейишарди.

Ҳа, одамни йўлдан урадиган шайтон — одам бўлади. Бу суҳбатлар мени йўлдан оздирди. Шароб, ўйин-кулги, қимор ҳунарим бўлиб қолди. Охири шунга етиб бордики, савдогарликни ҳам йиғиштириб қўйиб, маншатга муккам билан кетдим. Менинг гафлатга берилганимни кўриб, хизматкор ва дўстларим қўлларига тушган нарсамни ташиб кетишаверди. Талон-торожнинг олдини олиб бўлмади. Қанча пул харажат бўлаётгани, қаёқдан келиб, қаёққа кетаётгани билан ҳеч кимнинг иши йўқ эди. Мол текин келса, дил бераҳм бўлади. Бу қадар харажат бўлгач, Қоруннинг хазинаси ҳам туриш беролмайди. Бир неча йил шу тариқа ўтди. Бир кун қарасам, бошимдаги дўппиму, белимдаги лунгимдан бўлак ҳеч вақойим қолмапти. Нонимни еб, ошимни ичиб ҳар гапларида мен учун дарё-дарё қонларини тўкишга тайёр бўлган ёру ошнолар гойиб бўлишди. Кўча-кўйда тасодифан учраб қолгудек бўсалар ҳам ўзларини кўрмаганга олиб тесқари қараб кетишарди. Барча хизматкорларим, таниш-билишларим ҳам мени ташлаб кетишди. Биронта «Сенга нима бўлди» дейдиган одам топилмай қолди. Елғиз гаму андуҳ йўлдошим бўлиб қолди.

Эндиликда еб-ичай деса м уйимда бир кафт доним ҳам йўқ эди. Очлик азоби ёмон бўларкан, икки-уч кун ичидаёқ аҳволим танг бўлиб қолди. Охири ночор юзимдан ҳаё пардасин итқитиб ташлаб, опамнинг уйига боришга аҳд қилдим. Лекин уни кўришга уялардим, сабабки, отам вафотидан кейин на унинг ҳолидан хабар олган, на бир энлик хат ёзган эдим. У менга таъзия билдириб ва меҳри товланиб бир-икки хат ёзган бўлса ҳам, ўз ҳолимга ўзим маст бўлиб юрганимда жавоб ёзмаган эдим. Ана шу шармандаликни ўйлаб, кўнгил чопмас, аммо бормасликдан бўлак бирон нажот йўли кўринмас эди. Бир бало қилиб пойи пиёда, қуруқдан-қуруқ, йиқила-тура, ит азобида йўл юрсам ҳам мўл юриб, опамнинг шаҳрига етиб келдим, уйини топиб бордим.

Менинг аҳволи-рамзимни кўриб, дардимни олиб, бўйнимга олиб йиғлади. Омон-эсон келганимга ёғ, мош, чақа пул садақа қилди.

— Сени кўрганимдан жуда хурсандман. Укажон, менга қара, сенга нима бўлди? Қани айт-чи!— деди ранг-рўйимни кўриб.

Унга ҳеч нарса деб жавоб беролмадим. Кўзимдан тирқираб ёш оқаверди. Опам тезда янги уст-бош тиктириб, мени ҳаммомга жўнатди. Ҳаммомдан чиққач, янги кийимларни кийдим. Менга ўз хонаси ёнидан яхши безатилган бир хона ажратиб берди. Нонуштага шарбат, писта, ҳолава, мағиз берар, пешинда қуритилган ва янги ҳўл мевалар чиқарар, кунига икки маҳал палов, иссиқ чен, қовурма, кабоблар билан меҳмон қиларди. Овқатлари ниҳоятда лаззатли эди. Опам ҳар йўл билан меҳрибонлик кўрсатарди. Бошимга тушган оғир кунлардан сўнг, бундай оромга етишгач, худўга минг-минг қатла шукур қилдим. Бир неча ой шундай роҳату фароғатда ўтди, бу хилватгоҳдан чиқмасдан еб-ичиб ётавердим.

Бир кун мени онамдан ҳам зиёда иззат-ҳурмат қилаётган опам шундай деди:

— Оҳ укажон! Сен кўзимнинг нури, ота-онамдан қолган бит-таю-битта ёдгорсан. Сени кўриб кўнглим ўрнига тушди, баҳордай яшнаб кетди. Аммо худо эркакларни топиш-тутиш учун кўчага яратган, қимирламай уйда ўтиришлари яхши эмас. Уйдан чиқмай тухум босиб ўтирган эркакни эл-юрт гап-сўз қилади. Айниқса, бу шаҳарнинг одамлари майда гапроқ. Катта-кичик сенинг ҳақингда гапириб шундай деяптилар: «Отасининг давлатини еб битириб, куёвининг бурда-сурдаларига кўз тикиб ўтирибди». Бу гапга оринг келмайдими?! Мен ҳам, сен ҳам майна бўлиб, ота-онамиз шаънига ҳам доғ тушади. Бўмаса-ку, мен теримдан кавуш қилиб, сенга кийдириб, бир умр бағримда олиб ўтирардим. Эндиликда маслаҳат шуки, сафар камарини белга боғла. Худо хоҳласа, бу кунлар

унут бўлиб, ўрнига хурсандчилик, шодлик кунлари етиб келади.

Бу гапларни эшитиб, орим келди, насиҳати қўнглимга маъқул тушди.

— Жуда саз!— деб жавоб бердим.— Сен эндиликда онам ўрнига онасан. Нима десанг, шуни қиламан.

Бу жавобимни эшитгач, ўридан туриб ичкари кириб кетди. Эллик халтача олгинни чўриларига кўтартириб чиқиб, олдимга қўйди.

— Савдогарлар карвони Дамашққа отланияпти. Мана бу олтинларга мол олгин-да, тилхат олиб бир ҳалол савдогарга топширгини. Узинг ҳам Дамашққа йўл ол. Дамашққа омон-эсон етиб олгач, молларингни фойдаси билан соттиргин ёки ўзинг сотгин,— деди.

Мен олтинларни олиб бозорга бордим. Бозори чаққон моллардан олиб, бир катта савдогарга топширдим-да, қўлидан тилхат олиб хотиржам бўлдим. Улар юкларни кемага ортиб, сувдан кетишди, мен эса, қуруқликдан кетишга тайёргарлик кўрдим. Йўлга чиқадиган вақт етгач, опам янги сарполар кийгазди, қимматбаҳо тошлар билан безалган от келтирди, ширинлик тўла қутича ва сувли мешни эгар қошига боғлатди. Сафарда балои қазолардан ўзи сақласин, деб азиз-авлиёлар ҳаққи билагимга рупия боғлади. Пешанамга қатикдан тийка* қўйиб, кўз ёш тўкиб деди:

— Оқ йўл! Сени худога топширдим. Ҳозир орқа ўгириб кетясан, тезда юзингни кўрсатиб кел.

Мен ҳам фотиҳага қўл очдим:

— Сени ҳам худонинг паноҳига топширдим!

Ташқари чиқиб отни миндим, худога таваккал қилиб, икки манзилни бир босиб, Дамашққа етиб бордим. Шаҳар дарвозаси олдига етиб борганимда ярим кеча бўлган эди. Дарвозабон ва соқчилар дарвозани ёпиб олишган экан. Мен мусофирман, олисдан ҳориб келяпман, дарвозани очсанглар, шаҳардан ўзимга овқат, отимга ем-хашак топардим, деб кўп илтижо қилдим, очишмади.

— Бу вақтда дарвозани очиш мумкин эмас!— деб ичкаридан биров дўқ қилди.— Бемаҳалда нима қилиб юрибсан?

Бу жавобни эшитгач, шаҳар девори остида отдан тушиб, от ёпиғини ерга ёзиб ўтирдим. Ухлаб қолишдан қўрқиб, вақт-вақти билан у ёқ-бу ёққа юриб турдим. Туннинг ярми ўтиб, ярми қолганда эгим жимирлаб қўрқиб кетдим. Қарасам, қалъа девори устидан бир сандиқ пастга тушяпти. Бу воқеани кўриб ҳангу манг бўлиб қолдим: «Бу қандай сир бўлди? Шояд худонинг раҳми келиб, ғойибдан казина ато қилаётган бўлса». Сандиқ аста-секин ерга

тушди, қўрқа-писа яқин бордим. Қарасам, оддий тахта сандиқ. Очкўзлик билан шоша-пиша очсам, ичида нима бор дейсиз: ажойиб бир гўзал қамар сиймо, ҳуснини кўрган кишининг ақли шошадиган пари пайкар қоп-қора қонга беланиб ётибди. Кўзлари юмуқ, лаби сал-сал қимирлаб, зўрға овози чиқяпти:

— Эй бадбахт, бевафо! Эй золим, жафокор! Яхшилик ва муҳаббат эвазига шу бўлдим қилганинг? Майли, яна бир ур! Мен сени худога солдим!

У шу сўзларни айтиб, ҳушига келмай, чодрасининг бир чети билан юзини ёпди. Мен тарафга қарамади ҳам.

Мен бўлсам уни кўриб, гапларини эшитиб, турган еримда қотиб қолдим: «Қандай беҳаё золим шундай нозанин санамни қонга белаган? Нима хаёлда шу ишни қилган? Қандай қилиб унга қўл кўтарган? Бу гўзал қалбида ҳамон муҳаббат барқ урмоқда. Жони чиқай деса ҳам ошиғини ёд этмоқда». Узимга ўзим шу сўзларни айтар эканман, у эшитиб қолди. Чодрасини юзидан суриб, менга бир қараб қўйди. Унинг нигоҳи билан менинг назарим тўқнашганда ҳушим бошимдан учиб, дил беқарор бўлди. Базўр ўзимни қўлга олиб, сўрашга журъат этдим:

— Ростини айтинг! Сиз ким бўласиз? Бошингизга бу кўргулик қаердан тушди? Айтинг, дилимга тасалли беринг.

Унинг сўзлашга ҳам мажоли йўқ эди, шундай бўлса ҳам секин гап бошлади:

— Шукур! Ҳолимни кўриб турибсан, ярадорман. Сенга нима ҳам дея олардим? Бирпаслик меҳмонман. Жон чиқиб, оламдан ўтсам, худо ҳаққи, одамийлик қилиб, мен бахти қарони шу сандиқ билан бирон жойга кўм. Шунда яхши-ёмоннинг таънасидан қутуламан. Сенга эса савоб бўлади,— деб жим бўлди.

Тунда бирон-бир чора-тадбир кўролмадим. Сандиқни олиб келиб, отга ортдим. Мақсад, тонг отиши билан шаҳарга кириб, унинг дардига бирон чора топиш эди. Тонг отиши шундай қийин бўлдики, юрагим қон бўлиб кетди. Хуллас, бир амаллаб тунни ўтказдим. Тонг отиб, хўроз чақириб, одамларнинг овози кела бошлади. Мен тезда намозимни ўқиб, дарвоза очилиши билан шаҳарга кирдим. Учраган ҳар бир киши, дўкондордан ижара ҳовли сўрадим. Сўрай-сўрай охири бир яхшигина, янги, қулай уй топишга муваффақ бўлдим. Аввал сандиқдаги санамни олиб, юмшоқ жой қилиб, ётқизиб қўйдим. Бир ишончли одамни бошига ўтқазиб, жарроҳ қидириб шаҳарга чиқдим. Ҳар одамдан: «Бу шаҳарнинг жарроҳи ким, қаерда туради?»— деб сўраб суриштирдим. Бир киши: «Бир сартарош бор, жарроҳлик ҳам, ҳақимлик ҳам қилади. Жуда уста. Олдига мурда олиб келсангиз, худонинг инояти билан ҳар хил тад-

бирлар кўриб, тирилтириб юборади. Уйи анави маҳаллада, оти Иса»,— деб хабар берди.

Бу хушxabарни эшитдим, беихтиёр чопиб кетдим. Сўрай-сўрай ўша жарроҳнинг уйини топиб бордим. Эшик олдида оппоқ соқолли киши ўтирибди-ю, бир неча дастёрлари малҳам тайёрлаш учун ҳовончада бир нарсани туйишяпти. Мен ниҳоятда хушмуомалалик ва одоб билан салом бериб, шундай дедим:

— Мен одамлардан сизнинг номингиз ва доврўгингизни эшитиб келдим. Воқеа шуки, мен шаҳримдан тижорат билан чиққанман. Хотинимга муҳаббатим зўр бўлгани учун ўзим билан бирга олган эдим. Шу шаҳарга яқин қолганда қоронғу тушиб қолиб, кечасида бегона шаҳарга киришни муносиб кўрмай, далада бир дарахт остида кўндик. Саҳарга яқин қароқчилар босди. Мол-дунё-мизни талашди, хотинимнинг зебу зийнاتини олишиб, ўзини ярадор қилишди. Қўлимдан нима ҳам келарди. Туннинг қолганини бир амаллаб ўтказдик. Тонг отиши билан шаҳарга кириб, бир уйни олдик. Хотинимни у ерда қолдириб, сизнинг ҳузурингизга чопдим. Худо ёрлақаган одам экансиз, мусофир кишиларга меҳрибонлик қилинг. Ғарибхонамизга ташриф буюринг. Уни кўринг, агар хотиним ҳаёт қолса, шуҳратингиз яна ортади, мен бир умр гуломингиз бўлиб қоламан.

Иса жарроҳ жуда раҳмдил, художўй одам экан. Мен ғарибнинг ҳикоясидан мутаассир бўлиб, менинг олдимга тушиб уйимизга келди. Яраларни кўриши билан менга тасалли бериб:

— Худонинг лутфи-карами билан бу хонимнинг яралари қирқ кун деганда битади. Мен унда ювиниб- таранишига рухсат этаман,— деди.

Жарроҳ пари-пайкарнинг ҳамма яраларини ним суви* билан ювиб тозалади. Тикиб бўладиганини тикди, кейин ёнидан бир қутича чиқариб, айримларига дори шимдирилган латта, айримларига эса малҳам қўйиб боғлаб, ниҳоятда меҳру шафқат билан мурожаат қилди:

— Мен кунда икки маҳал келиб тураман. Сиз бемордан бохабар бўлинг бўтам, яна бежо ҳаракат қилиб, тикилган ерлари ситилиб кетмасин. Товуқ шўрва қилиб бериб турсангиз яна яхши — толикмайди. Тез-тез арақи бедмушкка* гулоб қўшиб берсангиз қувват бўлади.

Шундай деб, кетишга рухсат сўради. Мен зўр миннатдорчилик билдириб, икки қўлим кўксимда дедим:

— Сизнинг муолажангиз билан мен ҳам ҳаёт қолдим. Акс ҳолда, ўлимдан бўлак чорам қолмаган эди. Қўлингиз енгил бўлсин. Худо сизга саломатлик берсин.

Унга атир, пон* совга қилиб, эшиккача кузатиб қўйдим. Мен кечаю кундуз бу санамнинг хизматида бўлдим. Ором деган нарса менга ҳаром бўлди. Кунда худога илтижо қилиб, пари рухсоримга даво тиладим.

Бахтимга савдогар етиб келиб, омонатимни ўзимга топширди. Молларимни кўтарганига сотиб, пулни дори-дармонга харж қилавердим. Жарроҳ тез-тез хабар олиб турди. Орадан сал ўтмай гўзал санамнинг жароҳатлари битди. Бир неча кундан кейин жарроҳ ювиниб-таранишга рухсат этди. Хурсандлигимнинг чеки йўқ эди. Иса сартарошга чопон кийгазиб, олтинлар ҳадя қилдим. Гўзал парини эса, гиламлар тўшаб, маснадга ўтқазиб қўйдим. Ғариб-ғураболарга хайри эҳсонлар бердим. Уша куни хаёлимда гўё етти иқлим подшоҳлиги фақирингиз қўлига кирган эди. У пари шифо топгандан сўнг оқи оқ, қизили қизил бўлиб, шундай очилиб кетдики, бамисоли кундай порлаб, олтиндай товланиб турибди, дейсиз. Жамолига боққани кўзнинг нури етмас, қамашиб кетар эди. Фақир бу санамнинг ҳукми фармонини сўзсиз, жон-тани билан бажарарди. Ўз ҳуснидан мағрур, ҳукмдорлигидан димоғдор бу пари биз томонга назар ташлаганда гўё шундай дерди: «Қулоғингда бўласин! Агар назаримдан қолмайин десанг, гапимни бўлма. Бир сўзимиз, икки бўлмасин. Сенга алоқаси бўлмаган ишга аралашма, акс ҳолда пушаймон еб қоласан».

Унинг авзойидан шу гап менга аён эди: хизматларим ва фармонбардорлигим унга бешак манзур бўлганди. Ўзим ҳам унинг сўзини икки қилмай, оғзидан чиқар-чиқмас бажону дил бажарардим.

Бир вақтгача ҳаётимиз шу розу ниёзда ўтди, мен гўзал санамнима буюрса, шу заҳоти ҳозир қилардим. Фақирингизнинг бор дунёси сарфу харажат бўлиб, тамом бўлди. Бегона юртда ким менга ишониб қарз беради, дейсиз? Охири бориб, кундалик харажатга ҳам қийналиб қолдим. Сиқилиб, ўй-ўйлайвериб озиб-тўзиб, рангим сарғайди. Аммо дардимни кимга айтаман? Ичимдан ўтганини ўзим биламан, деган гап бор. Бир куни ул пари аҳволимни сезиб, шундай деди:

— Эй, фалончи! Қилаётган хизматларинг қалбимизга нақши нигор солди. Аммо ҳозирда сени мукофотлай олмайман. Борди-ю, озроқ харажатдан сиқилаётган бўлсанг, қўй, ўзингни қийнама. Бир парча қоғоз билан довот-қалам келтир.

Бу нозанин бир мамлакатнинг маликаси эканини энди сездим. Унинг кибру ҳавоси, гаплари шундан далолат берарди. Дарҳол қалам ва қоғоз келтирдим. У нозанин бир амри хат битиб, менга тутказди.

— Қалъанинг олдида уч дарвозали мақоми жаҳон бор. Уша кўчада катта бир ҳовли бор. Бу уйнинг соҳиби Саидий Баҳор деган киши. Шу хатни ўша ерга олиб бор.

Ғафир фармони олийга мувофиқ, тайинланган ерга етиб борди. Дарвозабондан ичкарига дарак киритдим. Уша заҳотиёқ чиройли, келишган, бошига салла ўраган бир ғабаш йигит чиқиб келди. Ранги қора бўлса ҳам юздан ақл ёғилиб турарди. Менинг қўлимдан хатни олди-ю, ҳеч нарса демай қайтиб ичкари кириб кетди. Орадан сал ўтмай ўн бир ғулумни бошлаб чиқди. Ҳаммасининг бошларида патнус, уларда муҳрли зарбофт халтачалар ётарди.

— Шу йигит билан бориб, патнусларни уйига элтиб беринглар,— деди у.

Мен унга таъзим қилиб, уйимга йўл олдим. Эшик олдида ғулумларга жавоб бериб юбордим. Патнусларни олиб бориб, у пари олдига қўйдим.

— Бу ерда ўн битта тилло тўла ҳамён бор,— деди у бир қараб.— Уларни харж қил. Худо раззоқ!

Мен тиллаларни олиб, зарурат учун ишлата бошладим. Бир ёқдан кўнглим хотиржам бўлгани билан, иккинчи ёқдан дилимда шубҳа пайдо бўлган эди: «Ё раббий! Бу қандоқ бўлди?! Бутунлай бегона одам ҳеч нарсани суриштирмай шунча тиллани бир парча қозоғ бадалига менга бериб юборса! Бунинг ҳикмати паридан сўрасаммикин?! Йўқ! Бошидаёқ мени «бизнинг ишга аралашма», деб огоҳлантириб қўйган-ку. Санамнинг ғазабидан қўрқиб, дамим-ви чиқармай юравердим.

Орадан бир ҳафта ўтгач, маъшуқа бизни чақириб шундай дедилар:

— Ҳаққи таоло, одамларга инсонийлик жомасини иноят қилди. У йиртилмайди ҳам, ифлос ҳам бўлмайди. Эски кийимда бўлгани билан кишининг одамгарчилиги йўқолиб қолмайди. Аммо ҳолиқу, олло назар-этиборидан четда қолади. Икки халта тилло олиб, бозор ўртасидаги Юсуф савдогарнинг дўконига бор. Шу пулга бир миқдор қийматбаҳо жавоҳир ва иккита зарварақ чопон келтир.

Мен дарров отга миниб, айтилган дўконга бордим. Қарасам, кўрпачада заъфарон либос кийган хушрўй йигит болишга ёнбошлаб ўтирибди. Хусни ҳам шунчалики, жамолини томоша қилгани тумонат тўпланган, халойиқнинг боши дўкон олдида бўлса, охири бозорда эди. Мен камоли шавқ билан қошига бориб, салом-алиқ қилгач, ўтирдим. Не юмушда келганимни билдирдим. Менинг таллаффузим бу шаҳарниқига ўхшамас эди. Йигит хушмуомалалик билан деди:

— Сиз сўраган нарсаларнинг барчаси бор. Бемалол бўлса айт-

синлар-чи, қайси мамлакатдан бўладилар? Ўзга юртларда яшашингизнинг бойси нима? Ўз сиригиздан бизни воқиф қилсангиз, кўп меҳрибонлик қилган бўлардингиз.

Мен аҳволимни, кимлигимни баён қилишни маъқул кўрмадим. Хаёлимга келган гапни айтиб, оладиганимни олиб, пулини тўлаб, кетишга изн сўрадим. Савдогар йигит мендан ранжиб совуққина деди:

— Эй соҳиб! Шу тариқа ошночилик қилиш ниятида экансиз, бошидан унчалик иссиқ муомала қилишга нима зарурат бор эди? Соҳиб, яхши одамлар салом-алиқнинг маънисини жуда юқори қўйишади.

У бу гапни ихлос билан шу тариқа айтдики, беихтиёр дилим унга ром бўлди. Эндиликда мурувват кўрсатмай ўридан туриш инсофдан эмас эди. Унинг ҳурмати учун қайта ўтирдим-да, «Буюринг, не десангиз бош устига», дедим.

Менинг бу гапимдан жуда шод ва мамнун бўлиб, кулиб туриб деди:

— Бугун ғарибхонамизни равшан қилинг. Сиз туфайли чиройли суҳбат қурсак. Бир нафас дилларни ёзиб, дастурхондаги нознеъматни бирга баҳам кўрайлик.

Мен шу вақтгача гўзал санамимни ёлғиз қолдирмаган эдим. Шунинг андишасини қилиб қанчадан-қанча узрлар айтсам ҳам, савдогар йигит ҳеч унамади. Охири харид қилган нарсаларимни уйга элиб, изимга қайтишимга сўз олиб, рухсат берди. Дўкондан чиқиб уйга бордим. Олган нарсаларимни гўзал пари олдига қўйдим. У жавоҳирнинг қийматини ва савдогар йигитни сўради. Мен бор гапни айтиб, меҳмонга таклиф қилганини билдирдим.

— Киши ўз сўзининг устидан чиқиши керак. Бизни худонинг паноҳига топшириб, ваъданга вафо қил. Зиёфатни қабул эт, бу Расул суннатидир.

— Сизнинг ёлғиз қолишингизга юрак йўл қўймапти. Буюрсангиз ноилж бораману, қайтиб келгунимча кўнги тинчимади,— деб савдогар йигит дўконига кетдим. У нигорон бўлиб, мени останада кутиб ўтирган экан.

— Келинг, меҳрибоним! Йўлингизга кўз тиктириб қўйдингиз!— деди у.

У дарров ўридан туриб, қўлимдан олди. Юра-юра бир боққа етдик. Ўзиёв боғ эмас, баҳористон экан. Ҳовуз ва ариқларнинг бўйида фавворалар отилиб турибди. Хилма-хил мева дарахтлари қатор тизилиб кетган, меваси фарқ пишиб, шохлари эгилиб ётбди. Ранг-баранг қушлар шохларида ўтириб, минг хил наъма қиляпти. Данғиллама уйларга чўгдек гиламлар тўшалган. Уй ҳожаси

мени ариқ буйидаги банглага* ўтқазиб, бир нафас ёлғиз қолдирди-ла, қулинг ўргилсин кийимлар кийиб чиқди.

— Субҳон оллоҳ! Емон кўздан асрасин!— деб юбордим уни бу ҳолда кўриб.

Савдогар йигит гапимдан қулиб, шундай деди:

— Сиз ҳам кийимларингизни алмаштирганингизда кўп улуғ иш бўлур эди.

Унинг ҳурмати учун мен ҳам кийимларимни алмаштирдим. Йигит зиёфатга жуда катта тайёргарлик кўрган экан. Оламда бор нарсанинг ҳаммаси дастурхонда муҳайё эди. У мени иззат-икром қилиб, ширин суҳбат бошлади. Шу пайт кўза билан биллур пиёла тутган соқий ҳозир бўлди. Ҳар хил газаклар келтирилиб, шўртақлар қўйилиб, давран шароб бошланди. Иккинчи қадаҳга навбат келганда чиройли, сочлари жингала тўрт бесоқол бола чиқиб келиб, соз чертиб ашула бошлади. Бу қайта такрор бўлмас, дилрабо бир манзара эди. Агар шу вақт Тонсен* бу мажлисда бўлганида борми, ўзини йўқотиб қўйган, Байжу Бавра* ақлидан озган бўларди. Шундай хурсандчилик устида уй ҳожасининг кўзида ёш кўринди.

— Энди иккаламиз яқин дўст бўлдик,— деди беихтиёр ёш тўкиб...— Дўстдан дил розини яшириш ҳеч қайси динда йўқ. Шунинг учун сизга бир гапнинг очигини айтиб қўя қолай. Ижозат берсангиз шу мажлисга маъшуқамни чақириб, дил ўйинига тасалли берсам. Усиз дилим беқарордир.

У бу гапларни шундай завқу шавқ билан гапирдики, маъшуқасини кўрмай туриб, менда унга ажиб бир ҳавас уйғонди.

— Менга сизнинг хурсандчилигингиз керак,— дедим мен.— Оламда шундан ўзга ният борми? Вақтни ўтказманг. Ҳақиқатан, маъшуқасиз ёруғ кун туюлади қаро тун.

Йигит панжара томон ишора қилган эди, қоп-қора, бадбашара бир аёл чиқиб келиб, йигитнинг ёнига ўтирди. Унга кўзи тушган одам, ажалидан беш кун бурун ўлиб қўя қолади. Уни кўриб юрагим чиқиб кетди. «Ё тавба! Шундай жонон йигитнинг маҳбубаси шу алвасти бўлса-я? Ҳали шунга таърифлаб, ишқида ёняптим!» дедим ичимда. Мен лоҳавлони ўқиб, индамай ўтиравердим.

Ана шу тариха мажлисимиз уч кечаю уч кундуз давом этди. Тўртинчи кечага келганда кайф ва уйқу голиб келиб, мен беихтиёр гафлат уйқусига кетдим. Эрталаб йигит мени уйғотди. Бир неча пиёла кайф тарқатувчи ичимлик бериб, маъшуқасига деди: «Меҳмонни ортиқ ушлашимиз яхши бўлмас».

Икки қўлимни қовуштириб, ўрнимдан туриб ижозат сўрадим. Ноилож ижозат берди. Мен тезда ўз кийимларимни кийиб, уйим-

га кетдим. Пари олдига етиб келиб, хизматига қоним турдим. Уч қун йўқолиб кетганимдан қаттиқ хижолат чекиб, узр сўрадим. Зиёфатнинг қандай ўтганини, уйнинг эгаси ҳеч қўярда-қўймай рухсат этмаганини айтиб бердим. Гўзал санам замона доноларидан эди. У табассум ила: «Нима бўлибди, дўстнинг кўнгли учун қолган бўлсанг? Биз кечирдик,— деди.— Сенинг айбинг нима? Келиш меҳмондан, рухсат мезбондан. Лекин индамай зиёфатни еб кетаверасанми ёки уни ҳам чақириб қарзингни узасанми? Ҳозир бориб, савдогарваччани олиб кел-да, ундан ошириб зиёфат бер, сендан лозими ана шу. Меҳмон кутишнинг ташвишини қилма, худо хоҳласа, нима керак бўлса, ўзим ҳаммасини тахт қилиб қўяман. Зиёфат кўнгилдагидай ўтади».

Фақирингиз ҳукми олийга мувофиқ савдогар йигитнинг олди-га борди.

— Мен сизнинг илтимосингизни бош устига бажардим. Энди сиз ҳам меҳрибонлик кўрсатиб, арзимни қабул этинг,— дедим унга.

— Жону дилим билан тайёрман.

— Агарда кулбаи хонамга ташриф буюрсангиз, ғарибнинг кўнглини тоғдай кўтарган бўлардингиз,— дедим мен.

Йигит кўпдан-кўп узрлар айтди, унақа-ю, бунақа, деб баҳоналар ҳам топди, аммо рози бўлмагунча бўш келмадим. Уни бирга уйга олиб кетдим. Лекин йўл-йўлакай ўйлаб келдим: «Ўзимнинг пулим бўлганда, тавозе билан кутиб олиб, кўнглини хушлаб юборардим. Мана ҳозир уни олиб кетяпману, у ёғи нима бўлар экан? Шундай ўй-хаёллар билан уйга етиб бориб, оғзим очилиб қолди. Не кўзим билан кўрайки, кўчалар супурилиб сувлар сепилган. Дарвоза олдида ясовул ва асобардорлар туришибди. Мен тааж-жубга тушсам ҳам, уйимни таниб, тўғри ичкарига кириб боравердим. Ҳар хонанинг ўзига мос чиройли гиламлар тўшалибди, маснада кўйилбди. Пондон, атирдон, туфдон, гулоб тўла кўзалар, наргис солинган гулдонлар тартиби билан қўйилган. Токчаларга хилма-хил пўртаҳоллар, ширинликлар териб қўйилган. Бир томонда панжара ортида ранг-баранг шаффоф тошлардан ясалган чироқлар ёнади, иккинчи томонда сарву нилуфар нусха қандил ва шамдонлар қатор тизилган. Ҳамма уй ва айвонларга қўйилган тилла шамдонларда кофурий шамлар ёниб турибди, шифтга нақшин фонуслар осиб қўйилган. Мулозимлар ўз жойларида шай турибдилар. Ошхонада идишлар жаранглайди. Сувхонада ҳам худди шундай тайёргарлик кетяпти. Кумуш патнусларга кўзалар терилиб, докалар билан боғланган, оғзи ёпиқ идишларда илиқ сувлар тайёрланган, нарироқда чўмич ва товоқлар турибди, хумлар музга

селинган, турна бўйин кўзаларга яхна қилинган. Ҳамма нарса шоҳона зиёфатга тахт. Раққосалар, раққослар, қизиқчилар, машшоқлар, ҳофизлар чиройли кийимларни кийиб, созларини созлаб туришибди. Фақирингиз савдогар йигитни маснадга ўтқазди. Аммо ҳайратдан ёқамни ушладим: «Ё раббий! Бирпасда қандай қилиб шундай тайёргарчилик кўриш мумкин?» У ёқ-бу ёққа қанча қарамай, у пари чехрани кўрмадим. Уни истаб ошхона томон бордим. Қарасам, у нозанин ўша ерда экан. Жуда содда кийинган: устига шалвор ва нимча, бошига оқ рўмол ташлаб олган, биронта зебу зийнат тақмаган.

Чиройингга тасаддуқ, зевар сенга на даркор,
Зираги йўқ қулоқда, ой қанчалар фусункор.

Зиёфатга тайёргарлик кўриб, ўзи ҳамма овқатнинг мазасини кўриб, суви, намагидан хабардёр бўлиб турибди. Уннагани учун гул баданига марварид тер сочилибди.

Яқинига бориб таъзим қилдим-да, салоҳиётига тасаннолар ўқий бошладим. Хушомадларимни эшитиб, қошларини чимирди.

— Инсон боласининг қўлидан фаришталар қўлидан келмаган ишлар келади. Мен нима қилибманки, шунчалар ҳайрон бўлиб қолдим? Бас, кўп гапларинг менга ёқмайди. Яхшиси айт-чи, меҳмонни ёлғиз ташлаб, бу ёқларда юриш, одобдан эмас. У ичидан нима деб ўйлаши мумкин? Ҳозироқ меҳмоннинг ёнига бориб, кўнглини ол, маъшуқасини ҳам таклиф қилиб, ёнига ўтқазиб қўй.

Мен дарров унинг олдига бориб, меҳмоннағъэлик кўрсата бошладим. Шу пайт иккита соҳиб жамол гулом кўза ва жавҳарлар қадалган қадаҳлар келтириб, май қуйиб, бизга тутди. Шунда мен йигитга қараб дедим:

— Мен сизга тамоман мухлис ва содиқман. Дилингиз соҳибаси бўлаиш соҳибжамол шу мажлисимизга ташриф буюрса, кўп улуг иш бўлур эди. Агар рухсат этсангиз, олиб келгани одам юборсам.

Бу гапни эшитиб, савдогар йигит жуда хурсанд бўлиб кетди.

— Жуда соз! Шу топда дилимдаги гапни топиб гапирдингиз.

Савдогар йигитнинг маъшуқасини олиб келгани бир хизматкорни жўнатдим. Қоронғу тушганда у ялмоғиз ясатилган тахтиравонда балои ноғаҳондай этиб келди. Мен меҳмоннинг кўнгли учун ночор у аластини кутиб олиб, йигит ёнига ўтқаздим. Меҳмон уни кўриб шундай қувониб кетдики, гўё бошидан дунё зари сочилганлай эди. У қора шайтон бўлса, хушрўй йигитнинг бўйнидан қучоқ-

лаб олди. Ҳақиқатан бу манзара, ёғду сочиб турган тўлин ойни қора булут тўсиб олгандай эди. Мажлисда ўтирганлар «Бу бало йигитга қасрдан ёпишди?» деб бармоқларини тишлаб қолишди. Ҳамманинг кўзи ўша алвастида эди. Тамошо бу ёқда қолиб, у тамошо бўлиб қолди.

— Биродарлар!— деди бир киши.— Ишқ ва ақл бир-бирига зиддир. Ақл рад қилган нарсани, ишқ даъво қилади. Лайлини Мажнуннинг кўзи билан кўринг.

— Ҳақ гап!— деди ҳамма баробар.

Мен санамнинг ҳукмига биноан меҳмонлар қошида бўлдим. Савдогар йигит бизлар билан ҳампиёла, ҳамтовоқ бўлинг, деб ҳаргиз қистаса ҳам парининг ғазаби келишидан қўрқиб, ейиш-ичишга ҳам, ўйин-кулгига ҳам кўнглим бўлмади. Меҳмон кутяпман, деб баҳона қилавердим. Шу ўтиришда уч кеча-кундуз ўтди.

Тўртинчи кеча келганда йигит мени чақириб қизишиб гапирди:

— Энди бизларга ижозат беринг. Уч кундан бери барча ишимизни йиғиштириб қўйиб, сизнинг хизматингизда турибмиз. Узингиз ҳам бир нафас ўтириб, дилимизни шод этинг.

Мен ичимда: «Агарда энди ҳам узр айтсам, дили оғриб қолади. Биринчидан, янги дўстим, иккинчидан, меҳмон, албатта кўнглини олишим керак» дедим ўзимга ўзим.

— Соҳибнинг ҳукмини бажо келтириш шартдир. Чунки ҳукмнинг қимматини одоб оширадир,— деб жавоб бердим унга.

Гапимни эшитиб, йигит пиёла тутган эди, ичиб юбордим. Шундан кейин қадаҳ айланавериб ҳамманинг кайфи ошди, ҳушдан кетиб йиқилди. Мен ҳам ўзимдан кетибман.

Тонг отиб, офтоб икки найза бўйи кўтарилгач, уйғондим. Қайси кўз билан кўрайки, на зиёфат бор, на мажлис ва на пари. Фақат қуп-қуруқ шипшийдан ҳовли қолибди. Бир бурчакда ётган нарсанинг устига чойшаб ташлаб қўйилган. Очиб қарасам, савдогар йигит билан маъшуқаси ётибди, иккаласининг ҳам калласи олинган. Бу ҳолни кўриб, эс-ҳушим учди. Нима гап бўлганига ақлим етмасди. Ҳайрон бўлиб, у ёқ-бу ёққа аланг-жаланг қараган эдим, зиёфатда хизмат қилиб юрган ҳарам оғасини кўриб қолдим. Шундан кейин сал хотиржам бўлиб, нима воқеа бўлганини ундан сўраган эдим, жавоб берди:

— Суриштирганингиздан нима наф?

Ўйлаб туриб, унинг фикрига қўшилдим.

— Майли, айтмай қўя қол,— дедим, сал иккиланиб туриб, сўнгра сўрадим:— Яхшиси шуни айт-чи, хоним қасрга кетди?

— Албатта билганимни айтаман,— деди у.— Лекин сиздай

ағалли одам хонимнинг рухсатисиз нотаниш одам билан бетакалуф суҳбат қуриб, улфатчилик қилиб ичишиб ўтирсангиз. Бунинг маънисини нима?

Мен ўз хатти-ҳаракатим ва ҳарам оғасининг насиҳатларидан қаттиқ мулзам бўлдим.

— Гапирган гапларинг ҳақ, кечир!— деёлдим, холос.

Ниҳоят у меҳрибонлик қилиб, парини қаердан топиш мумкинлигини айтиб, мен билан хайр-маъзур қилди. Ўзи икки мурдакни жойи растонига қўйиш мақсадида ўша уйда қолди. Мен бу фасод ишдан ўзимни холи сезиб, фақат гўзал санамни ахтариб топишни ўйлаб қолдим. Юрагимни ҳовучлаб, йиқила тура охири шомга яқин унинг кўчасига етиб бордим. Дарвозаси олдида тунни бир амаллаб ўтказдим. Дарвоза ортидан на бирон шарпа эшятилди, на биров чиқиб аҳволимни сўради. Шу аҳволда тонг отди. Қўёш чиқиши билан уйнинг болохонасидан бир ойна очилиб, у моҳи руҳ мен томон назар ташлади. Шунда олам-олам хурсанд бўлганимни дилимдан бўлак ҳеч кимса билмайди.

Бир пайт хизматкор чиқиб: «Анави масжидга бориб ўтира туринг. Шояд, ўша ерда мақсадингизга етиб, дилингиз муродини топса», деди. Мен ўрнимдан туриб масжидга бордим, аммо ёрнинг дарвозасидан кўзимни сира узолмадим. Пардаи ғойиб ортидан нима зоҳир бўларкин, деб дил ошиқарди. Кечгача рўза оғиз одам шомни орзиқиб кутгандай дарвоза очилишини кўзим тўрт бўлиб кутдим. Ниҳоят, ҳар нарсанинг охири бўлгандай кун ўтиб, тун келди. Елкамдан тоғ қулагандай бўлди. Санамнинг қаердалигини айтган ҳарам оғаси бирдан масжидга кириб келди. Намозини ўқиб бўлгач, олдимга келиб тасалли берди-да, қўлимдан тутиб, ўзи билан бошлади.

Мени бир боққа олиб кириб: «Орзуингиз ушалгунча шу ерда ўтириб туринг», деб нари кетди. Шояд, хонимга мен ҳақимда хабар берса, деб ўйладим.

Менга боғдаги гуллар баҳори, кумушдай ой нури ажибу гаприб ҳузур бахш этмоқда эди. Ҳовуз ва ариқ бўйларидаги фаввораларнинг отилишини айтмайсизми. Гулларни кўришим билан у гулбадан хаёли олиб қочди. Ойга назарим тушиши билан у ой юзли нозанин ёдимга келди. Бу баҳор гўзаллиги усиз кўзларимга тикан бўлиб қадалди.

Худо дилига меҳрибонлик солиб, сал ўтмай у пари тўлин ойдаи дарвозадан чиқиб келди. Устида уқали, ёқутлар қадалган кўйлак, бошида чодра, бир учи ҳилпираб тўпиғидаги тилла тақинчоқларни ўпиб турибди. У гўзал хиёбонга келиб тўхтади. Ўзи билан боққа файз, мен бечоранинг дилига бир енгиллик олиб келди. Бирпас

у ёқ-бу ёқни айланиб, пешайвонга чиқди-да, ой нурида товланиб турган маснадга ёстиқни тортиб ўтирди. Мен югуриб унинг қошига бордим-да, парвона бўлдим, гуломлардек икки қўлимни қовуштирдим. Ҳарам оғаси мени қўлаб, орзумни баён қилди.

— Бу бандангиз беҳад гуноҳкордир. Нима жазони лойиқ кўрсангиз шунга муносибдир,— деди у.

Паризоднинг авзойи жуда бузуқ бўлгани учун қош-қовоғини уюб деди:

— Эндиликда сенга юз халтача олтин олиб, керак харжингни қилиб, ватанингга қайтишдан бўлак иш қолмади.

Бу гапни эшитишим билан таёқ бўлиб қотиб қолдим. Шу пайт бир одам минг жойимга пичоқ урса, бир жойимдан қон чиқмасди. Кўзимга дунё қоронғу бўлиб кўринди. Бейхитёр юрагимдан «оҳ» деган ноумидлик индоси чиқди. Кўзимда ёш ғилтиллади.

— Майли, ўзингиз бир ўйлаб кўринг,— дедим маъюс.— Агар мен бенасиб, дунёга ҳирс қўйган бўлсам, сизни деб ҳам жонимдан, ҳам молимдан кечармидим. Наҳотки бу дунёда садоқат ва фидойилик оёқ ости бўлиб қолган бўлса? Сиз мен бахти қарога шунчалик бемеҳрлик қиласизми? Хайр, майли, эндиликда менга яшашнинг ҳам ҳожати йўқ. Маъшуканинг бевафолиги бечора ошиқни чала жонидан ҳам айиради.

— Ажабо!— деди у қошларини чимириб, ғазаб билан.— Шундоқ қилиб бизга ошиқ бўлдим, денг?! Ўзим калману кўнглим нозик! Оббо, тентаг-ей! Кўрпанга қараб оёқ узат! Кичик оғиздан катта гап! Бўлди, бас қил! Бўлмағур сафсаталарингни йиғиштир! Агар сендан бўлак одам шундай юзсизлик қилса, алақачон гўштини бурда-бурда қилдириб, қузғунларга едирардим. Аммо на қилайки, хизматларингни унутганим йўқ, яхшиси туёғингни шикиллатиб қол. Туз-насибанг бизнинг юртга сочилган экан, териб единг.

— Агар тақдиримга дил мақсудига етолмаслик ёзилган бўлса,— дедим яна йиғлаб туриб,— тоғу тошларга бош олиб чиқиб кетишдан бўлак чорам йўқ.

Пари бу гапимни эшитиб янада диққат бўлди:

— Бу шаъма ва жирканч шилқимлигинг жонимга тегди. Бор, пичинг гапларингни бошқа одамни топиб гапир.

Пари дарғазаб бўлиб ўрнидан турди-да, ичкарига кириб кетди. Мен ҳам ночор, дилим вайрон, кўзим гирён бўлиб, уйдан ноумид чиқиб кетдим.

Орадан қирқ кун ўтди. Шаҳар кўчаларида сандирақлаб юравериш жонимга текканида ҳаё-ҳу деб ўрмонга чиқиб кетардим. Урмонда сиқилиб кетсам, қайтиб шаҳар кўчаларини девонавор кезар-

дим. Кундузлари оч юардим, кечалари эса мишжа қоқмай чиқардим. Дхўбийнинг ити тентироқ бўлади*, деган мақол бор-ку. Инсон емоқ-ичмоқ билан тирик. Инсон — нон қуртидир. Юришга ҳам мадорим қолмади. Охири бир пайтлари ёрни кутган масжид девори остига бориб, беҳол йиқилдим. Бир куни шумъа намозига мени танийдиган парининг ҳарам оғаси келди. У шундай ёнимдан ўтиб кетаётган эди, кучим етар-етмас зўрға шу байтни ўқидим:

Бу дарддин ё ўлурман, ёки дил даво топмай,
Қисматда ёзгани бўлсин, қай бири разо топмай.

Озиб-тўзиб, бутунлай киши таниб бўлмас бўлиб кетган бўлсам ҳам, ҳарам оғаси дарднок овозимни эшитиб тўхтади. Менга тикилиб қараб, аҳволимга ачинди. Нима қилиб бу аҳволга тушиб қолганимни сўради.

— Бўлганича бўлди,— дедим мен.— Унга мен жонимни ҳам, молимни ҳам фидо қилдим. Унинг хоҳиши шу бўлса, нима қилай?

Бу гапимни эшитиб ёнимда бир мулозимини қолдирди-да, ўзи масжидга кириб кетди. Намозини ўқиб чиққач, бир замбилга солиб ситамкор пари қошига олиб кетди. Етиб боргач, мени парда орқасига ўтқазди. Аввалги ҳусну жамолимдан тариқча қолмаган бўлса ҳам, у пари билан кўп вақт бирга бўлганим учун таниган бўлса ҳам ўзини танимаганга олиб, ҳарам оғасидан: «Бу ким?» деб сўради.

— Бу — соҳибамнинг қаҳру итобига учраган ўша бахти қаро, баднасибдир,— деди мард одам.— Шу сабабли мана шу аҳволга тушибди. Ишқ ўтида ёниб, кул бўлибди. Ишқ ўтини ўчираман деб, ҳарчанд кўз ёши тўкмасин, баттар аланга олибди. Қолаверса, сизнинг олдингизда хижолатдан ўлимга рози.

— Одам деган шунақа ёлгон гапирадими?!— деди у кесатиб.— Ишончли кишиларим ватанига қайтиб кетди, деб хабар келтиришганига бир неча кун бўлди. Яна худо билади! Бу ким ўзи? Сен кимни гапиряпсан?

Шунда ҳарам оғаси қўл қовуштириб илтимос қилди:

— Бир қошиқ қонимдан кечсангиз айтаман.

— Айт! Кечдим!

— Оламда ўзингиз заршуносиз! Худо ҳаққи, сиз билан уни ажратиб турган ўртадаги пардани кўтаришга ижозат беринг. Кўриб, унинг аҳволига раҳм қилинг. Адолатсизлик яхши эмас. Шу аҳволда унга ҳар қанча раҳм-шафқат қилсангиз, савоб бўлади. Ортиқ гапиришим одобдан эмас. Бу ёғига ўз муборак ақлингиз нима деса, шу маъқул.

— Яхши,— деди у кулиб.— Ким бўлса ҳам, ҳозир уни шифонага олиб боринглар, даволатинглар. Соғайганда ўзим гаплашиб кураман.

— Агар унга ўз қўлингиз билан гулоб сепиб, ўз тилингиз билан тақаллум қилганингизда эди, бу оламда яшагиси келиб қоларди. Ноумидлик ёмон нарса. Дунё умид билан қўйимдир,— деди ҳарам оғаси яна.

Бу гапга пари жавоб бермади.

Сўхбатни эшитиб, қаттиқ хафа бўлиб кетдим. Овозим борича бақирдим:

— Йўқ, дил бундан ортиқ чидолмайди! Бир оёғим гўрда, ўлим яқин. Дардим давоси малика қўлида, хоҳласа тузатсин, хоҳласа қулдирсин!

У тошбағирнинг дили юмшади шекилли, меҳрибонлик билан буюрди:

— Тезда подшоҳ ҳақимлари ҳозир қилинсин!!!
Уша заҳотиёқ табибу ҳақимлар йиғилди. Томиримни ушлаб кўриб, узоқ маслаҳат қилишди. Охири: бу одам ошиқ экан, маъшуқа висолига етишса тузалади, бошқа давоси йўқ, дейишди. Ҳақимлар касалимни тасдиқлашгандан кейин, паризод ҳукм қилди:

— Бу йигитни ҳаммомга олиб бориб ювинтиринглар, яхши кийимлар кийдириб, ҳузуримга келтиринглар.

Мени тезда ҳаммомга олиб бориб ювинтиришди. Асл кийимлар кийдириб, пари қошига олиб келишди.

Шунда у нозанин куюниб деди:

— Сен мени бекорга ноҳақдан-ноҳақ бадном қилдинг. Муддаонинг нима? Дилингдагини очиқ айт!

Эй, ёронлар! Бу гапни эшитиб, азбаройи қувониб кетганимдан юрагим қинидан чиқиб кетаёзди. Хурсандлигим шу даражага етдики, теримга сиғмай, шакли шамолим ҳам ўзгариб кетди. Тақдирга раҳматлар айтиб, у паризодга дедим:

— Барча ҳақимлар сизнинг олдингиздан ўтаверсин, ўзингиздан ўтар ҳақим йўқ, бир сўз билан мурдага жон ато қилдингиз. Ўзингиз шоҳид бўлиб турибсиз, ҳалиги аҳволим билан ҳозирги аҳволим ўртасида қанча тафовут бор!— деб уч маротаба атрофини айландим-да, қаршисига бориб, сўзимда давом этдим:— Эй гўзал сапам, ҳозир ўзингиз, дилингдаги бор дардингни айт, деб ҳукм этдингиз. Бу бандангизга етти иқлим подшоҳлигидан зиёда нарса шуки, ғарибпарварлар қилиб, бу хаста дилни қабул этиб, қадамларингизни ўпиш шарафига муяссар этсангиз!

Бу гапимдан бир нафас ўйга ботиб, кейин кўзларини сузиб деди:

— Утир. Сен шу даражада хизмат ва вафодорлик қилдингки, не десанг, жойзир. Яхшиликларинг дилимизда нақш этилган. Майли, хўп, илтимосингни қабул этдик.

Уша куни саодатли онларда қози бизларни ими-жимиде никоҳ қилиб қўйди. Шунча жабру жафолардан кейин, кўнгил муродига етган кунни кўришга муяссар бўлдим. Аммо дил пари висолига етишишни қанча орзу қилган бўлса, бўлиб ўтган ажиб сир-синаотларни билишга шунча орзиқиб интилиб қолди. То буқунгача мен шу гапларнинг тагига ета олмадим: парининг ўзи ким? Бир парча қоғозга шунча олтинни уйимга келтириб берган чиройли ҳабаш йигит ким? Шундай шоҳона зиёфат кўз очиб юмгунча қандай тайёр қилинди? Уша зиёфатда анови икки бегуноҳни ким ўлдирди? Нега менинг бошимга пари шунча жабру жафолар солди? Эндиликда бирданига нега шунчалик иззат-ҳурмат қиладиган бўлиб қолди? Бу саволларга дил жавоб излар эди. Шу сабабли, никоҳимиз бўлганига саккиз кун бўлса ҳам, тан гулбадан иштиёқида ёниб, унга қўшилолмадим. Кечаси бирга ётиб, эрталаб туриб кетавердим.

Бир куни эрталаб гусл қилишни ихтиёр этиб, мулозимга, сув илтиб берсанг, чўмилиб олсам, десам, малика кулиб туриб: «Иссиқ сувни нима қиласан?» деди. Пари менинг хатти-ҳаракатимдан ҳайрон, хафа бўлиб юрганини чеҳрасидан пайқасам ҳам индамадим.

— Жуда қизиқ одам экансан,— деди бир куни.— Дам қонинг жўш уради, дам бирданига совиб қолади. Бу қандоқ бўлди? Мижозинг суст экан, пуч хаёлга нима қилардинг уйланиб?

— Эй жоним!— дедим мен қизишмай.— Инсофли бўлинг! Одам фикр юритганда, албатта инсоф юзасидан қараши лозим.

— Инсоф ҳақида яна қандай гап бўлиши мумкин? Не қилиш мумкин бўлса, ҳаммасини қилдим!— деди у.

— Дарҳақиқат, мен муродимга етдим. Лекин дилимда шубҳа бор. Киши хотиржам яшамаса, у ҳеч нарса қилишга қодир эмасдир. Ундай одам инсонлардан айрилиб қолади. Мен ичимда дилимга шодлик бахш этган, никоҳдан кейин ўз ақли сжизим мағзини чақолмайдиган баъзи нарсаларни сиздан сўрайман, муборак тилангиздан жавобин эшитсам, дилим таскин топади, деб ўйлаб қўйган эдим.

— Кўп яхши!— деди санам пешанаси тиришиб.— Ёдингдан кўтарилган бўлса, тушириб қўяй. Бошида сенга, бизнинг ишга ҳаргиз аралашма, бир гапимизни икки қилма, деб тайинлаган бўлсам, шу тобда бунақа бемаънигарчилик қилишнинг нима ҳожати бор эди?

— Бўлак одобсизликларимни кечирган пари буни ҳам кечирар, деб ўйловдим,— дедим кулиб.

Ғазабдан парининг кўзлари ёниб, қаҳри келди, илондай заҳри келди. Жаҳл билан бақирди:

— Жуда димоғинг кўтарилиб қолибди. Жўна, ишингни қил! Бу ишларни билганингдан сенга нима фойда?

— Дунёда номахрамга яланғоч баданини кўрсатишдан уятли нарса йўқ,— дедим мен.— Эндиликда бир-биримизни билгандан, дилга дил жо бўлгандан кейин, ўртада сир сақлашлик маъқул ишми?

— Гапинг ҳақ,— деди пари ўйлаб кўриб.— Юрагим сезиб турибди: агар ёвуз сирларимни очиб юборсам, қиёмат-қойим бўлади.

— Қўйинг-ей бундай гапларни!— дедим мен.— Зинҳор, мендан шубҳаланманг. Барча сирларингиздан бемалол воқиф қилаверинг. Бундан хотиржам бўлинг, ҳеч қачон дилимга жо бўлган сирларингиз сиртимга чиқмайди. Шундай экан, қандай қилиб бировнинг қулоғига етиб борсин?

Кўрдик, айтмай иложи йўқ, мендан осонликча қутулмайди.

— Мабодо бу гаплар битта-яримтанинг қулоғига чалинғудай бўлса, шубҳа йўқки, бошимизга оғир мусибат тушади,— деди у чор-ночор гап бошлаб.— Аммо сен ўз ҳолимга қўймадинг. Ҳай, майли, сенинг ҳурматинг учун ўз саргузаштларимни ҳикоя қилиб берсам бера қолай. Аммо ёдингда тут, уни сир сақлашинг шарт!

У қайта-қайта менга тайинлаб, ҳикоясини бошлади:

— Мен бахти қаро Дамашқ султонининг қизи бўламан. Отам султонлар султонидир. Мен кўзининг оқу қораси эдим. Туғилган кунимдан бошлаб ота-онамнинг сояи давлатида нозу неъмат, шоду хуррамлик билан меҳру парваришда ўсдим. Эсим кирибдикки, кўнглимга қадди зебо дилдорлар, нозанинлар хуш келадиган бўлиб қолди. Аслзода паричеҳра қизлар ўртоғим эди, энг чиройли тенгдош канизак ва чўрилар хизматимда эди. Умрим ўйин-кулги, ашула, соз эшитиш, раққосаларни тамошо қилиш билан ўтар эди. Дунё ташвиши билан ҳеч ишим йўқ эди.

Тўсатдан табиатим ўзгариб, на гўзал қизлар давраси, на базмлар кўнглимга сиғмай қолди. Савдойнга ўхшаб қолдим. Дил ғамхона, ҳайрону лол бўлди. Ҳеч ким кўзимга яхши кўринмас, кўнгилга ҳеч гап сиғмас эди. Бу аҳволимни кўриб, дояларим, энагаларим, қошу қовоғимга қараб турувчилар, канизу чўриларим нима қиларини билмай, эсанкираб қолишди. Сен биладиган ҳалол ҳарам оғаси ёшлиқдан менга сир маҳрам, ҳамроз эди. Ундан ҳеч нарсани яширмас эдим.

— Агар маликам «варақулхаёл» шарбатидан озроқ татиб кўрсалар, албатта, кўнгиллари ёришиб, диллари хушнуд бўлади,— деди у меннинг аҳволимни кўриб.

Шундай дейиши биланоқ шавқим кўзгаб. «Тезде келтир!» деб Суюрдим.

У ташқари чиқиб, бир кўзага айтган шарбатини қондасини келтириб тайёрлабди. Уни обдан яхна қилиб бир болага кўтартириб олдимга олиб кирди. Ичиб кўрдим. Худди айтгандай экан. Бу хизматидан хурсанд бўлиб, унга яхши чопон инъом қилдим. «Кунда шу пайтда бир кўза шарбат олиб кир!» деб амр қилдим. Шу кундан бошлаб ҳарам оғаси кунда йигитчадан бир кўза шарбат кириштишни одат қилди. Шарбат баданга тарқаб сал ширакайф бўлганимда мен йигитчани ҳазил-мазах қилиб, кўнглимни очардим. Баъзида у қизиқ-қизиқ, ёқимли гапларни айтар, ажойиб-ғаройиб воқеаларни ҳикоя қиларди, гоҳида оҳ-воҳ қилиб, кўз-ёши ҳам тўкиб кўярди. Ҳусни ҳам қарашга арзигудек эди. Дил унга беихтиёр мойил бўлиб қолди. Мен дил шавқи, сахийлик завқи билан инъомлар бериб турсам ҳам, у бахти қаро ҳузуримга кунига бир кийимда кираверар эди. Кийими ҳам қаро, ер бўлиб кетган эди.

— Сенга шунча инъомлар қилсам ҳам, кийим-бошинг ўша-ўша хароб. Бунга нима сабаб? Берган пулларимни чимага харж қиласан ёки йиғяпсанми?— деб сўрадим бир кун иундан.

Йигитча ғамхўрлик билан аҳволини сўраётганимни кўриб, кўзларига ёш олиб деди:

— Бу ғулумингизга иноят қилган нарсаларингизнинг биттасини қўймай устод олиб қўядилар. Менга бир пайса* ҳам бермайдилар. Ҳузурингизга янги кийимда қандай кирай? Бунда менинг гуноҳим йўқ, ночорман.

Унинг ғариб ҳолини кўриб раҳмим келди. Ўша заҳоти ҳарам оғасига: «Бугундан бошлаб бу болани тарбиянгга ол, яхши кийимлар тиктириб кийинтир, тенгдошлари каби ўйинқароқ бўлиб бекорга чопиб юрмасин, одобга ўргат, яхшилар ҳузуринида хизмат қилишни ўргатиб, олиб кел», деб буюрдим. Ҳарам оғаси ҳукимини тўла-тўқис бажарди. Менинг топширигимга биноан, ундан доимо хабардор бўлиб, кузатиб юрди. Ҳадемай, унга роҳат-фароғат ва ноз-неъматлар ёқиб, оз-оздан ранг кириб, илон пўст ташлагандай ўзгариб борди.

Уни дилимдан қанча нари кўрай десам, сурати дилга шунча чуқур чизилар, азбаройи яхши кўрганлигимдан уни доим бағримда олиб ўтирсаму, бир нафасга ҳам унинг дийдоридан кўзимни узмасам, дердим.

Ниҳоят йигитчани хизматимга олдим, чиройли кийимлар кийгазиб, жавоҳирларга кўмиб, уни завқ билан тамошо қиладиган бўлдим. У ёнимда бўлганидан кейин кўзларда шавқ, дилларда завқ қайта кўзгалди. Доим унинг ўйи билан яшардим. Охири шунга бо-

риб етдики, бирон зарур иш билан бир лаҳза кўзимга кўринмай қолса, ҳузур-ҳаловатимни йўқотардим.

Шу йўсинда орадан бир неча йил ўтиб, у балоғатга етди, мўй-лови сабза уриб, қадди-қомати сумбатдай йигит бўлди. Сарой аҳли ўртасида гап-сўз бўлди. Дарвозабон, хизматкор, ясовул, навкарлар уни сарой ичига киритмай қўйишди. Охири у бутунлай келмай қўйди. Усиз менинг куним ўтмас, бир дам яшай олмас эдим. Мен бу умидсиз аҳволни эшитиб, шундай бир ҳолатга тушдимки, на бирон оғиз сўз айтоламан, на усиз яшай оламан, на бирон чора-тадбир топа оламан. «Ё раббий! Энди нима қиламан?»— деб худога нола қилдим. Қаттиқ азоб чекдим, ҳаяжонда ҳарам оғасини чақириб буюрдим.

— Мен у йигитга ҳомийлик қилмоқчиман: ҳозирги шароитда энг маъқули минг тилло бериб, бозор ўртасидан қиймат баҳо тошлар сотиладиган дўкон очиб бер. Савдо-сотик қилиб, ўз ҳаётини фароғатда ўтказсин. Саройимга яқин жойдан яхши бир уй қуриб бер. Ғуломлар, хизматкорлар, навкарлар олиб, моёна тайинла, токи, у ҳеч нарсадан сиқилмай, ором-ла умр ўтказсин.

Ҳарам оғаси заргарлик ва тижорат учун зарур бўлган нарсаларнинг ҳаммасини тахт қилиб, амримни бажо келтирди. Сал ўтмаёқ йигитнинг ишлари гуллаб, номи шаҳарга машҳур бўлди, сарой аҳли, амирларга яхши, қиймат баҳо чопон ва жавоҳирлар зарур бўлса, фақат унинг дўконидан олишадиган бўлди. Аста-аста савдоси кенгайиб, унинг дўконидан турли мамлакатлардан келган моллар ҳам топиладиган бўлди. Шаҳардаги бошқа заргарлар синди. Мулкимиздаги ҳеч қайси дўкондор у билан беллашолмай қолди. Бошқа мамлакатларда ҳам унинг олдига тушадиган заргар топилмас эди.

Йигитнинг бозори қизиган, у минг-минглаб тилло топарди, мен эса, жудоликка чидалмай кундан-кунга сўлиб борардим. Унинг висолини кўриб, дилга тасалли берай десам, бирон чоран тадбир тополмас эдим. Ниҳоят ҳамма ишимдан воқиф бўлган ҳарам оғасини чақирдим-да, буюрдим.

— Бесабр юрак унинг жамолини кўрай дейди, у эса келмаяпти. Ортиқ чидалмайман. Унинг уйдан саройга лаҳим ковла.

Орадан бир неча кун ўтгач, лаҳим тайёр бўлди. Қоронғу тушиши билан ҳарам оғаси шу йўлдан йигитни менинг ҳузуримга олиб келадиган бўлди. Бутун кечани у билан шароб ичиб, кабоб еб, айш-ишратда ўтказадиган бўлдик. Унинг рухсорини кўриб, дил ором олди, менинг дийдоримни кўриб, у шоду хуррам бўлди. Тонг юлдузи кўриниб, муаззин азон айтиши билан хизматкорим уни ўша йўл билан кузатиб қўярди. Бу ишдан ҳарам оғаси билан мени боқиб катта қилган икки энагамдан бўлак ҳеч ким воқиф эмасди.

Шу тариқа бирмунча вақт ўтди. Ҳали ҳам ёдимда, бир куни ҳарам оғаси одатдагича уни чақириб келгани кетди. Қараса, у йигит ўйга ботиб ўтирган экан.

— Сенга нима бўлди, авзойнинг бузуқ, дилгир кўринасан? Юр, маликам сени йўқлаяптилар,— депти.

У лом-ним демабди.

Юборган одамим бир вақт ёлғиз ўзи қайтиб келди-да, унинг аҳволини менга билдирди. Шу воқеадан кейин ҳам, қалбимдан муҳаббатни юлиб ташламадим, шайтон мени йўлдан оздирган эканми, шу кўрнамак, бевафо ишқи охири мени шунчалар бадном, расво қилишини, номусларга ўлдиришини билганимда эди, ўша заҳоти ундан қўлимни ювиб, қўлтиғимга урган, на у бевафонинг номини қайта тилга олган ва на дил уйимдан у беҳаёга жой берган бўлардим. Афсус, шундай қилмадим! Унинг бежо ҳаракатидан шубҳаланмабман. Бу ҳаммаси ошиқнинг ноз-фироғи деб ўйлабман. Қалта ўйлаганимнинг оқибати шу бўлдики, мана сен ҳам бу саргузаштдан воқиф бўлдинг. Бўлмаса, мен қаерда эдим, сен қаерда эдинг. Ҳай, нима бўлса, бўлиб ўтди! У эшакнинг қайсарлиги сабабини кўпда ўйламай, иккинчи марта шу гапларни тайинлаб, хизматкоримни юбордим: «Агар тезда етиб келмасанг, барибир ўзим олдингга етиб бораман. Аммо менинг боришим, жуда хавфлидир. Сир фош бўлса, сенга ёмон бўлади. Расвойи жаҳон бўладиган иш қилма. Яхшиси, тезроқ етиб кел. Бўлмаса ўзим бораман». Бу гапни эшитди-ю, тизгинсиз иштиёқимни сезиб, юзига бахтсиз киши тусини бериб, ялтоқланиб кириб келди.

Енимга ўтиргандан кейин, ундан сўрадим:

— Бугун тутилиб қолишинг, хафалигинг боиси нима? Бундай эркаклик ва густохликни ҳеч қилмас эдинг-ку. Ҳар доим йўқлатган захшим ҳозир бўлардинг.

— Мен ночори ғариб сизнинг меҳрибонлигингиз ва соя давлатингизда шу даражага етишдим, хаётим бахту саодатда ўтяпти. Доим жону молингиз дуосидаман. Маликамнинг мен осийни кечирिशларидан умидворман. Бош уриб, бу гуноҳкорни афв этишигизни сўрайман.

Мен уни жону таним билан севардим. Шунинг учун унинг мунофиқона гапларига ишониб, пучак-сарагини ажратмай меҳру шафқат билан сўрадим:

— Қани айт-чи, бошингга қандай мушкуллик тушди? Нимадан шунча сиқиялпасан? Очигини айтсанг, бир чораи тадбирини топармиз.

— Менга оғир туюлган нарсалар, сизнинг олдингизга келганимда енгил бўлиб қолади,— деди ўзини хокисор тутиб.

Охири гапининг мазмунидан шу нарса маълум бўлдики, уйининг ёнида, шаҳар ўртасида ниҳоятда салқин бир боғ сотилаётган экан. Ичида олийшон иморатлар, ҳовузлар, роҳатижон сувлар, қудқар бор экан. Боғ билан бирга ашулачи, оламда яккаю ягона машшоқ бир канизак ҳам сотилар экан. Шарти, худди туямнинг бўйнидаги мушуги билан сотаман*, деган латифага ўшар экан. Ким боғни олмоқчи бўлса, канизакни ҳам олар экан. Қизиги шундаки, боғнинг нархи юз минг рупия, канизинг нархи эса, беш юз минг рупия экан. Албатта, кўриниб турибди, у шунча пулни қаердан олади.

Йигитнинг шу боғни жуда олгиси келаётганини, унга етишолмай хафа бўлиб, кўнглига қил сигмаётганини сездим. Ёнимда ўтирган бўлса ҳам, чеҳраси тунд, дили қон эди. Мен уни доим шоду хуррам кўрсам, юзига хафалик соя солмаса дердим. Ўша заҳотиёқ ҳарам оғасини чақириб: «Эртага эрталабоқ боғ ва канизни сотиб ол. Хату ҳужжатларини бу йигит номига тўғрила. Ҳақи подшоҳ хазинасидан тўлансин», деб амр қилдим.

Бу фармонни эшитиши билан йигитнинг чеҳраси ёришиб, қулқул қилди. Бутун кечани ҳар галгидек одобу ахлоқ доирасидан чиқмай ўйини-кулгу билан ўтказдик. Тонг отгач у хайр-маъзур қилиб чиқиб кетди. Мулозим амримга биноан боғни ҳам, канизакни ҳам у йигитга олиб берди. Кўнглим соҳиби ўшал йигит яна одатдгидек кеча базмига келиб-кетиб юрди.

Бир куни баҳор мавсуми, ҳаво жуда ёқимли эди, кўкда булутлар сузиб юрар, ёмғир шивалаб ёғар, қақмоқ қақар, енгил шабада эсиб турарди. Мени ажиб бир кайфият чулғади. Тўсатдан кўзим тоқчада терилиб турган ранг-баранг шиша ва кўзаларга тушди. Шу пайт дил бир қултум шароб тусаб қолди. Бир-икки пиёла шароб ичгач, хаёлимга янги олинган боғ тушди. Камоли шавқим кўзгаб, бирпас ўша боғда сайр қилгим келиб қолди. Омад кетгандан кейин туянинг устида ҳам ит қопавераркан. Мен бир доям билан лаҳим орқали заргар йигитнинг уйига чиқдим-да, ундан боғ томон юрдим. Ҳақиқатан жуда чиройли, жаннатмисол боғ экан. Ёмғир томчилари дарахтларнинг кўм-кўк баргларида ялтирайди, гўё зумрад яроқларда марварид терилгану, қизил гуллар худди шомдаги шафақдай шўх ранг кашф этган. Ҳовузларда сув лабо-лаб, юзи ойнадай живирлаб мавж уриб турибди.

Боғни сайр қилиб бўлгунимча кеч кириб, қоронғу қуюқлашиб қолди. Шу пайт хиёбонда у барно йигит кўринди-да, мени кўи одоб ва хурсандлик билан қарши олди. Пешвоз чиқиб, қўлимдан ушлади-да, ичкарига бошлади. Борадарийга* киргач, боғдан олган таассуротим бир пул бўлиб қолди. Бу нурхона эди. Ҳамма ёққа

қандил, шам, чироқ, фонуслар қўйилган бўлиб, нурлар мажлиси бу ерни шундай мунаввар қилиб юборганки, унинг олдида тўлиқ ой кечасидаги «Шаби барот»* байрамини зимистон тун деса бўлади. Бир томонда мушакбозлик, турли хил оташбозлик, гоҳилари юлдуздек ёрқин чарақлайди, гоҳилари чарх уриб айланади, гоҳилари гул шаклида очилади, марвариддай тўкилиб, ойдаи кумуш нур сочади.

Шу пайт булутни йиртиб ой чиқди. Бамисоли маъшуқ чиройли кийим кийиб, намоён бўлгандай бўлди. Қандай гўзал! Ой нур ёғдириши билан йигит мени болохонага чиқиб ўтиришга таклиф этди. Мен шунчалар аҳмоқ эканманки, ўша аблаҳ нима деса, ишонаверардим. У мени хоҳлаганча ўйнатиши мумкин эди. Тепага чиқдик. У ер шунчалик баланд эдики, хаёлимда шаҳардаги уйлар, бозор чироқлари оёғинг остида ётгандай эди.

Мен йигитнинг бўйнидан қучоқлаб, ажиб бир ҳис-туйғуда ўтирар эдим. Шу пайт ярамас, бадбашара, ўчоқдан чиққандай қоп-қора жувон бир шиша май кўтариб келди. Унинг бу ерда пайдо бўлиши таъбимни хира қилди, афт-ангорини кўриб, кўнглим айнади.

— Бу таъвия ким?— дея сўрадим йигитдан ҳаяжонга тушиб.— Қайси гўрдан топдинг уни?

— Бу маликамнинг инояти билан боққа қўшиб сотиб олган канизагим,— деди йигит қўл қовуштириб.

Аҳмоқ бўлмаса шу таъвия-ю тароққосни жон-жон деб олганини сезиб қолдим. Эҳтимол, дили унга мойил ҳамдир. Шуларни ўйлаб қаттиқ хафа бўлиб, индамай ўтиравердим. Аммо шу ондан таъбим тирриқ бўлди, кайфим бутунлай бузилди. У ярамаснинг уятсизлиги шунгача бордики, ўша беҳаёни соқий қилиб, ҳузуримизда қолдирди. Мен ўз ёғимга ўзим қовурилардим. Қарғалар қафасига тушган тўтига ўхшардим. Ўтиришимни ҳам, кетишимни ҳам билмасдим.

Узун гапнинг қисқаси, ҳалиги шароб жуда ўткир экан. Уни ичган одам ҳайвон бўлиб кетар экан. Йигит уч-гўрт жомни бўшатгандан кейин, мени қистаган эди, ўша захри қотилдан ярим пиёла ичишга мажбур бўлдим. Ниҳоят у фоҳиша, баҳаё, масту аласт бўлиб йигит билан беандиша ишлар қила бошлади. Бу ифлос ҳам кайфда шилқим бўлиб, беҳаёликда ундан ошиб тушди.

Ер ёрилса-ю, ерга кириб кетсам, дердим. Аммо у беномусни севганим учун, мен нодон ўшанда ҳам жим ўтираверибман. Заргар йигит бўлса, ҳаддан ташқари тубан дид экан, унга илтифот қилаётганимни англамади, яна икки пиёла май ичган эди, бор-йўқ ҳушидан ҳам айрилди. Менга ҳурмат-андишани бутунлай йўқотди.

Шармсиэ, ҳирсга берилиб, кўзимнинг олдида ўша беҳаё каниз билан ўйнашгани турди. На бу бевафо йигитда вафо бўлса-ю, на у беҳаё канизда ҳаё бўлса! Руҳ қандай бўлса, фаришта ҳам шундай бўлади. Шу ондаги ҳолатим, мақомини билмай ўйинга тушаётган раққосани эслатарди. Узимни ўзим лаънат-алолат қилдим: «Нега бу ерга келдинг? Шундай сазани олиш учунми? Қачонгача чидайсан? Тани жонимга ўт туташди. Гўё чўғ устида ўтиргандек эдим. Аламимга чидолмай «буқа қолиб сигир ирғишлайди, ана томоша!» дедим. Кетиш мақсадида ўрнимдан турдим.

У бадмаст: «Агар малика хафа бўлган бўлса, эртага ҳолим нима кечади? Эрталаб қиёмат-қойим бўлади!!! Шундай экан, ундан бирийўла қутулиш керак», деб чирик дилдан ўтказибди. Бузуғи билан маслаҳатлашиб, ичида бир қарорга келиб, белбоғини бўйнига солиб, оёғим остига ўзини ташлади. Салласини ерга уриб, йиғлаб кечирим сўрай бошлади. Менинг дилим унинг қўлида эди, хоҳлагандай айлантирар, бамисоли ихтиёридаги қўл тегирмон эдим. У қилиб, бу қилиб, ялиниб-ялпоғланиб қайтиб жойимга ўтқазди. Яна бир неча пиёлани шаробга тўлдириб, ўзи ҳам ичди, менга ҳам берди. Ғазабдан қовурилиб ёниб кетганим, устига бу шаробдан ичганим учун бирпасда ҳушимни йўқотдим-қўйдим. У бераҳм, нонкўр, бағри тош, қотил бўлса, қилич чиқариб мени чопди, хаёлида ўлди деб ўйлади. Шунда кўзимни очиб, шу сўзларни айтдим: «Ҳай майли, қилмишимизга яраша бўлди. Аммо шуни билиб қўй, қонимни ноҳақ тўқдинг, эҳтиёт бўл.

Эй эолим, бирон кимса тутар бир кун ёқангдан,
На бўлса бўлди майли, қонимни юв қўлингдан.

Ўртамиздаги сирни биронтага оғзингдан чиқара кўрма. Мен сенга жоним чиққунча ишонган эдим» дедим-да, уни худога топширдим. Жоним осудаликка берилди, ортиқ ҳеч нарсани сезмай қолдим. Ҳойнаҳой у қассоб мени ўлди, деб ўйлагану, сандиққа солиб, қалъа деворидан пастга туширган. Бунинг ўзинг кўрдинг. Мен ҳеч кимга ёмонлик истамаган эдим, аммо, шўр пешанамга шундай кўргуликлар ёзилган экан, тақдирда битилганидан қочиб қутулиб бўлмайди. Ҳаммасига ўзим айбдорман: дилда чиройли чеҳралар завқи зўр бўлмаганда, бу қаро кунлар асло бошимга тушмас эди.

Тақдир меҳрибонлиги сени менга етказди. Сен ҳаёт қолишимга сабаб бўлдинг. Номусларга ўлдим, расвойи жаҳон бўлгач, яшашга ҳам иштиёқим қолмади. Бировнинг юзига тик қаролмасам, энди қандай қиламан? Улим инсон ихтиёрида бўлмаса, худо ҳам бир ўлдириб, қайта тирилтирди. Тақдиримга ёзилганини ҳали

яна кўрарканман, деб ўйладим. Сенинг қилган меҳнатларинг зое кетмади, жароҳатларим битиб, шифо топдим. Сен жонингни ҳам, молингни ҳам аямадинг, мени деб бор нарсангни совурдинг. Ўша кунлари пулинг тугаб, бошинг қотиб юрганини фаҳмадим-да, ха-зиначим Саидий Баҳорга хат ёзиб бердим. Хагда, фалон жойда соғ-саломатман, мен толесиэдан онаизоримга хабар бериб қўй, де-ган эдим. У сен орқали харажатимиз учун пул жўнатди. Сени чо-пон ва жавоҳирлар олгани савдогарвачча Юсуф дўконига юборга-нимда эса, шу нарсаларни ўйлаган эдим: «У зоти паст одам, ҳар ким билан тез дўст-ошна бўлади. Сенинг бошқа юртдан келганли-гингни кўриб, ёслибо дўст бўлиш учун зиёфатга чақирса керак». Ҳаммаси худди мен ўйлагандай бўлиб чиқди. Унга қайтиб келаман, деб ваъда берганингни, меҳмонга қаттиқ зўрлаётганини айтганин-да, ичимда хурсанд бўлдим. «Агар зиёфатини еб келса, уни ҳам меҳмонга чақиршига мажбур бўлади, у бўлса, югуриб келади», деб ўйладим-да, сенга дарров рухсат бердим. Сен зиёфатда уч кун қолиб кетганингда хижолат бўлиб, мендан ўтиниб узр сўрадинг.

— Ҳеч айби йўқ. Рухсат бермаса, қандай келасан?— дедим сенинг кўнглингни тинчйтиш мақсадида.— Аммо, бировдан эҳсон олиб, унга қайтармаслик яхши эмас. Сен ҳам бориб, уни зиёфатга таклиф қил, зўрлаб ўзинг билан олиб кел,— дедим.

Сен зиёфатга чақиргани унинг олдига кетдинг. Қарасам, меҳ-мон кутишга ҳеч қандай идиш-товоқ, асбоб-ускуна йўқ. У келиб қолса, нима қиламан, деб бошим қотиб қолди. Ҳар қалай пложи то-пилди: қадимдан бу мамлакат подшоҳларининг шундай одати бор: йилда саккиз ой молу давлатининг тинчилигини билиш учун мулкни айланиб юради. Ёмғирлар мавсумида тўрт ой қалъада бўлиб, тахти муборақда ҳукм юргизади. Ўша кунлари подшоҳнинг — мен бадбахтнинг вали неъматининг мулк айлангани чиқиб кетганига уч-тўрт ой бўлган эди.

Сен кетгач, Саидий Баҳор мен бахти қаронинг онаси — малика-ни ахволимдан хабардор қилди. Кейин ўз айбим ва гуноҳимдан жуда хижолат бўлиб ҳузурига кирдим, унинг қаршисида қўл боғлаб туриб, бутун воқеани айтиб бердим. Онаизорим шу пайтгача, ҳа-ли охири нима бўлади нима йўқ, ҳозирчалик бу шармандалиқни ҳаммага билдириш шарт эмас, деб минг андиша ва фикр билан йў-қолганимни билдирмай, айбларимни яшириб юрган экан. Аммо қидиртираётган экан. Мени бу ҳолатда кўриб, можароларимни эшитиб, кўз ёш тўкиб, нидо қилди:

— Эй бахти қаро, ношуд! Сен атайин подшоҳлар хонадони но-мига доғ туширибсан, минг афсус! Бу кунимдан кўра ўлганим минг чандон яхши, деб қўя қолмапсан-да. Кошки, сенинг ўрнингга тош

туққан бўлсам, шукур қилардим. Ёйлақурса, бу ёғига покиза бўлгин, қисматингда нима битилган бўлса бўлибди. Энди нима қилмоқчисан? Яшамоқчимисан, ўлмоқчимисан?

— Менинг ёмонотлиқ расвои жаҳон бўлиб, шундай офатларда ўлмай омон қолишим, тақдири азалда ёзилган экан,— дедим уятларга ўлиб.— Бундан ўлганим минг марта яхши эди. Пешанамга шармандалик тамғаси босилгани билан ота-онамнинг шаънига доғ тушадиган ифлос иш қилганим йўқ. Ҳозир мени қийнаётган нарса, у икки беҳаё қўлимдан омон қутулиб, айшу ишрат қилиб юрса-ю, мен азоб-уқубат тортиб ётсам. Агар бирон чора кўрмасам сира иложи йўқ. Сизнинг ёрдам беришингиздан умидворман. Мен бахти қаронинг уйда катта зиёфатга тайёргарчилик кўришга фармон берсангиз. Мен у бадбахтларни зиёфатга чақириб, қилмишларига яраша жазо берсам. Менга қандай қўл кўтарган, жароҳатлаган бўлса, мен ҳам шу тариқа иккаласини чопиб ташласам. Зора шунда сал кўнглим совиса, акс ҳолда, ғазаб ўтида ёниб бир кафт кул бўламан шекилли.

Гапимни эшитиб, онам бечора дардга тўлди. Меҳрибонлик қилиб гуноҳларимдан кечди. Зиёфатга тайёргарликни менинг маҳрамимга топширди. Ҳамма ўз ишини қилиб, хизматда тахт турди. Шомга яқин сен куни битиб, ажали етган у йигит билан келдинг. Менга унинг маъшуқаси ҳам керак эди. Шунинг учун сени мажбур этиб, уни ҳам чақиртирдим. У келгач, мажлис аҳли жам бўлиб, шаробхўрлик бошланди. Ҳамма маст бўлиб, ҳушидан кетди. Улар билан сен ҳам кайф қилиб, мурдадек қотиб қолдинг. Мен қолмиқ канизагимга, иккисини бошини қилич билан танидан жудо қилишни буюрдим. У шартга қилични суғуриб, иккаласининг бошини кесиб, танини қаро қон қилди. Сендан хафа бўлганлигимнинг боиси шуки, мен сенга зиёфат қилгани ижозат бергандим, лекин синашта бўлмаган кишилар билан майхўрлик қилгин, демаган эдим. Албатта, бу енгилтаклигинг менга ёқмади: кўп ичиб ҳушидан кетган одамдан, бирон нажот кутиш мумкинмиди? Аммо қилган хизматларинг катта бўлгани учун бу қилмишингни кечирдим.

Мана мен сенга бор гапни ибтидосидан интиҳосигача айтиб бердим. Ҳали ҳам дилингни хижил қилаётган саволинг борми? Мен сенинг ҳамма талабларингни бажо келтирган эканман, сен ҳам менинг талабимни бажар. Гап шундаки, ортиқ бу шаҳарда қолсак, иккимизга ҳам яхши бўлмайди. Қолганини ўзинг биласан.

Эй, дарвешлар! Шуларни айтиб, малика ўз ҳикоясини тугатди. Фақирингиз унинг амрини дили жонидан юқори қўярди. Чунки унинг муҳаббат тузоғига илинган эдим.

— Сизнинг муборак буйруғингизни бажариш, биз учун ҳам

фарз, ҳам қарзидир. Бу фидоингиз, барча амрингизни бажарур,— дедим унга.

Менинг фармонбардорлигимга ишонч ҳосил қилгач, малика шундай деди:

— Подшоҳнинг отхонасидан иккита шамолдан тез учадиган учқур отдан олиб, тайёрлаб тур.

Паризод айтгандай иккита яхши отни танлаб, эгарлатиб қўйдим. Саҳарга яқин малика эркакча кийиниб, қурол-яроғ тақиб, бир отга минди. Мен ҳам қурол-яроғ тақиб, иккинчисига миндим. Иккаламиз бошимиз оққан томонга қараб от суриб кетдик.

Тонг ёришганда бир кўлнинг бўйига етиб бориб, юз-қўлимизни ювдик. Наридега нонушта қилиб, яна йўлга тушдик. Малика аҳён-аҳёнда гапириб шундай дер эди:

— Сени деб молу мулкимни, ота-онамни, юртимни ташлаб кетяпман. Сен ҳам анови золим бевафога ўхшаган иш қилмасмикинсан?

Мен йўлни қисқартиш учун у ёқ-бу ёқдан гапирар эканман, унга шундай жавоб берардим:

— Маликам, беш қўл баробар эмас! Шундай ярамаслик қилган у тубан дил, табиатан ҳаромзода экан. Мен сизнинг йўлингизга жону молимни тикдим, сиз ҳам ортиғи билан қайтардингиз. Мен сизнинг қулингизман. Агар терингдан кавуш кияман десангиз ҳам бошимни эгиб тураман, «оҳ» деган тилимни кесиб ташлайман.

Шундай гаплашиб, кечаю кундуз йўл босдик. Фақат дам олгани ва ов овлагани тўхтардик. Овқатланаётиб отларимизни қўйиб юборар эдик. Жониворлар чўп-хашак топиб еб, қоринларини тўйдирар эдилар.

Юра-юра бир куни кафтдай текис чўлу биёбондан чиқиб қолдик. Шундай қуп-қуруқ даштки, унда на уй-жой бор ва на одамзод. Аммо малика ёнимда бўлгани учун кечаю кундуз ўзимда йўқ хурсанд эдим. Яна йўл юриб бир денгиз бўйидан чиқиб қолдик. Уни кўрганда кишининг томирида қони қотиб қолади. Қирғоқда туриб узоқ-узоқларга тикилиб қараймизки, денгизнинг на чети кўринади, на поёни, ҳаммаёқ сув, ердан дарак йўқ. «Ё раббий! Энди бу денгиздан қандай ўтдик?!» деб бирпас ўйланиб қолдик. Дафъатан кўнглимдан лип этиб бир фикр ўтди: маликани шу ерда қолдирайда, ўзим бирон бир кема қидириб топай! Мен кема-қайиқ топиб келгушемча, малика ором олиб туради.

— Эй малликам! Ижозат берсангиз, денгиз бўйларини бир айланиб келсам.— дедим.

— Жуда чарчадим, қорним очди. Мен бир оз дам оламан, унга сен денгиздан ўтишнинг иложини топ,— деди у.

Уша ерда бир азим дарахт бор экан. У шундай тарвақайлаб кетган эканки, тагида минг отлиқ бемалол ёмғир, офтобдан жон сақлаши мумкин эди. Маликани ўша дарахт остига ўтқазиб, ўзим айлангани кетдим. Тўрт томонга тикиламан, қани энди ё ерда, ё сувда бир одам боласи кўринса. Бошимни қанча қотирмай, нажот йўлини тополмадим. Охири ҳафсалам пир бўлиб, қуруқдан-қуруқ қайтиб келдим. Қарасам, малика ўтирган жойида йўқ.

Уша ондаги ҳолагимни баён қилишга тил ожизлик қилади, девона бўлиб қолдим. Гоҳ дарахт устига чиқиб ҳар бир япроқ орасини титкилаб қидираман, гоҳ қўлларимни ёзиб ўзимни ерга ташлайман, гоҳ дарахт атрофини чир айланаман, гоҳ дод-фарёд солиб, нотавонлигимга йиғлайман. Гоҳ фарбдан шарққа, гоҳ шимолдан жанубга зир югураман. Қидирмаган жойим қолмади, лекин ул дурри ноёб нишонини тополмадим. Кўрдимки, ул гули раъно ерда ҳам кўкда ҳам йўқ: айюҳаннос солиб бошимдан тупроқ сочдим-да, ҳайҳет деб бошим оққан томонга қидириб кетдим.

Дилимга ё мени доғда қолдириб биров: жин олиб қочди, ёки бирон одам орқамиздан пойлаб, қорама-қора келаётган бўлса, алдаб-сулдаб яна ватани Шомга қайтариб олиб кетди, деган ўйлар бошимга келди. Бу аламга чидолмай кийимларимни пора-пора йиртдим-да, яланғочу фақир, эрта тонгдан қаро кечгача йўл босиб, тунлари дуч келган жойда думалаб Шомга йўл олдим. Бутун жаҳонни пайҳон қилсам ҳам, на паризодим ҳақида, на тўсатдан ғойиб бўлгани ҳақида бирон хабар тополмадим. «Ул гулузорим бўлмагандан кейин бу ёруғ дунёда яшаб нима қилдим» деган фикр келди миямга.

Ўрмонда баланд бир қояни кўрдим. Кел, ўзимни ўша ердан пастга ташлаб, тошларга урилиб, бурда-бурда бўлиб кетай, биратўла барча мусибатлардан қутулиб қўя қолай, деб унинг устига чиқдим.

Энди ўзимни пастга ташламоқчи бўлиб, оёғимни кўтарган ҳам эдимки, биров қўлимдан ушлаб қолди-ю, ўзимга келдим. Қарасам, бир отлиқ, кўк кийимда, юзига парда тўсиб олган.

— Нега жонингга қасд қилдинг?— сўради у мендан.— Ҳали танда жон бор экан, киши умидвор бўлиши керак. Яқинда Рум мулкида уч дарвеш учрашади. Улар ҳам сенга ўхшаш дунёдан жафо чеккан, кўп ҳангомаларни бошидан кечирган. Сен улар билан учрашишинг керак. Уша мамлакатнинг подшоҳини Озодбахт дейдилар. Унинг бошида ҳам катта ташвиши бор. У ҳам сизларга қўшилса, ҳаммангиз мурод-мақсадларингизга етасизлар.

— Эй худо хайрингни бергур!— дедим отининг жиловидан ўлиб.— Сўзларинг хаста дилимга тасалли берди. Лекин айт-чи, ўзинг кимсану, исму шарифинг нима?

Менинг исмим Муртазо Али*, қиладиган ишим инсонларнинг мушкулини осон қилишдир,— деди-да, кўздан ғойиб бўлди.

Фақирингиз, у кишининг гапларидан тасалли топиб, Қустунгания қайдасан, деб йўлга тушди. Тақдирига битилган йўл азобларини тортиб, ўшал паричеҳра васли дардида бу ерга келиб етди ва толе ёр бўлиб, ҳузурингизда ўтиришга мушарраф бўлди. Бизлар учрашдик, суҳбат қурдик, энди Озодбахт билан учрашишимиз лозим.

Эй дарвешлар, мени ҳайрону саргардон қилган саргузаштимни сизларга ҳикоя қилиб бердим. Қачон малика билан учрашиб бу ғаму машаққатлар ўрнини шодлик ва хурсандлик эгаллар экан!

Бир четда яшириниб, диққат-эътибор билан суҳбатни эшитаётган Озодбахт, биринчи дарвеш қиссасидан хурсанд бўлиб, иккинчи дарвеш ҳикоясига қулоқ солди.

ИККИНЧИ ДАРВЕШ ҚИССАСИ

Қисса айтиш навбати иккинчи дарвешга келганда, у чорда на қуриб, ҳикоясини шундай бошлади:

Эй ёронлар, бу фақир можаросини тингланг,
Ибтидосидан бошлай, интиҳосини тингланг.
Борму ҳаким жаҳонда, топгай бу дард давосин
Арзи дод этай дардим, давосини тингланг.

Эй жанда кийган ёронлар! Қаршингиздаги бу ожиз Форс мамлакати шаҳзодасидир. У мамлакатда ҳар бир фаннинг эрлари туғилади. Шунинг учун «Исфаҳон нисф жаҳон» дейдилар. Етти иқлимни қидириб, унга тенг келадиган жой тополмайсиз. У ернинг юлдузи офтобга тенг, етти юлдуз ичида энг ёрқини шудир. Оби ҳавоси мўътадил, одамлари равшан табиат, хушмуомала бўладилар. Қиблагохим — тахт эгаси ёшлигимдан салтанатни бошқариш қонун-қоидаларини ўргатиш мақсадида ҳар илм ва касбнинг доно-ю фозилларини йиғди ва менга таълим-тарбия беришни уларга топширди. Илмда баркамол, ҳар соҳада қобил бўлсин, деди. Ун тўрт ёшимда ҳамма илмни тўлиқ эгалладим. Ширин такаллумлик, юриш-туриш ва бўлак подшоҳларга зарур ва муносиб одоб-қоидаларни бекаму кўст ўргандим. Мен аҳли дониш суҳбатида ўтириб, ҳар хил мамлакатлар, олий ҳиммат подшоҳлар ва машҳур кишилар ҳақида қиссалар эшитишни яхши кўрардим.

Бир кун тарих илмида етук, донишманд, дунё кўрган суҳбатдошим шундай деб қолди: «Одамнинг ҳаётига ишонч унча катта бўлмаса ҳам, айрим кишиларда шундай яхши фазилатлар бўладики, шу сабабли уларнинг номлари қиёматгача одамлар оғзидан тушмайди».

— Шундай одам ҳақида менга муфассал гапириб беринг, мен ҳам ўша йўсинда иш тутай,— дедим унга.

Ана шунда суҳбатдошим менга Ҳотам Тойй қиссасини ҳикоя қилиб берди:

— Ҳотам даврида Навфал исми бир араблар подшоҳи бўлган экан. Ҳотамнинг шуҳратига гаши келиб, Навфал унга душман бўлиб қолибди. Бир куни катта қўшин тўплаб, Ҳотам устига юриш қилибди. Ҳотам бўлса раҳмдил, сахий одам эди. «Унга қарши жангга чиқсам, қанчадан-қанча одамларнинг қони тўкилади. Уларнинг ўлимига мен сабабчи бўлиб қоламан», деб ўйлади-да, бир ўзи бошини олаб тоққа чиқиб кетди ва бир ғорга яширинди. Ҳотамнинг ғойиб бўлганидан хабардор бўлган Навфал унинг мол-мулкини босиб олиб, шундай эълон қилди: «Кимда-ким Ҳотамни ушлаб келса, подшоҳдан беш юз тилло инъом олади». Бу эълонни эшитиб, ҳаммада очкўзлик пайдо бўлди, Ҳотамни ушлаш пайига тушди.

Бир куни бир чол билан кампир икки-учта майда-чуйда бола билан чўп териб юриб, Ҳотам яширинган ғор олдига бориб қолди.

— Агар кунимиз туғиб Ҳотамни кўриб қолганимизда ушлаб Навфалга олиб борардик, у бизга беш юз тилло берарди,— деди кампир.— Бу азоблардан қутулиб, роҳатда яшар эдик.

— Нима деб валақлаяпсан?— деди чол.— Пешанамизга чўп-хас йиғиб, бозорга элиб сотиб, ризқу рўзимизни топиш ёзилган. Бир кун ўрмондан йўлбарс чиқиб, сенлар менинг ризқим, дейиши ҳам ҳеч гап эмас. Бор, ишингни қил! Ҳотам қаерда-ю, подшоҳнинг мукофоти қаерда?

Кампир гапирганига ҳам пушаймон бўлиб, индамай қўя қолди.

Ҳотам уларнинг гапини эшитиб ўтирган эди, у ўз жонини сақлаб бу икки бечорани ноумид қилиш номардлик ва муруватсизлик бўлади, деб кўнглидан ўтказди. Одамда раҳму шафқат бўлмаса, ў инсон эмас. Ишқи йўқ эшшак, дарди йўқ кессак.

Дарди дилни олгани пайдо бўлгандир инсон,
Йўқса усиз ҳам тўла жониворга бу жаҳон.

Шундай қилиб, Ҳотам индамай яшириниб ўтиришни ўзига эп билмади. Дарҳол ғордан чиқиб, чолга деди:

— Эй азиз! Ҳотам Тойй мен бўламан. Мени Навфалга олиб бор. Мени кўриши билан сенга атаган мукофотини беради.

— Гапинг ҳақ,— деди чол.— Менинг аҳволим, албатта, анча яхши бўлади. Аммо ким билади, сени нима қиларкин? Агар ўлдирса унда мен нима қиламан? Йўқ, ўзимнинг фойдамни кўзлаб, сендай одамни душманинг қўлига топшириб қўёлмайман. Бу дунёда яхши еб, яхши ичарман, у дунёга борганда нима жавоб бераман?

— Эй азиз, мени олиб бор,— деб ялиниб-ёлворди Ҳотам.—

Мен ўз ихтиёрим билан сенга банди бўляпман. Ҳамиша мол-жоним бировнинг ҳожатини чиқарса деган орзуда яшайман.

Аммо чол Ҳотамни тутиб Навфалга олиб боргани ҳеч рози бўлмади.

— Агарда мени тутиб олиб бормасанг, ҳозир ўзим подшоҳнинг олдига бораман-да, мана шу чол мени тоғда бир горга яшириб қўйган эди, дейман,— деди Ҳотам охири, тоқати тоқ бўлиб.

— Ё оллоҳ! Яхшиликка ёмонлик,— деб кулди чол.

Улар баҳслашиб турганлари устига бошқа одамлар келиб қолишди. Қарашсаки, шу одам Ҳотам экан, дарров ушлаб, Навфал ҳузурига олиб кетишди. Чол ҳам афсус-надомат қилиб, уларга эрғашиб кетаверди.

Ҳотамни Навфал ҳузурига олиб киришди.

— Уни ким ушлади?— дея сўради подшоҳ.

— Бундай ишни биздан бўлак ким қила оларди?— деди бир зо-ти паст, бағри тош.— Бу ғалаба бизники, шуҳрат байроғини биз ар-ши аълога кўтардик.

— Бир неча кундан бери қидириб-қидириб шу бугун уни ўрмондан тутдим,— деди иккинчи бир мақтанчоқ.— Қилган хизматимни кўрингу, ваъда қилинган инъомни менга беринг.

Шу тариқа тилло дардида очкўзлик қилишиб, ҳамма мен ушладим, деяверди. Чол бўлса, одамларнинг лоф уришини эшитиб, бир чеккада индамай турар, Ҳотамнинг ҳолини кўриб йиғларди.

Одамлар кўрсатган қаҳрамонликлари-ю, жасоратлари билан хўб мақтаннишди. Шунда Ҳотам секин туриб подшоҳга деди:

— Гапнинг очирғини айтганда, мени бу ерга, ҳов анави, энг чет-да турган чол олиб келди. Агар кишининг қиёфасидан билсангиз, дарров унинг кимлигини ажратиб оласиз. Уша ваъда қилинган инъомни унга беринг. Киши аъзосининг энг ҳалоли тилдир. Мард одам доим айтган гапининг устидан чиқади. Уша гил ҳайвонда ҳам бор. Бўлмаса ҳайвон билан одам ўртасида нимэ фарқ қолади?

Навфал у ўтинчи чолни олдига чақириб сўради:

— Ростини айт, воқеа қандай бўлди? Ҳотамни ким ушлади?

Чол бор гапни бир бошдан сўзлаб бериб, охирида шундай деб қўшиб қўйди:

— Мени деб, Ҳотам сизнинг олдингизга ўз оёғи билан келди.

— Саховатингга тасанно!— деди Навфал Ҳотамнинг бу ҳимматидан қойил қолиб.— Жонингни ҳам аямапсан-да!

Подшоҳ, Ҳотамни тутиб келдим, деб даъво қилган муттаҳамларин ушлатиб, беш юз тилло ўрнига, бошига кавуш билан беш юз марта урилсин, токи уларнинг жони чиқиб кетсин, деб ҳукм қилди. Уша заҳотиёқ кавушлар ишга тушибди-ю, бир нафасдаёқ очкўз-

ларнинг бошларида сочлари қолмай, қонталаш бўлибди. Шунинг учун ҳам оламда ёлгондан ёмон нарса йўқ, дейишади.

Навфал ҳамманинг ўзига яраша инъом бергач, чуқур ўйланиб қолди: «Ҳотамдай бир одам билан шуҳрат талашиб душманлик қилиш, одамгарчилик ва инсофдан эмас. У оламга файз бериб турган, муҳтожлардан жонини ҳам аямайдиган одам». Навфал Ҳотамнинг қўлидан дўстона ва меҳр билан тутиб: «Хўп майли, қандай бўлган бўлса, шундай бўлади»,— деди-да, унга таъзим қилиб, ёнига ўтқазди. Ҳотамнинг бутун мол-мулкни қайтиб берди. Уни яна Тоний қабиласига сардор қилиб тайинлади. Чолга бўлса ўз хазинасидан беш юз тилло берди.

Ҳотам қиссасини эшитиб, унинг шуҳратига рашким келди, кўнглимдан шундай фикр ўтди: «Ҳотам бор-йўғи бир қабиланing бошлиғи. Саховати билан шундай шуҳрат қозонганки, ҳали-ҳали номи тилларда дoston. Мен бўлсам Эрон подшоиман. Агар шу фазилатдан маҳрум бўлиб қолсам, кейин хўб пушаймон ейман. Дарҳақиқат дунёда сахийликдан яхши нарса йўқ. Ерга бир дона дон ташлаган одам, қанча қилиб ундириб олади?»

Бу гапларни дилга жо қилиб, бинокорлар оқсоқолини чақирдим-да, амр қилдим: «Шаҳар ташқарисига зудлик билан олийшон иморат қур. Қирқта кенг ва баланд дарвозаси бўлсин!» Орадан сал ўтмай, худди мен айтган иморат тайёр бўлди. Ҳар куни эрта-лабдан кечгача ўша ерда ўтириб олиб, ночор ва бечораларга тилло тангалар улашардим.

Ҳожатгалалар қирқ дарвозадан кириб келиб, хоҳлаган нарсаларини сўрар, мен эсам уларга сўраганидан зиёдроқ берардим.

Ҳамон ёдимда, бир куни олдинги эшикдан бир дарвеш кириб келди. Мен унга бир тилло бердим. У яна иккинчи дарвозадан кириб, икки тилло сўради. Мен уни таниб қолган бўлсам ҳам, сўраганини бердим. Шу йўсинда у ҳар бир дарвозадан кириб, бир тиллодан ошириб сўрайверди. Мен ҳам жўрттага ўзимни билмаганга солиб, сўраганини беравердим. Ниҳоят қирқинчи дарвозадан кириб, қирқ тилло сўради. Бу сафар ҳам сўраганини бердим. У дарвеш шунча тиллони олгандан кейин ҳам айланиб яна биринчи дарвозадан кирди-да, қўлини чўзди.

— Менга қара, эй суллоҳ!— дедим мен ортиқ чидолмай.— Фақр сўзидаги уч ҳарфнинг* биттасининг маънисини билмасанг, қандай фақрсан ўзинг? Ҳақиқий фақр, унга амал қилиши лозим.

— Эй ақли расо! Узингиз маънисини айтиб беринг.

— «Фе»нинг маъноси «фоқа» (камбағаллик), «қоф»нинг маъноси «қаноат», «ре»нинг маъноси «риёзат»дир. Ким шуларга амал қилмаса, у фақр эмас. Аввал олган пулингни еб-ичиб битиргинг-да,

кейин келиб яна сўрагин. Бу хайр-аҳсон бировнинг ҳожатини чиқариш учун қилиняпти, биров пул йиғиб олсин учун эмас, эй очкўз банда! Қирқ дарвозадан кириб, бир тиллодан қирқ тиллогача олдинг: ҳисоблаб кўр-чи. жами қанча бўлди? Шунда ҳам кўзинг тўймай, яна биринчи дарвозадан кириб келдинг. Шунча пулни тўплаб, нима қиласан? Фақр деган бир куннинг ғамини ейди, эртасига ё раззоқ! Шарми ҳаё, сабри қаноат қилгин! Устозинг қандай ўргатган ўзи, сенга?

Менинг гапларимни эшитиб, дарвешнинг жаҳли чиқиб кетди. Олган тиллоларини ерга сочиб юборди.

— Бас энди!— деди у.— Кўп қизишаверма! Бойликларингни бир жойга яшириб қўйгин-да, қайтиб саховат сўзини тилиннга олма. Сахий бўлиш жуда қийин, сахийлик юкини сен кўтаролмайсан. У манзил олис, сен учун Деҳлича келади, унга қачон етасан? Сахий сўзи ҳам уч ҳарфдан иборат*. Аввал уларга амал қил-да, кейин сахийлик қилгин.

— Эй доно!— дедим мен чўчиб.— Қани, маънисини менга айтиб бер-чи!

«Син»нинг маъноси «самой» (кўнги кенглик), «хе»нинг маъноси «хавф», «ё»нинг маъноси «ёдда тутмоқ», яъни бир кун туғилиб, бир кун ўлиш борлигини эсдан чиқармаслик. Ана шуларга амал қилолмасанг, саховат сўзини тилга олма. Мен кўп мамлакатларни кезиб чиқдим. Лекин оламда Басра маликасидан бўлак сахийни кўрмадим. Саховат кийимига муносиб якка-ю ягона одам ўшадир. Қолган ҳаммаси сахий деб ном чиқаришни хоҳлайди-ю, урдасидан чиқолмайди.

Бу гапларни эшитиб, ундан кечирим сўраб, кўп илтимослар қилдим, хоҳлаган нарсангни ол, лекин кечир деб ялинсам ҳам унамади.

— Энди тожи тахтингни берган тақдирингда ҳам туфурмайман,— деб йўлига равона бўлди.

Басра маликасининг таърифини эшитиб, дил оромини йўқотди. Эндиги бирдан-бир орзуим Басрага бориб, маликани кўриш бўлиб қолди.

Бу орада отам вафот этиб, тахтга мен ўтирдим. Салтанат эгаси бўлсам ҳам Басрага бориш ҳаёли менга сира тинчлик бермади. Бир куни вазиру амирларни, сарой аъёнларини чақириб, маслаҳат солдим:

— Мен Басрага сафар қилмоқчиман. Сизлар ўз хизматларингни бўшаштирманглар. Тинчлик ва сафар бехатар бўлса, тез қайтаман.

Сарой аъёнлари сафар қилишимга рози бўлмади. Дил ғамга ботди. Бир куни ҳеч кимга билдирмай улуғ вазнрни чақирдим-да, уни ўз ўрнимга вакили мухтор қилиб тайинлаб, салтанат жиловини қў-

лига тутқаздим. Фақирлик либосини кийиб, танҳо ўзим Баера томон йўл олдим.

Юра-юра бир неча кун деганда Басра чегарасига етиб бордим. У ерда қизиқ бир одатга дуч келдим: тунагани қаерга кирманг, маликанинг навкари пешвоз чиқиб, яхши уйга олиб киради-да, зиёфат қилади. Дастурхонни яхшилаб тузаб, кечаси билан хизматингизга ҳозир у нозир туради. Эртасига тунагани бошқа уйга кирсам, у ерда ҳам худди шунақа аҳвол, шундай иззат-икромда бир неча ой йўл босиб, охири Басрага кириб бордим. Шу заҳоти яхши кийинган, очик кўнгил, қадди-қомати келишган, донолиги қисфасидан зоҳир бўлиб турган мурувватли бир йигит олдимга келиб, ниҳоятда ширин суханлик билан мурожаат қилди:

— Мен донм фақир у фуқаролар хизматини қиламан. Бирон мусофир ёки сайёҳ шахримизга қадам ранжийда қилса уни қидириб топиб, кулбамга таклиф қиламан. Мусофирлар қўниши учун меникидан бошқа жой йўқ. Сиз ҳам бизникига ташриф буюриб, унга зийнат бахш этинг, мени хурсанд қилинг.

— Хожамнинг исми шарифлари нима?— деб сўрадим.

— Хокисорингизнинг номи Бедорбахт.

Унинг ширин суханлиги, иззат-ҳурматини кўриб, таклифини рад қилолмадим, уйга бордим. Уй-жойлари олийшон, шоҳона ясатилган. Мени даҳлига олиб кириб ўтқазди. Оёқ-қўлни ювгани илиқ сув келтирди. Кейин дастурхон ёздирди, баковули бир ўзимга аллақанча овқат олиб келди. Тўрт катта-катта товоқда палов келтирди: бири зираворсиз палов, бири қовурма палов, бири ширин палов, бири зарчўвали палов, яна бир алоҳида товоқда сардагига ҳар хил зираворлар солиб тайёрланган қайлалар, хилма-хил нонлар: уни сутга қорилган боқирхоний, лочира, ширмой, говднийда, говзабон, хилма-хил парранда гўштларидан қилинган кабоблар, ҳалим ҳариса, варақи сомса, хилма-хил ширинликлар: писта-бодом, ҳолва-мураббо ва бошқа нозу неъматларга дастурхон тўлиб кетган эди. Буларни кўрибоқ киши тўйиб қолди. Ҳаммасидан бир чимдимдан олишимдаёқ қорним тўйиб, қўлимни овқатдан тортдим.

— Соҳиб, ҳеч нарса емадингиз-ку,— деб мени қистайверди уй эгаси.— Сзқат қандай бўлса, шундайлигича қолди. Уялмай бемалол еб ўтиринг.

— Киши ҳам овқатдан уяладими? Хонадонингиз обод бўлсин! Қорнимга керагини едим. Мазасини таъриф қилгани тил ожизлик қилади. Тил ҳали ҳам яланияпти, кекирганда муаттар ҳид таралаяпти. Ортиқ еёлмайман, узр.

Дастурхон йиғиштирилгандан кейин, мезбон заррин толалар қўшиб тўқилган кошон гилами тўшашга буюрди. Тилло ташдид ва

офтоба олиб келишди, қутичада хушбўй совун келтириб, қўлимга илиқ сув қуйишди. Кейин жавоҳирлар қадалган қутичада тило варақларга ўралган чайнаш учун тайёр пон тутишди. Қутичанинг тўрт хонаси бўлиб, бирида пон барги, бирида бодиён, бирида қалампирмунчоқ ва яна бирида ҳил* кумуш варақларга ўралган ҳолда ётарди. Сўрашим билан кўзада муздек сув келтирилди. Шом бўлиши билан фонуслардаги кофурий шамлар ёнди. У йигит бўлса ёнимда ўтириб, ширин суҳбат бошлади. Алламаҳал бўлиб, уйқу келгач, у азиз менга қараб деди:

— Тақсир, энди тўсиқ орқасидаги чорпояга ўтиб, ором олинг.

— Эй соҳиб,— дедим мен,— биз фақирларга бир бўйрами, пўс-такми бўлса бас. Бундай чорпоялар сиздай дунёга меҳр қўйган кишиларга ярашади.

— Бу ердаги жиҳозларнинг бари мусофир, дарвешлар учун қўйилган. Бу ерда менинг ҳеч қандай буюмим йўқ.

Мезбон азбаройи қистайверганидан ниҳоят ўша чорпояга ўтиб ётдим. Урин шундай юмшоқки, гўё гул барги тўшалган дейсиз. Икки томонимга гулдон ва саватларда гул қўйилган. Бҳурдонда қора уд мушкианбар ёниб, хуш бўй таратади. Унг ёнбошимга ағдарилсам ҳам муаттар ҳид димоққа уради, чап ёнбошимга ағдарилсам ҳам, шундай фароғатда уйқуга кетдим.

Эрталаб нонушта пайтида дастурхонга бодом, pista, узум, анжир, нок, анор, майиз қўйилди. Мева шарбатлари келтирилди. Шундай қилиб йигитнинг уйида уч кунгача роҳатда яшадим. Тўртинчи кун кетишга ижозат сўрадим.

— Чамамда бу гуноҳкор қулингиз кўнглингиздагидай хизмат қилолмади шекилли, андак таъбингиз хира бўлганга ўхшайди,— деди йигит қўлини қовуштириб.

— Азбаройи худо, бу қандай гап?— дедим мен ҳайрон бўлиб. Меҳмоннинг ҳурмати уч кун дейдилар, ундан ортиқ қолиши одобдан бўлмайди. Қолаверса, бу фақирингиз сайри тамошога чиққан, бир жойда узоқ қолишим ярамайди. Шу сабабли ижозат беришингизни сўрайман. Бўлмаса, сизнинг фазилатларингиз шунчаликки, дил ҳам жудо бўлгуси йўқ.

— Ундай бўлса ихтиёрингиз,— деди у йигит.— Аммо бирор соат сабр қиласиз, маликам ҳузурига бориб, сиз ҳақингизда арз қилай. Кетишга отланган экансиз, мана бу меҳмонхонадаги олтин, кумуш асбоблар, идиш-товоқ, қиймат баҳо тошлар, ўрин-кўрпа, гиламлар бари сизники. Буларни олиб кетаман десангиз бўлди, бу ёғини ўзимиз тўғрилаймиз.

— Лоҳавлони ўқинг, мен сизга фақир эмасу ашулачиманми?

Агар молу дунёга ҳирсим бўлганда эди, фақирликни ихтиёр қилармидим? Шунақа экан, нима ҳам қилардим тарки дунё қилиб, бу оламнинг жами нозу неъматларидан лаззатлансам бўлмасмиди?

— Сизнинг рад жавобингизни малика эшитса, мени хизматдан бўшатиб, бошимга қандай савдолар солишини худо билади. Моли дунёга шунчалик бепарво экансиз, бу ердаги буюм ва жиҳозларни бир омборга беркитинг-да, эшигини муҳрлаб, кейин билганингизни қилаверинг.

Мен бунга ҳам рози бўлмадим, у арзимга сира қулоқ солмади. Охири бўлмади, чор-ночор кўндим. Ҳамма жиҳозу буюмларни бир уйга олиб кириб қўйди, қулфлаб, калитини қўлимга берди. Мен тезроқ рухсат тегишига мунтазир эдим.

Шу пайт меҳмонхонага ҳарам оғаси кириб келди. Бошида сала, попуги осилиб турибди, белида олтин-кумуш қадалган белбоқ, қўлида олтин асо, орқасида — мулозимлари, савлат тўкиб кириб келди. У шону шавкат билан олдимга келиб, шундай меҳрибонлик ва мулойимлик билан сўз бошладики, буни баён қилиш қўлимдан келмайди.

— Эй азиз! Сенга муштоқ ғарибга қарам қилиб, ўз муборак қадамнинг билан кулбаи вайронасига равнақ бахш этсанг, бу банданавозлик ва ғарибпарварлик бўларди. Борди-ю, маликамнинг қулогига, шаҳримизга мусофир келган экан, ҳеч ким уни иззат-иқром билан кутиб олмагани учун у дарров кетиб қолибди, деган гап етиб боргундай бўлса, худо кўрсатмасин унда ҳолим нима кечади, қиёмат қойим бўлади, аҳтимол ҳаёт гулим ҳам сўнар.

Унинг гапларини эшитишга тоқатим қолмаган эди, у қўярдақўймай ялиниб-ёлвориб мени бошлаб кетди. У олиб борган ҳовли аввалгидан ҳам яхши эди. Бу ерда ҳам зиёфат жуда қуюқ бўлди. Ниҳоят кетишга рухсат сўраганимда, бутун идиш-товоқ, олтин-кумуш, гилам, ўрин-кўрпалар сеники, нима қилсанг ўзинг биласан, деди.

Мен ҳайрон бўлиб қолдим, бир амаллаб ижозат олиб, бу ердан қочиб қолиш тараддудига тушиб қолдим.

— Эй оллоҳнинг бандаси! — деди меъзон менинг ҳайрон бўлаётганимни кўриб. — Нима орзу талабинг бўлса менга айт, маликага етказаман.

— Фақир либосидаги бир киши молу дунё сўраб нима қилади? Кўряпсанки сўрамасам ҳам бериб турибсан, мен эса, олмаяпман! — дедим мен.

— Молу дунёга бўлган ҳирс, ҳеч кимнинг юрагидан бутунлай кетмайди. Эшит, бир шоир шундай деган экан:

Қошиқ тирноқ қоңинни,
Заркокилли зоҳидни,
Қулоғи қирқик жўғларни
Танга лой сурганин кўрдим.

Мум тишлаган собитни,
Соч қирдирган обидни,
Уру қирни бирдай билиб
Тентираган жўғни кўрдим.

Маиман деган ботирни,
Ев қуваган баҳодирни,
Мол-дунёдан маст бўлган
Хаёлпараст зоғни кўрдим.

Кимни кўрдим кайф-сафода,
Кимни кўрдим ғам-ғавғода,
Кўрдим, кўрдим аммо бирон —
Пулдан қочган жон кўрмадим.

— Бу ҳақ гап,— дедим мен шеърни эшитиб.— Аммо менга молу дунё керак эмас. Ижозат этсангиз, ўз мақсадимни қоғозга битиб, муҳрлаб берардим, жаноблари шу мактубни маликага етказсалар, дунё молини тақдим этгандан зиёд бўлур эди.

— Бош устига, шу ҳам иш бўлибдими,— деган эди, хат ёзмоқча тутундим.

Аввалига дуои салом айтиб, кейин шундай дедим: «Бир неча кундирки, бу қулингиз шаҳрингизга келди. Шаҳар ҳожалари ҳолимдан хабардор бўлиб, иззат-икром қилдилар. Сизнинг номи муборағингизни, яхши сифатларингизни аввал ҳам эшитган, дилда сизни кўриш иштиёқи пайдо бўлган эди. Шаҳрингизга келиб кўрсам, мен эшитгандан минг чандон зиёда экан. Давлатингиз таянчлари, нимаики мақсадинг, тилагинг бўлса, очиқ айтавер, дейишяпти. Шу сабабли дил дардимни сизга баён этишга журъат қилдим. Мен дунё молига муҳтож эмасман. Бир мамлакатнинг подшоҳиман. Фақат бир тилак-орзуда машаққат чекиб, жафо тортиб, бу ерларга дарвеш либосида келдим. У ҳам бўлса сизнинг жамолингизни кўриш иштиёқи! Шояд, сизнинг меҳру шафқатингиз соясида дил ўз орзусига етса, деган умиддан. Агар бу хокисор қулингизнинг илтимоси қабул бўлмаса, бошини олиб чўлу биёбонга чиқиб кетади. Бу беқарор жонни ишқингиз йўлига нисор этиб, тоғу тошларда Мажнун ва Фарҳоддек оламдан ўтади».

Хатни битиб ҳарам оғасига берган эдим, маликага олиб кетди. Дам ўтмай қайтиб келиб, мени саройга бошлаб борди. Ичкари ки-

риб қарасам, шоҳона либос кийган бир кампир олтин курсида, савлат тўкиб ўтирибди. Қулинг ўргилсин кийимлар кийиб олган мулозималар ҳузурда қўл қовуштириб туришибди. Малика номидан иш юргизувчи мўътабар зот эканини ва ёшининг улуғлигини кўриб тавозе билан таъзим қилдим. У гоят меҳрибонлик билан аяқ олиб, шундай деди:

— Қани, бу ёққа ўтиринг. Келганингиз кўп яхши иш бўлди. Маликага дил розини очиб мактуб битган сизмисиз?

Мен уялганимдан бошимни қуйи солиб жим ўтиравердим.

— Эй йигит!— деди бир оздан кейин.— Малика сизга салом айтди. Менинг турмушга чиқишим айб эмас, деди. Сиз ўз мулк-ингизнинг подшоҳи эканингизни, фақир либоси кийганингизни айтиб, гурурланибсиз. Аммо бу — ноўрин гурур. Чунки аслида ҳамма инсон тенгдир.

Мен ҳам анча пайтдан бери маликага тўй қилсам, деган орзу-даман. Сизга ўхшаб молу дунёга унчалик хушим йўқ. Бизларда молу дунё шунчаликки, ҳеч ким унинг ҳисобига ета олмайди. Аммо маликага фақат бир нарса маҳр бўла олади. Кучингиз етса шу шартни бажарасиз.

— Ҳаммасига ҳозирман!— дедим мен.— Жон-молимни аямайман. Айтнинг, у қандай шарт?

— Бугунча дам олинг,— деди кампир.— Эртага айтаман.— Мен хурсандлик билан шартни қабул қилиб, кетишга рухсат олдим-да, саройдан чиқдим.

Уша кун ўтиб, эртаси шомда сарой ҳарам оғаларидан бири мени йўқлаб келди. Борсам, киборлар, уламо ва фузалолар жам бўлишибди. Мен ҳам уларнинг даврасига кириб ўтирдим. Мажлис аҳамга дастурхон ёзилиб, турли хил нозу неъматлар қўйилди. Ҳамма дастурхонга қаради, мени ҳам даъват қилишди. Овқатланиб бўлингач, ичкаридан маликанинг онаси чиқиб:

— Баҳравар қани? Чақиринглар!— деди.

Ясовул кўз очиб-юмгунча уни топиб келди. Баҳравар қиёфасидан мард, жасратли-одамга ўхшар, камарига жуда кўп олтин, кумуш калитлар осилган. У салом бериб, менинг ёнимга келиб ўтирди.

— Эй Баҳравар!— деди шунда кампир.— Кўрган воқеангни мана бу йигитга муфассал айтиб бер-чи!

Баҳравар менга ўгирилиб, ўз ҳикоясини бошлади:

— Эй азиз! Маликамизнинг минглаб гуломлари бор, улар тижорат билан шуғуланурлар. Шулардан бири мен қулвачча бўлман. Маликам бизларни дунёнинг ҳар тарафига юз минглаб रुपиялик моллар билан юборадилар. Сафардан қайтган кишини ҳузурларига чақириб, у ердаги аҳволни сўрайдилар. Бир бор

итифоқо тижорат билан Нимрўз шаҳрига бориб қолдим. Қарасам, бутун шаҳар халқи қаро кийинган, ҳар дамда бир оҳ уради, фиғон чекади. Чамамда бошларига катта мусибағ тушган экан. Учраган ҳар бир одамдан бунинг боисини сўрайманки, қани энди биров айтса: Мен ҳайратда қолдим. Бир неча кун нима гап эканлигини тушуна олмай гаранг бўлиб юрдим. Бир куни тонг отиши билан катта-кичик, ёш-яланг, қари-қартанг, бой-камбағал шаҳардан ташқарига чиқиб кетаверди. Кенг майдонда тумонат одам йиғилди. Нимрўз подшоси ҳам аркони давлати билан отда келди, барча йиғилганлар бир текис саф тортиб туришди.

Мен ҳам уларнинг орасига аралашиб, бу ёғи нима бўларкин, деб тамошо қилиб туравердим. Афтидан улар бировни кутишарди. Чамаси бир соатлардан кейин узоқдан ўн беш ёшларда, ой деса ой, кун деса кун дегундай бир соҳибжамол йиғит наъра тортиб, оғзидан кўпик сочиб, қўлида бир нарса ушлагану, олтин ранг ҳўкиз миниб халқ томон келаверди. Етиб келиб ҳўкиздан тушди, бир қўлида тизгин, бир қўлида яланғоч қилич ушлаганча ерга чордана қўриб ўтирди. Қўлида олиб келган нарсани ёнидаги гулдади, паричеҳра ғуломига берган эди, у халойиққа бирма-бир кўрсатиб бораверди. Ҳалиги нарсани ким кўрса, беихтиёр уввос солиб йиғлар эди. Ғулом қўлидаги нарсани ҳаммага кўрсатиб, зор-зор йиғлатгач, қайтиб йиғитнинг олдига борди.

Ғулом келиши билан йиғит ўрндан туриб, қилич билан шартта бошини олиб ташлади-да, ҳўкизига миниб, қай гомондан келган бўлса, ўша томонга йўл олди. Халойиқ у кўздан ғойиб бўлгунча қараб турди-да, кейин шаҳарга қайтди. «Бу йиғит ким? Нега ундай қилади? Қаердан келиб, қаерга кетди?» деб одамлардан ҳар чанд сўрамай, пул бериб, хушомад қилиб ялиниб-ёлвормай бирон кимса ҳақиқатни айтмади. Ўзимча бу воқеанинг тагига етолмадим. Қайтиб Нимрўзга келгач маликамга кўрган воқеамни сўзлаб берган эдим, соҳибан доно ҳам ҳайрон бўлиб қолдилар. Доим бу жумбоқни ўйлаганлари ўйлаган. Маликам шундай шарт қўйганлар: кимда-ким шу оғир муаммони ечиб, бор гапни маликага гапириб берса, тож-тахтга ҳам, маликага ҳам эга бўлади.

Мана, сенга кўрган-билганимнинг барини ҳикоя қилиб бердим. Ўзинг тананга ўйлаб кўр. Агар бу жумбоқни еча оламан десанг, зудлик билан Нимрўзга йўл ол. Ёки йўқ, бу ишни удалай олмайман десанг, этагингни қоқиб, келган йўлингдан қолма.

— Толеим ёр бўлса, теъда у йиғитнинг сирини ипидан-игнаси-гача билиб, маликам олдига қайтаман-да, мурод-мақсадимга етман. Агар ишим ўнгидан келмаса начора! Мен шу заҳоти йўлга чикаман!— деб жавоб бердим Баҳравар ҳикоясини эшитиб.

Мажлисдагилар билан хайр-хўшлашиб, Нимрўз қайдасан, деб йўлга равона бўлдим. Бир кунда бир йиллик азоб-уқубатларни тортиб, охири Нимрўз шаҳрига етиб бордим. Кимни кўрмайин, хоҳ шоҳу, хоҳ гадо устида қора либос. Нимаики эшитган бўлсам, энди ўз кўзим билан кўрдим. Орадан бир неча кун ўтиб, ой янги бўлди. Ойнинг биринчи куни шаҳардаги бутун халқ: катта-кичик, эркак-аёл, шоҳ-гадо бир ялангликка тўпланди. Мен, ўз ҳолидан ўзи беҳабар, мол-мулкидан жудо-ю саргардон фақир ҳам уларга қўшилиб, қани сирли парда кўтарилиб, нима зоҳир бўлар экан, деб қараб туравердим.

Шу пайт ҳўкиз минган бир йигит наъра тортиб, оғзидан кўлик сочиб, ўрмондан чиқиб келди. Шунча ранжу алам тортиб, бу йигитнинг сирини биламан, деб келган мен ожиз, уни кўришим биланоқ эс-ҳушимни йўқотиб ҳангу манг бўлиб қотиб қолибман. Йигит худди менга айтиб беришганларидай иш қилди-да, орқасига қайтиб кетди. Халқ шаҳар томон юрди. Эс-ҳушим ўзимга келганда: «Нима иш қилиб қўйдинг ўзинг? Энди яна бир ой кутишга тўғри келади», деб ўзимга-ўзим дашном бердим. Ночор шаҳарга қайтдим. Бир ойни амаллаб рўза тутган одамдай санаб ўтказдим. Янги ой туққанда менга бамисоли ҳайит бўлди. Тонг отиши билан подшоҳ халқни йигиб, шаҳар четигадаги ўша ялангликка чиқиб турди. Мен ичимда қатъий қарорга келиб қўйдим: «Бу сафар нима бўлса бўлди, дадил туриб бу ажиб сирнинг тагига етаман».

Ниҳоят йигит одатдагидай олтин ранг ҳўкиз миниб етиб келди-да, ундан тушиб, чордана қуриб ўтириб олди. Бир қўлида яланғоч қилич, бир қўлида ҳўкизининг тизгини. Олиб келган кўзачани ёнидаги ғуломига берди. Ғулом кўзачани бирма-бир одамлар ёнига олиб борди, кўрган одам борки йиғлайверди. Ғулом кўзачани қайтиб йигитга олиб борганда у ерга бир уриб чил-чил қилди-да, қилич билан бир уриб ғуломнинг калласини учириб юборди. Кейин ҳўкизига миниб, орқага қайтди. Мен илдам юриб унинг орқасидан эргашган эдим, халойиқ қўлимдан маҳкам ушлаб олди.

— Эй лодон, нима қиялпсан?— дейишди улар.— Нега кўра-била туриб, ўлимга кетялсан? Агар жонингдан тўйган бўлсанг, ўлишнинг бошқа йўллари ҳам кўп-ку! Ушалардан бирини танаб, ўзингни ўлдиравермайсанми?

Уларнинг қўлидан чиқиб кетаман деб, роса ялиниб-ёлвордим, зўр бериб ҳаракат қилдим, ҳеч иложи бўлмади. Уч-тўрт одам менга ёпишиб олиб, судрагудай қилиб шаҳарга олиб кетишди. Қаттиқ хафа бўлдим, яна бир ой бекорга ўтди.

Яна янги ой келиб, эрталаб тумонат одам ҳўкиз минган йигит келадиган жойга чиқиб кетди. Тонг гира-ширасида ҳеч кимга бил-

дирмай, йигит чиқадиган ўрмон ичига кириб олдим. Бу ерда менга ҳеч ким халақит бермас, деб ўйладим. Сирли йигит ҳар сафарғидай ўша ишини қилиб орқасига қайтди.

Мен орқасидан кучим борича чопиб кетавердим. У азиз қадам товушини эшитиб, биров таъқиб қилиб келаётганини сезиб қолди. Бирдан жиловини тортди-да, қаттиқ наъра уриб, қилич яланғочлаб бошимга келди. Мен ниҳоятда одоб билан икки букилиб салом бердим. Икки қўлимни кўксимга қўйиб, индамай туравердим. Йигит тарбия кўрган кишилардай сертакаллуфлик билан:

— Эй фақир! Бекорга ўлиб кетардинг! Ҳали ҳам жонингни сақла! Умрингдан озроқ қолган экан. Жўнаб қол! Қаердан келяпсан ўзи?— У камаридан дастасига қиймат баҳо тошлар қадалган ханжар чиқариб, олдимга ташлади.— Берай десам, ҳозир ёнимда пулим йўқ. Бу ханжарни подшоҳга олиб борсанг, тилаган нарсангни беради,— деди.

Унинг ҳайбати ва келбатидан шунчалик қўрқиб кетдимки, оёқ-қўлим бўшашиб, тилим чулдираб қолди.

Марди майдон йигит шундай деб наъра тортди-да, ўз йўлига кетаверди. Мен ичимда: «Нима бўлса бўлди! Энди орқага қайтмиш йўқ. Қайтиб бундай қулай вазият бўлмайди» деб, жонимдан умидимни узиб, яна йигит кетидан эргашдим. У қайрилиб мени кўргач, ғоят дарғазаб бўлди-да, мени ўлдиришга астойдил аҳд қилди.

Мен бошимни эгиб, қасам ичдим:

— Эй замона Рустами! Қилич билан шундай урки, икки нимга бўлай! Бу дунёнинг азоб-уқубатларидан бир йўла қутулай. Сендан у дунёю бу дунё розиман!

— Эй шайтон сурат одам!— деди йигит шу чоқ.— Нега мени ноҳақ қон тўктириб, гуноҳкор қилмоқчисан? Бор, йўлингдан қолма! Нима, жонингдан тўйдингми?

Мен унинг гапига қулоқ солмай орқасидан кетавердим. У менга ортиқ эътибор бермай қўйди. Бир неча тош йўл юриб, ўрмондан ялангликка чиқдик. У ерда бир чордевор бор экан. Йигит дарвоза олдига бориб, бир даҳшатли наъра тортган эди, дарвоза ўша заҳотиёқ ўз-ўзидан очилди. Йигит ичкари кириб кетди, мен ташқарида анқайиб қолавердим. «Эй шўр пешана! Энди нима қиласан?»— дердим ўзимга-ўзим. Бирпасдан кейин ичкаридан бир гулом чиқди.

— Ҳожам сени йўқлаяпти. Мазмунни, елкангда ажал фариштаси ўтирибди шекилли. Сен бахти қарога бу бало қайдан ёпишди?— деди у мени ичкарига таклиф қиларкан.

— Йўқ, бу дил истаги!— деб, тап тортмай у билан боққа кирдим.

Ғулом мени йигит турган хонага олиб кирди. Уни кўриб салом бердим. Утиришга ишора қилган эди, одоб билан чордана қурдим. Кўриб кўзимга ишонмадим, у мард йигит бир ўзи маснадда ўтирибди, олдида заргарлик асбоблари ётибди. У ҳозир зумраддан қандил ясаб қўйган экан. Йигитнинг ўрнидан турар вақти етганда атрофида парвона бўлиб юрган ғуломлар хоналарга кириб яшириниб олди. Мен ҳам қўрқувдан юрагим ёрилгудай бўлиб, бир бурчакка бекиндим. Йигит ўрнидан туриб, уйдаги ҳамма эшикларни беркитди-да, боғ этагига кетди. Бориб ўзи минадиган ҳўкизни савалагани турди. Ҳўкиз шундай даҳшатли бўкирдик, юрагим қинидан чиқиб кетаёзди. Аммо бу сирларни биламан, деб шунча заҳмат чекдим-ку. Қўрқа-писа эшикни очиб, боққа чиқдим-да, бир дарахт орқасига яшириниб, йигитнинг ишини кузатиб турдим. У ниҳоят қўлидаги таёқни ерга итқитди-ю, қулфлоглик бир хонанинг эшигини очиб ичкари кириб кетди. Сўнг тезда қайтиб чиқиб ҳўкизни силаб-сийпаб, пешанасидан ўпди, олдига хашак солди. Мен дарров орқамга қайтиб, ҳалиги бурчакка яшириниб олдим. Йигит уйнинг ҳамма эшикларини очган эди, ғуломлари чиқди.

— Дарвеш қани?— деб сўради йигит ғуломларидан.

Мени йўқлаётганини эшитиб, югуриб олдига бордим.

— Утир,— деди у амирона.

Мен таъзим қилиб ўтирдим. Дастурхон ёзилди, баковул турли-туман овқат келтирди. Овқатга қўл узатар экан, мени ҳам таклиф қилди. Еб-ичиб бўлгандан кейин кўлимизни ювдик. Йигит ғуломларига ухлаш учун рухсат бериб юборгач, хонада иккимиздан бўлак ҳеч ким қолмади.

— Эй азиз!— деб мурожаат қилди йигит менга.— Сенга қандай офат ёпишдики, ўз ажалингни ўзинг излаб юрибсан?

Мен саргузаштимни бошдан-оёқ айтиб бериб, охирида:

— Сизнинг илтифотингиз билан муродимга етарман деган умиддаман,— деб қўшиб қўйдим.

Ҳикоямни эшитиб, у оғир хўрсинди, ҳаяжондан ўзини йўқотди.

-- Эй азиз! Ишқ дардини татиб кўрмаган киши, унинг аламини қаердан билсин! Тани бошқа дард билмас!

Ишқ офатини доим, аҳли ошиқдан сўранг,
Фосиқ қаердан билсин, қалби солиқдан сўранг.

Бир дамдан кейин ҳушига келиб, шундай оқ урдик, дуди бутун уйни тутиб кетди. Ана шунда унинг ишқ балосига гирифтор эканлигини англадим.

— Сизга ўз аҳволимни айтиб бердим,— дедим мен ботиниб.

— Илтифот қилиб сиз ҳам менга ўз саргузаштингизни айтиб беринг. Аввало сизнинг дардингизга шифо топишга ҳаракат қилиб, мақсудингизга етказай. Бу йўлда қўлимдан келган ишни қилай.

Бу ошиқи вафодор мени ўзига ҳамроз ва ҳамдари билиб, ўз ҳикоясини шу тариқа бошлади:

— Қулоқ бер, эй азиз! Мен аламдийда шу Нимрўз иқлимининг шаҳзодаси бўламан. Мен туғилганимда подшоҳ, яъни қиблагоҳим мунажжим, ромчи ва пандитларни чақириб, шундай фармойиш берган: «Шаҳзоданинг толе юлдузига қараб, унинг тақдирини айтиб берувчи жадвал тузинг! Ҳар сония, ҳар дақиқа, ҳар соат, ҳар кун, ҳар ой, ҳар йилда унга нималар бўлишини менга муфассал айтиб беринг». Подшоҳ ҳукми билан ҳаммалари бирлашиб, ҳар ким ўз илми етгунча ҳисса қўшиб, тақдиримни аниқлаб, подшоҳга билдирдилар: «Толе ёр бўлиб, шаҳзодаи замон бахтли соат, саодатли онларда дунёга келган. Хоҳласа, Искандардай подшоҳлик тузиб, Нўширавони одил бўлиши мумкин. Қандай илм ва ҳунарга қўл урса, тезда ўша соҳанинг комил устоди бўлаверади. Саховат ва шижоатда шундай донг таратадими, одамлар Ҳотам билан Рустамни бутунай унутадилар. Аммо ўн тўрт ёшга киргунча ой ва қуёшга назари тушишидан катта хавф бор. Яъни савдойи бўлиб қолиб, кўп кишиларнинг қони тўкилиши мумкин. Одам зоти ёқмай ўрмонга кириб кетиши, у ерда ўзини овутиш учун дарранда-чаррандалар билан дўстлашиши мумкин. Бунинг бирдан-бир чораси на кеча, на кундуз офтоб билан ойни кўрмаслик. Ҳатто бош кўтариб осмонга қарамасин ҳам. Шу муддат хайрли ўтиб кетса, бир умр салтанатни тинчлик ва хурсандлик билан бошқаради».

Бу хабарни эшитиб, подшоҳ зуллик билан шу боғни бунёд эттирди. Ҳар хил хоналар қурдирди. Мени ертўлада тарбия қилишга ҳукм этди. Қуёш ва ой нури ўтмайдиган наमत билан уй устини ёптирди. Доялар, момалар, чўрилар шу олийшон маконда келадиган бало-қазодан мени сақлаб парвариш қила бошладилар. Тарбиямга доно ва билимдон устод тайинланди. У менга ҳамма илм ва ҳунардан сабоқ берар, етти хил хат ёзишни ўргатар эди. Жаҳонпаноҳ ҳар доим ҳолимдан хабар олиб турар, унга аҳволи руҳиямдан кунда дарак етказиб туришарди. Бу тор маконим мен учун кенг дунё билан баробар эди; ҳар хил ўйинчоқлар, ранг-баранг гулларга кўмиб ташланган эдим. Дунёда бор нозу неъмат дастурхонимда муҳайё эди. Ун ёшимда оламда бор жамики ҳунар, санъатни муфассал эгалладим.

Бир куни гумбазнинг дарчасидан пастга осилиб турган ажойиб бир гудни кўриб қолдим. Қараб турсам, борган сари катта бўлиб

кетяпти. Уни олмоқчи бўлиб қўлимни чўзган эдим, гул қайтиб юқорига чиқиб кетди. Маҳлиё бўлиб унга қараб турган эдим, биров қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Бу ким бўлди экан, деб бошимни кўтарсам, наमतнинг бир жойи йиртилди-ю, ўша ердан ой юзли бир нозанин қараб турибди. У паризодни кўрибоқ, ақли ҳушим бошимдан учди. Ўзимга келиб яна қарасам, ниҳоятда безатилган тахтни паризодлар елкаларига қўйиб турибдилар. Тахтда бир ойжамол бошида жавоҳир тож, устида қийматбаҳо кийимлар, қўлида ёқут пиёла, шароб ичиб ўтирибди. Тахт аста-секин пастга тушиб, гумбаз устида тўхтади. Тахтда ўтирган пари мени чақириб, ёнига ўтқазди. Тотли севги сўзларидан айтиб, лабини лабимга босди-да, менга бир жом гулли гулоб шароб тутди.

— Одамизод бевафо бўлади. Лекин бизнинг дилимизга сенинг ишқинг тушди,— деди пари.

Шундай ширин сўз ва нозу карашмалар билан бир дамда у мени асир этди. Ўзимни шундай бахтиёр сездимки, ҳаёт лаззатини энди тотаётгандай, дунёга янги келгандай бўлдим. Оқибат бугунги аҳволим! Бу ҳолни оламда ҳеч ким эшитмаган ҳам, кўрмаган ҳам!

У пари билан шакаргуфторлик қилиб ўтирган эдик, тўсатдан роҳатимиз бузилди. Бу ногаҳоний можарони эшит! Осмондан тўрт паризод тушиб келиб, маъшуқа қулоғига нимадир шипшиди. Уларнинг гапини эшитиб, парининг авзойи ўзгариб кетди.

— Эй севгилим!— деди у.— Дил, ёнингда ўтириб, бирпас яйраб-яшнасам, шу тариқа яна ҳузурингга тез-тез келсам ёки сени ўзим билан олиб кетсам, дейди. Аммо фалак икки юракнинг бир ерда бўлиб, шоду хуррам бўлишига йўл қўймайди. Яхши қол, жонинг йигит!

Бу гапни эшитиб, бошимдан ҳушим, қўлимдан тўтим учди:

— Эй дилдор, энди сен билан қачон учрашамиз? Нега менга аччиқ гапларни айтасан? Агар тезроқ қайтсанг, мени тирик кўрасан, бўлмаса ғам ўтида куясан. Жилақурса, ўсиб-унган жойингни, номи нишонингни айтиб кет. Ушанга қараб сени излаб топай.

— Худо сақласин! Гапингни шайтон эшитмасин. Бир юз йигирма ёшга киргин. Агар омон бўлсак, бир куни кўришамиз. Мен жинлар подшоҳининг қизи бўламан, масканим Кўҳиқоф.

Пари шу гапни айтгач, тахт осмонга тез кўтарила бошлади. То узоқлашгунча кўзларимизни бир-биримиздан ололмадик. У дил ўгриси кўздан йўқолгач, кўнгила чил-чил синди, ақли ҳуш бошдан учди, дунё кўзимга зимистон бўлди. Ҳайрону паришонликдан зор-зор йиғладим, бошимдан тупроқ сочиб, ёқамни чок-чок қилдим.

Бу ишқ, ғнди на қилай мени хароб қилди,
Дил уйин ғамга қўйиб, мени изтироб қилди.

Бу ҳолимни доя ва устодим кўриб, подшоҳ ҳузурига югуришди.
— Эй подшоҳи замон! Шаҳзодан олам қизиқ бир кўйга тушди. Бу бало қаердан ёпишганини билмаймиз. Оромни йўқолди, ебчмоқни тарк этди,— деб хабар қилишди қўрқа-пуса.

Подшоҳ ўзи билан бирга вазири аъзам, амири тадбиркор, табиби ҳозик, мунажжими содиқ, муллаи калон, дарवेशи обидларни олиб келиб, кулбамни ўз нури билан мунаввар қилди.

Подшоҳ менинг аянчли аҳволимни кўриб, нолаю зоримни эшитиб, фиғони фалакка чиқди. У кўз ёш тўкиб, мени бағрига босди. бирон тадбир-чора топишга амр қилди. Ҳақимлар дилга қувват бериб, телбаликка даво бўлувчи дори тайинлашди, муллалар дуо ёзилган тумор ва эзибички беришди, куф-суфлаб дам солишди, мунажжимлар сайёралар жойи алмашган, хайр-садақа бериш керак дейишди. Ҳаммаларни ўз билгича бир нарса буюришди. Аммо мен ўзимдан ўтаётганини ўзим билардим. Ҳеч қандай чоран тадбир кор қилмасди. Кундан-кунга телбалигим ошиб, емай-ичмай қўйганим учун озиб-тўзиб чўп бўлиб борардим. Кеча-кундуз тинимсиз йиғлар, ўзимни қўйгани жой тополмасдим.

Шу тариқа уч йил ўтди. Тўртинчи йил шаҳримизга бир савдогар келди. У турли мамлакатлардан олиб келган ажойиб-ғаройиб тухфаларини жаҳонпаноҳга тақдим қилиб саройда мулозимлик шарафига эга бўлди. Подшоҳ уни жуда илиқ қабул қилиб, ҳолаҳвол сўрагач, деди:

— Сен жаҳон кезган одамсан. Бирон ерда зўр тадбиркор ҳақимни кўрганинг ёки эшитганинг борми?

— Эй олампаноҳ!— деди савдогар.— Ғулومингиз кўп жойларни кезиб, кўп ерларни кўрган. Ҳиндистонда дарё ўртасида бир тоғ бор. Уша ерга сочини қирқмаган бир художўй зоҳид Маҳодев* шарафига катта ибодатхона қуриб, бир баҳористон боғ бунёд қилган. Узи ўша ерда туради. Ҳар йили Шиврот кунини* ўз маконидан чиқиб, дарёда чўмилиб роҳат қилади-да, орқасига қайтади. Ана шунда узоқ-яқин юртлардан келган бемор ва дардмандлар дардига даво истаб дарвозаси олдида тўпланишиб туришади.

Замонанинг Афлотуни бўлган бу ҳақим уларнинг томир ва ҳароратларини кўриб, ҳар бирига дори-дармон тайинлайди. Қўли шундай енгилки, бемор тайинлаган дорисини ичиши билан соғайиб, дарддан батамом мусаффо бўлади. У ҳақимни мен ўз кўзим билан кўрганман. Агар буюрсангиз, мен шаҳзодаи жаҳонни ўша ҳақимга олиб бориб кўрсатаман. Ишончим комил, кўзингизнинг оқу

қораси тезда шифо топади. Қолаверса, ҳаво ўзгариши, хилма-хил таъмларни тоттиш билан ҳам шояд, дарддан фориг бўлиб кетса.

Бу маслаҳат подшоҳга маъқул тушиб, анча кўнгли таскин топди.

— Жуда соз! Ажаб эмас, ҳақимнинг қўли енгил келиб, нуридийдамнинг дилидан ғаму андуҳни ҳайдаса,— деди отам.

Шундан кейин подшоҳ бир тадбиркор, жаҳонгашта амирни бизларга бош қилиб, сафар анжомларини тайёрлашга буюрди. Катта-кичик қайиқ, елканли кемаларга юкларни орттириб, сафарга чиқишимизга рухсат берди. Манзилдан манзилга, шаҳардан шаҳарга ўтиб, Ҳиндистонга етиб бордик. Бу ернинг об-ҳавоси ҳам, ноз-неъматлари ҳам ўзгача эди. Турган гапки, тару тоза ҳавода нафас олиб анвойи нозу неъматларни тановул қилиш нағижасида қайғим андак чоғ бўлди. Аммо дилим вайрон, кўзим гирён эди. Кўз олдимдан ўша париваш ҳамон нари кетмас эди. Агар уни сал унутсам, шу байтни ўқир эдим:

Билолмайман, ёронлар, қайси жонон нигоҳи,
Куйдирди дил уйини, ёпишди ишқ балоси.

Икки-уч ой ичида тоққа тўрт мингга яқин бемор йиғилди. Йиғилган халойиқ: «У зоҳиди ҳақим ўз маконидан чиқса, бир оғиз ҳукми бирлан ҳамма батамом шифо топиб кетади», дер эди.

Ниҳоят кутилган кун етиб келди, эрталаб худди қуёш чиққандай зоҳиди ҳақим ўз маконидан чиқиб келди. Дарёга тушиб чўмилди, нариги қирғоққа сузиб ўтиб, орқага қайтди. Сувдан чиқиб, бутун баданига кул суртган эди, оппоқ бадани кул босган чўғдай кўринмай қолди. Пешанасига тийка қўйиб, лунгисини ўраб, рўмодини елкасига ташлади. Сочини турмаклаб, соқолини силаб-сийпаб, оёғига пошнапи кавушини кийди. Чеҳрасидан унга дунёнинг бир чақалик қадри йўқлиги кўриниб турарди. Жавоҳирлар қадалган қаламдонни қўлтиқлаб олганча беморларни бирма-бир кўриб, дори-дармон ёзиб, ниҳоят менинг олдимга етиб келди. Кўзи кўзимга тушганда бирпас турган жойида ўйланиб қолди-да, «Биз билан юр», деди. Мен олдига тушдим.

Жамки касалларни кўриб бўлгач, мени боғ ичига бошлади. Нақшинкорлик билан ишланган бир хонани кўрсатиб: «Шу ерда ётиб турасан», деди-да, ўз маконига кириб кетди. Орадан қирқ кун ўтганда мени кўргани чиқиб, илгаригига нисбатан анча дурустлигимни айтди-да, кулиб туриб деди:

— Шу боғни сайр қилиб юра тур. Кўнглинг қайси мевадан тиласа, ўшандан олиб тановул қил,— деб, қўлимга мўъжазгина сопол

идишда чиний маъжун берди:— Кунда наҳорда шундан оч қоринга бир хўпламдан ичасан.

Шундай деб яна ўз маконига кириб кетди, мен унинг айтганини қилиб юравердим. Кундан кунга кучга кириб, кўнглим очилиб борар, аммо ҳазрат ишқ дилдан ўчмас, у паривашнинг сурати кўз олдимдан нари кетмас эди.

Бир куни тоқчада турган бир китобга кўзим тушиб қолди. Очиб қарасам, оламда борки илм ўшанга жам қилинган экан. Гўё дарёни кўзага қамаб қўйилган дейсиз. Шу китобни қўлимдан қўймай мутолаага берилдим. Илми ҳикмат ва қайтариқ қилишда анчагина билим орттирдим. Шу орада йил ўтиб, зоҳиднинг ташқарига чиқадиган вақти етди. Зоҳид ўрнидан туриб ташқари чиқмоқчи бўлган эди, олдига бориб салом бердим. У қаламдонни менга бериб: «Мен билан бирга юр», деган эди, олдига тушдим. Бизлар дарвозадан чиқишимиз билан тумонат одам дуо қилиб кутиб олди. Амир билан савдогар мени зоҳид билан кўриб, ўзларини ҳақимнинг оёғига ташлаб, ташаккур изҳор қилдилар. Зоҳид ўз одатига кўра ҳар йилгидай дарёга тушиб чиққач, бир чеккадан касалларни кўра бошлади.

Иттифоқо улуғ ҳақимнинг кўзи савдойилар орасида турган соҳиб жамол йигитга тушиб қолди. Йигитнинг оёқ босиб туришга ҳам мажоли йўқ эди. Зоҳид менга, бу йигитни ўзинг билан олиб юр, деди. Ҳамма беморларга дори-дармон бериб бўлгач, ибодатхонага қайтди. Йигитнинг бош суягидан тешик очиб, мияга кириб қолган мингоёқни қисқич билан олиб ташламоқчи бўлди. Шу пайт менинг хаёлимга бир фикр келиб, ўйламай-нетмай унга айтиб юбордим:

— Қисқични қиздириб, мингоёқнинг белидан сиқиб олинса, осонгина, ўздан-ўзи чиқарди. Агар шундай чиқараман дейилса, к-ашоққина миядан чиққиси келмайди. Унда беморнинг ҳаёти хавф остида қолади.

Зоҳид менга бир қараб қўйиб, индамай ўрнидан турди. Бонининг бир бурчагидаги дарахтни бориб қучоқлади, сочи билан ўзини-ўзи бўға бошлади. Мен то югуриб боргунимча, ўлиб бўлган экан. Бу ҳодисадан жуда қаттиқ изтиробга тушдим, аммо наҳора. Дарров уни дарахтдан бўшатиб олдим, шунда сочлари орасидан ерга яккита калит тушди. Мен калитларни олиб, яхшилик хазинасини дафн этдим. Кейин икки калитни ибодатхонадаги ҳамма қулфларга солиб кўра бошладим. Бу калитлар билан икки ҳужранинг қулфини очишга муваффақ бўлдим. Қарасам, ердан шифтгача ҳужра тўла жавоҳир. Бир чеккада баҳмал қопланган, олтин қадалган қутича турибди. Очсам, ичида бир китоб. Китобда исми

аъзам битилган бўлиб, жин, пари ва руҳларни қандай чақириш, офтоб ҳаракатини қандай бошқариш баён қилинган экан.

Мен шундай хурсанд бўлдимки, ҳеч нарёғи йўқ. Чунки қўлимга кирган мол-дунёнинг сон-саногини йўқ эди. Боғнинг дарвозасини очиб, амир ва мулозимларга дарров бир неча кема ёллаб, бу ердаги барча жавоҳир, пул, молу дунё, китобларни ортишни буюрдимда, биттасига ўзимиз тушиб, денгиз билан тезда юртимизга раван бўлдик. Нимрўзга яқин қолганимизда подшоҳи оламга хабар етди. У истиқболимизга пешвоз чиқиб, бизларни хушудлик билан қарши олди. Шодликдан меҳри товланиб бағрига босди.

— Мен хокисорингизга, ўз боғимда яшашга ижозат берсангиз,— дедим унинг оёқларини ўпиб.

— Эй кўзимнинг оқу қораси!— деди отам.— У боғ менинг наздимда бехислат бўлди, шу сабабли у қаровсиз қолди. Ҳозир у боғ одам яшайдиган аҳволда эмас. Уғлим, қайси сарой кўнглингга ёқса, ана ўшанда яша. Қалъадан бир жойни маъқул кўриб, нима бўлса ҳам кўз олдимда бўлганингда кўп яхши бўларди. Қандай боғ хоҳласанг, обод қилдиргин-да, сайри тамошо қилиб юравер.

Мен ўз айтганимда қаттиқ туриб, ўша боғни қайта ишлатдим. Боғ жаннат мисол бўлди. Уша дилқушо маконда яшай бошладим. Кейин қирқ кун чилла ўтириб, жинларни чақиришга ҳозирлик кўра бошладим.

Қирқ кун деганда ярим кечага бориб шундай кучли бўрон кўзгалдики, катта-катта бинолар қулаб, азим дарахтлар қўпорилиб сомондай осмонга учди. Кейин паризодлар лашкари намоён бўлди. Бир тахт осмондан тушиб келаверди. Тахтда гавҳар тож, зарбоф чопон кийган серсавлат бир зот ўтирибди. Мен уни кўришим билан одоб сақлаб салом бердим.

— Эй азиз!— деди у алик олиб.— Нега бундай гавго кўтардинг? Бизни йўқлашдан муддаонг нима?

— Ожиз каминангиз кўпдан бери сизнинг қизингизга ошиқ,— дедим мен.— Унинг ҳажрида хароб бўлдим, дилим куйиб кул бўлди. Дунёдан тўйиб, ҳаётим билан ўйнашиб шу ишни қилдим. Сиз менинг аҳволимга меҳру шафқат қилинг, унинг васлига етказиб, ҳаёт ва ором бахш этасиз деган умиддаман. Бу жуда катта савоб иш бўлур эди.

— Одамзод хокдан, бизлар оташдан яралганмиз. Иккаласининг қовушиши амри маҳол,— деди у менга.

— Мен унинг висолини кўришга муштоқман холос. Бошқа мақсадим йўқ,— деб қасам ичдим.

— Одамзод ўз ваъдасида турмайди,— деди яна тахт эгаси.— Мақсадга эришиш учун ваъда бераверади-ю, кейин унутади. Мен

бу гапларни сенинг фойданг учун айтяпман: агар ниятинг бузилиб, ёмон ишга қасд қилсанг, у ҳам, сен ҳам хароб бўласизлар. Эҳти-
мола ҳаётингиз ҳам хавф остида қолар.

Мен яна қасамёд қилдим:

— Ҳеч қачон мен томондан ножўя иш содир бўлмайди. Уни
фақат кўриб юрсам бўлгани.

Шундай тортишиб турганимиз устига ўзига ниҳоятда оро бериб
кийинган ўша париваш фалакдан тушиб келди. Подшоҳ тахти
кўкка кўтарилиб кетди. Мен дил орзуси парини беихтиёр бағрим-
га босиб, шу байтни ўқидим:

Камон қошим кулбам сари келмасин нечун,

Қирқ кун чилла ўтирдим бил, орази гулгун.

Биз пари билан менинг боғимда шоду хуррам ҳаёт кечира бош-
ладик. Бироқ фалокат юз беришдан чўчиб, ҳеч қандай ёмон ҳаёл-
га бормас, фақат уни эркалар, тўймас кўзимни чиройидан узолмас
эдим. Пари нчида аҳдимда қаттиқ туришимдан ҳайрон бўлар, гоҳи-
гоҳида менга шундай деб тайинларди:

— Эй севгилим! Сен ўз ваъданга қаттиқ турган бўлсанг ҳам,
бир дўстона насиҳатим бор: китобингга эҳтиёт бўл! Жинлар бир
кун эмас, бир кун сени ғофил топиб, уни ўғирлаб кетишлари мум-
кин.

— Китобдан хавотир олма, паризодим! Уни жонимдай асрай-
ман,— дердим унга.

Бир кун кечаси шайтон йўлдан уриб, ниятим бузилди. «Қачон-
гача ўзимни ўзим қийнаб юраман? Нима бўлса бўлди!» деб, у
соҳибжамолни бағримга босдим. Шунда бирдан: «Эй, ваъдаси ёл-
ғон! Китобни менга бер! Унга исми аъзам битилган. Беодоблик
қилма!»— деган даҳшатли овоз келди. Мен эс-ҳушимни йўқотиб,
индамай ичимга яшириб қўйган китобни олиб бердим.

Мен подонлик қилиб китобни бериб қўйганимни кўриб, пари
бақирди:

— Эй золим! Нима қилиб қўйдинг! Насиҳатимни унутдинг!

Шу гапни айтди-ю, пари ҳушидан кетди. Унинг бошида бир
дев турар, китобим унинг қўлида эди. Уни роса саваламоқчи, ки-
тобни қўлидан тортиб олмоқчи бўлдим. Шу пайт иккинчи дев
ундан китобни олиб, қочиб кетди. Мен ёдимга келган афсунларни
ўқий бошладим. Ҳушсиз ётган пари бошида турган дев ҳўкизга
айланиб қолди. Лекин минг афсус, пари ўзига келмади, ҳануз бе-
ҳуш ётибди.

Шунда мен ақлимдан оздим, айшу ишратни тарк этдим. Уша
кундан бошлаб одамлар кўзимга ёмон кўринадиган бўлиб қолди.

Богдан бир қадам нари жилмай, танҳо ўзим яшайман. Узимни овутиш учун зумраддан кўза ясаб, ҳар ойда бир ўша ҳўкизда ялангликка чиқаман. Ҳамма менинг ҳолимни кўрсин, афеус қилсин, бирон художўй ҳақимга дуо қилса, шояд дуоси мустажоб бўлиб, мақсадимга етсам деган умидда кўзани уриб синдириб, гуломни чопаман.

Эй дўстим! Менинг жунуналигим ва савдойналигим сабаби ана шу, бошдан-оёқ эшитдинг.

— Эй ёронлар, унинг қисматини эшитиб, кўз ёшим шашқатор бўлди.

— Эй, шаҳзода!— дедим унга.— Сен ошиқликнинг жабрини беҳад тортибсан! Мен сенга қасам ичай, ўз дардимни йиғиштириб қўйиб, сени мақсадга етказиш учун тоғу тошларни, чўлу биёбонларни кезиб, қўлимдан келганча ёрдам бераман.

Шундай ваъда бериб, мен Нимрўз шаҳзодаси билан хайрлашдим. Беш йил у ошиқи зорга малҳам бўладиган бирон хабар топаман деб, дарвешона олам кездим. Аммо бирон натижа чиқмади.

Ниҳоят жуда дилгир бўлиб, бир тоққа чиқдим. Узимни тоғдан ташлаб, бир бурдадан бўлиб кета қолай, деган мақсадда эдим. Шу онда кўк кийимли бир сувори пайдо бўлиб, шундай деди:

— Жонингга қасд қилма! Тез орада ўз мақсадингга етасан.

Эй дарвешлар! Мана, сизларнинг дийдорингизни кўришга муяссар бўлдим. Энди шоду хуррам бўлармиз, муроди мақсадимизга етармиз, деган умиддаман.

ПОДШОҲ, ОЗОДБАХТ ҲИКОЯСИ

Иккинчи дарвеш ўз қиссасини тамомлаганда кеча туғаб тонг ота бошлаган эди. Озодбахт овозини чиқармай ўрнидан турди-да, сарой томон йўл олди. Саройга келиб, ювниб-тараниб кийингач, девонга чиқди.

— Ясовул, фалон жойга борсанг, тўртта фақир ўтирибди, шуларни иззат-ҳурмат билан ҳузуримга келтир,— деб амр қилди Озодбахт тахтга ўтиргач.

Ҳукми олийни олиб, ясовул айтилган жойга борди. Қараса, дарвешлар юз-қўлларини ювиб, ўз йўлларига равона бўлиш тарадудиди турибдилар.

— Эй азизлар!— деди ясовул.— Подшоҳи олам сизларни йўқ-лаяпти. Марҳамат қилиб, мен билан юринглар.

— Эй отахонимиз!— дейишди дарвешлар бир-бирларига қараб олишгач.— Бизлар ўз дилимизнинг подшоҳимиз, фоний дунё подшоҳи билан қанчалик ишимиз бор?

— Эй азизлар! Хавотир олманглар, борсанглар дуруст бўлади,— деди ясовул.

Шунда дарвешлар Муртазо Алининг айтганлари бўлаётганини

кўриб, хурсандлик билан ясовул олдига тушишди. Саройга бориб, подшоҳга рўбарў бўлгач, қўлларини дуога очишди:

— Отахонимиз! Бахт қуши бошингиздан учмасин!

Подшоҳ Озодбахт девони хосга кириб, ҳешу ақраболари ва амрларни таклиф қилди.

— Ғарибона кийинган анави тўрт кишини чақиринглар,— деб амр қилди.

Фақирлар киргач, ўтиришга таклиф қилиб, ҳол-аҳвол сўради:

— Эй фақирлар! Қаердан келиб, қаерга кетяписизлар? Уй-жойингиз қаерда?

— Подшоҳнинг умр давлатлари зиёда бўлсин. Биз фақир кишилармиз. Кўп вақтдан бери сайру сафардамиз, хонамиз ҳам елкамизда. Фақир қаерга етганда шом бўлса, уйи ўша ердир, дейишади-ку. Бу омонат дунёда шунча кўп нарса кўрдикки, баёнини қаердан бошлаб, қаерда тугатишга ҳайронмиз!

Озодбахт уларга тасалли бериб, кўнглини кўтарди, анвойи нознеъматлар билан уларни хўп меҳмон қилди, сўнг табассум билан:

— Кечаси сизлар ўз саргузаштларингизни ҳикоя қилиб берганингизда мен ҳам ўша ерда эдим. Икки дарвешнинг қиссасини эшитдим. Энди қолган иккитангизнинг саргузаштингизни ҳам эшитсам, бир неча кун ҳузуримда қолсанглар, деган умидим бор. Донолар, дарвеш қадами радди бало, дейишади,— деди.

Дарвешлар подшоҳнинг гапидан ваҳимага тушиб қалтирашди. Бошларини қуйи солганча индамай ўтираверишди. Гўё тиллари танглайларига ёпишиб қолгандай эди.

Подшоҳ дарвешларнинг азбаройи ранглари ўчиб қўрқиб кетишганидан тиллари калимага келмай қолганини кўриб, ўзи сўз бошлади:

— Бу дунёда бошидан ажойиб ва ғаройиб ҳодисаларни ўтказмаган ким бор? Мен подшоҳ бўлсам ҳам, шундай воқеаларни кўрганман. Бўлмаса, аввал мен айтиб берай, сизлар тингланг.

— Олам тургунча туринг!— дейишди дарвешлар.— Фақирларга илтифотингиз шунча катта экан, марҳамат қилиб бошланг.

Подшоҳ Озодбахт ўз ҳикоясини бошлади:

Эй дарвешлар! Подшоҳ можаросини тингланг,
Айтай бошдан кечганин, дил садосини тингланг,
Фақирлар хизматида доим бўлай мен ҳозир,
Фалак жабру ситами шўр ғавғосини тингланг.

Қиблагохим вафот этгач, тахтга мен ўтирдим. Айни йиғитлик чоғларим эди. Бугун Рум мулки менинг тасарруфимда эди. Итти-

фоқо бир куни шаҳримизга жуда кўп мол билан Бадахшондан бир савдогар келди. Сарой аҳли: «Шу пайтгача шаҳримизга бундай катта савдогар келган эмас», деб хабар етказган эди, уни ҳузуримга чорладим.

У менга муносиб бўладиган бутун дунё молларидан тухфа олиб келди. Келтирган нарсаларининг ҳаммаси асл, бебаҳо эди. Совгалар орасида шундай бир қутича бор эдики, ундаги лаълнинг ранги ниҳоятда чиройли, шакли расо, ўзи ҳам беш мисқол келарди. Мен подшоҳ бўлсам ҳам, бундай лаълни кўрмаган, эшитмаган эдим. Лаъл менга жуда ёққанидан, савдогарга инъом-эҳсонлар, мамлакатимизда эркин тижорат қилиш учун ёрлиқ бердим. Мен кунда хазинадан у лаълни олдириб келиб, завқ билан тамошо қилардим.

Бир куни девонда ўтирган эдим. Амирлар, аркону давлатим ҳузуримда оёқ узра туришар, турли мамлакатлардан менга муборақбод қилгани келган элчилар ҳам шу ерда эди. Шунда одатимга мувофиқ лаълни сўратган эдим, хазиначим олиб чиқди. Мен лаълни қўлимга олдим-да, таърифини қилиб, фаранг элчисига бердим. У лаълни кўриб, табассум қилди-да, замонасозлик билан мақтаб қўйди. Шу тариқа лаъл қўлдан-қўлга ўтиб, ҳамма кўрди.

— Дарҳақиқат, қиблаи оламнинг иқболлари баланд экан, шунинг учун ўзларига бундай лаъл насиб қилган. Валлоҳи аълам, шу кунгача бирор подшоҳда бунақа жавоҳир бўлган эмас,— дейишни йиғилганларнинг ҳаммаси бир оғиздан. Бир маҳаллар отамнинг доно вазири бор эди. Отам вафот этгандан кейин у менинг вазим билан қолди.

— Бир қошиқ қонимдан кечсангиз, сизга бир арзим бор эди,— деб илтимос қилди шу вазим одоб билан.

— Гапир!— деган эдим, у сўз бошлади.

— Эй, олампаноҳ! Сиз подшоҳсиз! Бир тошни шунчалик таъриф у тавсиф қилиш подшоҳларга ярашмайди. Ранг ва шакл жиҳатдан гоят беназир бўлгани билан барибир бир тош-да! Мана, ҳозир ҳузурингизда барча мамлакатларнинг элчилари турибди. Улар шаҳарларига қайтгач, албатта, сизни гап қилишади: «Қизиқ подшоҳ экан, қандайдир бир лаълни топиб олиб, кунда хазинадан олдирад, таърифини қилиб, ҳаммага кўз-кўз қилар экан», дейишади. Бу гапни бирор подшоҳми ёки рожами эшитиб қолса, мажлисда кулги қилади. Олампаноҳ! Нишопурда бир савдогар бор. Уша савдогар ҳар бири етти мисқол келадиган ўн икки лаълни итининг бўйнига осиб қўйган.

Вазирнинг гапини эшитиб, ғазабга келдим, ўзимни тутолмай амр қилдим:

— Жаллод, бунинг калласини ол!

Жаллод унинг қўлини боғлаб, ҳукми ижро этгани ташқарига судраган эди, фаранг элчиси қўлини қовуштириб қаршимга келди.

— Сенга нима керак?— сўрадим ундан.

— Вазирнинг гуноҳини эшитсам, деган умидим бор эди,— деди у.

— Елгон гаширишдан ҳам оғир гуноҳ борми? Хусусан, подшоҳлар қошида!— дедим мен.

— Унинг ёлгонлиги ҳали аниқланганича йўқ,— деди фаранг элчиси.— Эҳтимол, айтган гаплари ростдир! Бегуноҳ одамни қатла этиш адолатдан эмас.

— Ҳеч ақлим бовар қилмайди!— дедим унга.— Мамлакатма-мамлакат, шаҳарма-шаҳар бир тийин топаман деб, саргардон бўлиб юрадиган савдогар ҳар бири етти мисқолдан келадиган ўн иккита лаълни итнинг бўйнига осиб қўйса?!

— Таажжуб қиладиган жойи йўқ,— деди фаранг элчиси.— Шундай бўлиши мумкин. Бундай нарсалар кўпинча савдогар ва фақирлар қўлига тушади. Чунки уларнинг оёғи етмаган мамлакат йўқ, қаерда нимани топсалар, дарров олиб келадилар. Энг яхшиси, агарда вазир гуноҳкор бўлса, зиндонга ташланг.

— Ҳай майли,— дедим ниҳоят.— Гапинг маъқул. Қонидан кечдим. Аммо зиндонга ташлайман. Бир йил ичида гапининг ростлиги тасдиқ бўлса, озод қиламан, бўлмаса, қаҳру ғазабимда зиндонда чириб кетади.

Ҳукмиини эшитиб, ўша заҳотиёқ вазирни олиб кетишди. Фаранг элчиси ҳурмат билдириб, менга таъзим қилди.

Бу хабарни вазирнинг уйидагилар эшитиб, дод-фарёд кўтариб, мотамсаро бўлишди. Вазирнинг ўн тўрт яшар бир қизи бўлиб, ниҳоятда зебо, қобил, анчагина хат-саводли эди. Вазир қизини жуда яхши кўрар, унга ўзининг девонхонаси орқасига чиройли қаср қуриб берган эди. Отаси олий насаб кишиларнинг қизларини ўртоқ қилиб, чиройли чўриларни хизматига бериб қўйган эди. Киз ўртоқлари билан ўйин-кулгида умр ўтказарди.

Вазир зиндонга ташланган куни қиз ўртоқлари билан ўйнаб-кулиб, қўғирчоқ тўй ўйнаб ўтирган эди. Чилдирма, ногорани тунги бедорликка тайёрлаётган, товани қиздириб, тотли кулча ва ширинликлар пишираётган эди. Тўсатдан онаси дод солиб, ўзини уриб-юлиб, бош яланг, оёқ яланг кириб келди. Қизининг бошига муштлаб қарғгани турди:

— Кошки худо сенинг ўрнингга кўр бўлса ҳам ўғил берган бўлса! Кўнглим озроқ тинчирди. Йиқилганда отангга суюнчиқ бўларди.

— Кўр ўғил нима қилиб берарди?— деди қиз.— Уғил бола қиладиган ишни мен ҳам қила оламан.

— Оҳ бошингга тупроқ тўкилгур,— деди онаси.— Отангининг бошига мусибат тушди: подшоҳ олдида номаъқул гап гапирган экан, зиндонга ташлабди.

— Нима дептилар? Қани, мен ҳам эшитай,— деди қиз.

— Мазмуни отанг, Нишопурда бир савдогар бор. Уша савдогар ўн иккита бебаҳо лаъли итининг бўйнига осиб қўйган, деган экан, бу гап подшоҳга маъқул тушманти. Елгон гапирдинг, деб отангини ҳибсга олибди. Агар шу қаро кунларда ўғлимиз бўлганда, бир иложини топиб бу гапнинг тагига етар, отасини қўллаб-қўлтиқлаб, подшоҳга арз қилиб, қутқариб олган бўларди,— деб бўлган воқеадан қизини хабардор қилди онаси.

— Эй онажон!— деди қиз.— Тақдир билан курашиб бўлмайди. Балои ногаҳоний келганда инсон сабр-қаноат қилиши керак. Кўз ёшидан фойда йўқ. Мабодо, душман подшоҳга бориб, аксини айтса, у баттар даргазаб бўлади. Ундан кўра подшоҳ ҳақиға дуо қилайлик, биз унинг фарзандларимиз. Қандай ғазаб қилган бўлса, шундай меҳрибонлик ҳам қилади.

Бу доно қиз онасига шундай сўзлар билан насиҳат қилиб, таскин бериб, индамай ўз хонасига кириб кетди. Қоронғу тушнинг билан у мураббийсини чақиртирди. Унинг оёқларига йиқилиб, кўз ёш тўкиб ялиниб-ёлворди:

— Мен онамнинг таъна-маломатидан қутулиш учун отамни қутқаришга қарор қилдим. Сен ёрдам берсанг, Нишопурга бориб, ўша итининг бўйнида лаъли бор савдогарни топаман-да, нима бўлса ҳам отамни озод қиламан.

Аввалига мураббийси сира кўнмади, ammo қиз икки оёғини бир ерга тираб олиб илтимос қилгандан кейин чор-ночор рози бўлди.

— Ими-жимида сафар тайёргарлигини кўр, подшоҳларга тортиқ қилишга арзийдиган моллардан харид қил. Керагича гулом ва навкар ол. Лекин бу гапнинг шарпасини бирон кимса билмасин,— деди қиз.

Мураббий сафар тарадудини кўра бошлади. У тайинланган молларни олиб, туя ва хачирларга ортгач, қиз эркак кийимини кийди-да, Нишопур қайдасан, деб йўлга чиқишди. Бу ишдан ҳамма бехабар қолди. Тонг отгач, вазирнинг уйида: «Қиз гойиб бўлибди, қаерга кетгани номаълум», деган гап тарқалди. Вазирнинг хотини қизининг бадном бўлишидан қўрқиб, бу гапни босди-босди қилиб кўя қолди.

Қиз бўлса, ўзини савдогарвачча деб, манзилдан манзилга ўтиб, Нишопур шаҳрига етиб борди. Бутун молларини карвонсаройга

тушириб, хотиржам бўлди. Тун ўтиб, тонг отгач, ҳаммомга туширди, энг яхши Рум кийимларидан кийиб, шаҳар айлангани кўчага чиқди. Юра-юра бозор майдонига етиб, чорраҳада тўхтади. Қараса, бир томонда жавоҳирлар дўкони турибди, унда қиймат баҳо тошлар қалашиб ётибди. Яхши кийинган ғуломлар дўкон олдида кўл қовуштириб турар, дўконда нимча ва чопон кийган эллик ёшлардаги бир киши улфатлари билан чақчақлашиб ўтирибди. Серсавлат ҳамсуҳбатлари курсиларда ўтиришибди.

Савдогарваччаман, деб юрган вазирнинг қизи буни кўриб таажжубланди, кейин ўзича ўйлаб шод бўлди: «Ишқилиб, худо янглиштирмасин! Ҳойнаҳой отам подшоҳга айтган одам шу бўлса керак. Албатта шудир. Эй худо, унинг сир-асоридан мени хабардор қил!» Иттифоқо, кўзи қўшни дўконга тушиб қолди. Унда иккита темир қафас бўлиб, ҳар бирига биттадан одам қамаб қўйилган эди. Уларнинг кўриниши Мажнундан ҳам бешбаттар эди, фақат қуруқ тери-ю устихонлари қолган, холос. Соч-тирноқларининг ўсиб кетганига одамзод қараб бўлмайди. Улар бошларини қуйи солган, икки томонларида бошдан-оёқ қуролланган икки баҳайбат ҳабаш. Буни кўриб, савдогарвачча таажжубда қолди. Иккинчи томонга қараган эди, яна бир дўконни кўрди. Унга гиламлар ёзилган, фил тишидан ясалган курси қўйилгану, устига бахмал ёстиқ ташланган. Ёстиқ устида бир ит ўтирибди, бўйинбоғида жавоҳирлар, занжири тиллодан. Иккита чиройли ғулом унинг атрофида парвона. Бир товуспатидан ишланган жавоҳир дастали елциғич билан итни елпаяпти, иккинчиси заррин ипли рўмол билан тумшук ва оёқларини артаяпти. Савдогарвачча синчиклаб қараса, худди эшитганидай итнинг бўйнида ўн иккита лаъл бор экан. У худога шукурлар айтиб, чуқур ўйга толди... «Бир йўл топсаму, бу лаълларни подшоҳнинг олдига олиб борсам, уларни кўрсатиб, отамни бандиликдан халос этсам». У ўз ўйи билан ўзи овора экан, бозор ва растадаги барча халойиқ унинг русни жамолига маҳлиё бўлиб, эс-ҳушларидан ажраб қотиб қолди. Ҳамма бир-бирига: «Тавба?! Бу ким бўлди ўзи, умрим бимо бўлиб бунақа жонон йигитни кўрмаганман», дерди. Дўкондор ҳам йигитни кўриб: «Анави савдогарваччани дўкони-мизга таклиф қилгин», деб бир ғуломини юборди.

Ғулом савдогарвачча олдига келиб, ҳожанинг* саломини топшириб, ҳурмат билан деди:

— Ҳоҷамиз сизни кўришга муштоқлар. Малола келмаса, илтифот қилиб, дўконга ташриф буюрсангиз.

«Айни муддао!» деди ўзига ўзи савдогарвачча бу гапни эшитиб.

— Ҳечқиси йўқ, бош устига,— деди у ғуломга.

Савдогарвачча дўкондорнинг олдига борди. Дўкондор уни

кўрди-ю, ишқ найзаси унинг у ёқ-бу ёғидан ўтиб кетди. У ўрнидан туриб, тавозе билан савдогарваччага пешвоз чиқди. Лекин эс-хуши бошидан учган эди. «Домимга илинди!» деган фикр бир лаҳзада савдогарваччанинг кўнглидан ўтди. Улар қучоқлашиб кўришгач, ҳожа йигитнинг пешанасидан ўпиб, ёнига ўтқазди.

— Энди бизни исми шарифнинг ва насл-насабингдан огоҳ қилсанг,— деди ҳожа хушмуомалалик билан.— Қаердан келяпсану қаерга бориш хаёлидасан?

— Бу қулингиз Рум мамлакатидан,— деб жавоб берибди савдогарвачча.— Асли туғилган жойим Истанбул. Қиблагоҳимизнинг касблари савдогарчилик. Эндиликда қариб-қартайиб сайру сафарга ярамай қолдилар. Шу сабабли тижорат қилгин деб, менга ижозат бердилар. То шу кунгача уйдан чиққан эмасман. Биринчи марта сафарга чиқишим, шунинг учун дарёга тушишдан кўрқиб, қуруқликдан юришга жазм қилдим. Ажам шаҳрида сиздек хушахлоқ, олижаноб одамнинг борлигини эшитдиму, фақат сиз каби ҳусни ахлоқ бир зот билан учрашсам деган ниятда бу томонларга йўл олдим. Ниҳоят ҳузурингизга келиб, сизни кўришга мушарраф бўлдим. Кутганимдан ҳам зиёда экансиз. Дил истаги қаноатланди. Соғу омон бўлинг, мен энди йўлимга равона бўламан.

— Эй қароғим!— деди ҳожа бу ширин гаплардан ақли учиб.— Бундай гапларни асти гапирма. Бир неча кун ғарибхонами мунавар қил. Айт-чи, молларинг, мулозимларинг қаерга кўнди?

— Мусофирнинг уйи қарвонсарой,— деди йигит.— Улар ўша ерда қолди, мен сизни кўргани югурдим.

— Сенга у ерда туриш муносиб эмас,— деди ҳожа.— Мен шаҳримда анчагина эътиборли одамман. Обрў-мартабам ҳам баланд. Дарров уларни чақиртир. Сенинг молларингга алоҳида бир жой бераман. Молларингни менга кўрсат, бир иложини топиб, кўпроқ фойдага сотиб берай. Узинг ҳам хурсанд бўласан, сафар харажатлари ҳам чиқиб кетади. Менинг уйимда бир неча кун истиқомат қилгин, мен ҳам сендан эҳсонманд бўламан.

Савдогарвачча ёлғондан узр айтган эди, ҳожа қулоқ ҳам солмади. Гумаштасини чақириб амр қилди: бир неча ҳаммол олиб, тезда қарвонсаройдаги барча молларни фалон жойга олиб бор!

Савдогарвачча бир гуломини ҳожа гумаштасига қўшиб берди ва унга молу кўч-кўронларни йиғиштиришга ёрдам беришни тайинлади. Ўзи эса, шомгача ҳожа дўконига ўтирди. Кеч кириб, дўкон ёпилгач, ҳожа уйига қайтиш тараддудига тушди. Итга хизмат қилаётган бир гулом итни кўтариб олди, иккинчиси фил суягидан ишланган курси ва гиламини олди. Қафасдаги кишиларга соқчилик қилаётган икки баҳайбат ҳабаш эса, уларни ҳаммолларга кўтарти-

риб йўлга тушди. Ҳожа бўлса, савдогарваччанинг қўлидан тутиб, у ёқ-бу ёқдан гапириб, ҳовлига томон олиб келди.

Савдогарвачча қараса, подшоҳ ва амирларга муносиб олийшон макон. Ариқ бўйига кумуш ранг гилам тўшалган. Кайфу сафо қилиш учун ниманки керак бўлса, бари муҳайё. Итти курсиси билан ўша ерга ўтқазиб қўйишди. Ҳожа савдогарваччани ўтиришга таклиф қилди, қадаҳларга бетакаллуф шароб қўйилиб, икковлари сипқаришди. Сал сархуш бўлишгач, ҳожа таом келтиришни буюрди. Дастурхон ёзилиб, оламда бор нозу неъмат келтирилди. Даставвал бир товоққа овқат солишди, устини тилло қопқоқ билан ёпиб, ит олдига олиб бориб қўйишди. Ерга зарбоф дастурхон ёзиб товоқ қўйилгач, ит ўтирган курсисидан тушиб, овқатдан хоҳлаганича еди. Тилло жомдаги сувдан ичиб, яна жойига чиқиб ўтирди. Ғулوم итнинг оғиз-бурни, оёқларини рўмол билан арди. Кейин ғулум итдан қолган овқат билан сувни қафас олдига олиб бориб қўйди-да, ҳожадан калит олиб, уни очди. Қафасдаги икки бандини ҳайдаб чиқарди, уриб-сўкиб итдан қолган сарқит билан сувни едириб-ичкизди-да, қайтадан жойларига қамаб, калитни ҳожага келтириб берди. Ана шундан кейингина ҳожа овқатга қўл узатди.

Савдогарваччага бу иш ёқмади. Нафратланиб, овқатга қўл урмади. Ҳожа ҳарчанд таклиф қилмасин, у овқат емади.

— Нега овқат емаяпсан? — деб сўради, ҳожа.

— Бу қилмишингиз таъбимни хира қилди, — деди йигит. — Ахир инсон махлуқлар ичида улуғи, ит табиатан нопокдир. Итдан қолган сарқитни инсонга бериш қайси мазҳаб ёки миллатда бор? Уларнинг иккаласи ҳам сизнинг асирингиз. Агар уларнинг бандигини назарга олмасак, улар ҳам сизу биз қатори инсон. Итгаки сиғинганингиздан кейин, сизнинг ким эканлигингизни билолмай қолдим. Дилимда шубҳа бор экан, менга сизнинг овқатингиз макруҳ.

— Эй қарогим! — деди ҳожа. — Сенинг гапингга, бу ишларга ҳайрон бўлишингга тушуниб турибман. Шунинг учун ҳам доим бадном бўлиб юраман. Бу шаҳарнинг одамлари менинг номимни сағпараст ҳожа дейишади. Шу ном билан машҳур ва маъруфман, — деб мусулмонлигига калима келтирган эди, йигитнинг кўнгли сал ўрнига тушди.

— Шундай экан, бу қилмишингизнинг боиси нима? Нега ўзингизни бадном қиласиз? — деб сўради йигит.

— Эй, ўғлим! — деди ҳожа. — Мен аллақачон бадном бўлганман. Шу сирим ошқора бўлмасин деб, бошқаларга қараганда икки ҳисса ошиқ солиқ тўлайман. Бу шундай можароки, эшитган одам фақат ғам-андуҳга тушади, бўлак ҳеч нарса орттирмайди. Сен ҳам

мени кечир, бу гапларни ҳикоя қилгани на менда мажол бору, на эшитгани сенда тоқат.

Савдогарвачча: «Мен ўз ишнинг пайида бўлай. Қўярда-қўймай буни зўрлашимнинг нима зарурияти бор?» деб ўйлади ичида.

— Ҳай майли, айтишга арзигулик гап бўлмаса, айтмай қўя қолинг,— деб овқатга қўл урди.

Савдогарвачча шу тариқа ақл ва идрок билан иш тутиб, икки ой ҳожа уйида яшади. Бирон кимса уни қиз бола деб ўйламади ҳам. Ҳожанинг бўлса, кундан-кунга унга муҳаббати ортиб, бир дам кўрмаса туролмайдиган бўлиб қолди.

Бир куни майхўрлик айти авжига чиққанда савдогар йигит тўсатдан йиглаб юборди. Ҳожанинг меҳри товланиб, рўмол билан унинг кўз ёшини артиди ва йиғлашнинг боисини сўради.

— Эй отахоним! Сизга нимасини ҳам айтай? — деди савдогарвачча.— Кошки, менинг атрофимда парвона бўлиб бунчалик меҳмоннавозлик қилмасангиз эди, менга бунчалик шафиқу меҳрибон бўлмасангиз эди. Эндиликда икки ўтда қовурилядман: на сизни ташлаб кетишга дил кўнади, на бу ерда хотиржам тура оламан. Ҳеч иложи йўқ, энди жўнамасам бўлмайди. Сиздан жудо бўлиб қандай яшай оларкинман, бунга кўзим етмай турибди.

Бу гапни эшитиб ҳожа чун абри навбахор йиглади.

— Эй нуридийдам!— деди у.— Наҳотки қария хизматкорингни қон йиғлатиб, шунчалик тез сайри сафар ихтиёр қилган бўлсанг? Бу фикрни дилингдан қувгани. Танемда жоним бор экан, сендан жудаликда бир нафас яшолмайман. Доғингда ажалимдан беш кун бурун ўламан. Бу Форс мулкнинг оби ҳавоси кўп яхши. Энг яхшиси ишончли бир одамингни жўнатиб, ота-онангни кўчиртириб олиб кел. Бу ишга от-улов, хизматчилар даркор бўлса, мен ҳозир қилай. Ота-онанг келгач, тижоратни кўнглинг истаганча қилавер. Мен ҳам ўз умримда кўп қийинчиликларни кўрдим, кўп мамлакатларни кездим. Эндиликда қаридим, фарзандим йўқ. Мен сени ўз фарзандимдан аъло биламан. Мендан кейин меросхўрим бўл. Ишларимдан хабардўр бўл, уларни ўзинг юргаз. Ҳаёт эканман ўз қўлинг билан бир бурда нон бер, ўлганимдан кейин барча молу давлатим, уй-жой, боғ-роғим сеники бўлсин.

— Ҳақиқатан сиз отамдан зиёда гамхўрлик ва меҳрибонлик кўрсатдингиз,— деди савдогарвачча.— Мен ота-онамни унутганим мумкин. Аммо мен осийга волидим бир йилга рухсат берган эди. Агар узоқ ушланиб қолсам, қариган чоғида йиглаб-йиглаб оламдан ўтади. Ота рози — худо рози, деган гап бор. Агар волидаи меҳрибоним мендан ранжиб диллари оғриси, дуоибад қиладилар, деб

қўрқаман. Унда у дунё, бу дунё косам оқармайди. Сиз менга шундай меҳри шафқат қилдингизки, эндиликда қиблагоҳимнинг ҳукмини бажариб, падар ҳаққини адо этишимга рухсат беришингиздан шубҳа қилмайман. Сизнинг қилган илтифотингиздан то ўлгунимча миннатдорман. Ўз мулкимга кетганим билан дили жоним сизни ҳар доим ёд қилади. Замонанинг зайли билан вақтики келиб, ажаб эмас, сизнинг қадамларингизни ўпишга қайта муяссар бўлсам.

Савдогарвачча ширин сўзларни шундай териб ташладнки, ҳожанинг ижозат беришдан бўлак иложин қолмади.

— Яхши! Сен мен билан қолмасанг, мен сен билан кетаман. Сен менинг жонимсан. Жон кетгач, тан қолиб нима қилади? Шунга хўп десанг, отлан, мени ҳам бирга олиб кет,— деб, сағпараст ҳожа сафар тайёргарлигини кўриб қолди. Гумашталарни чақириб, зудлик билан от-улов тайёрлашни буюрди.

Ҳожанинг сафарга чиқиш мақсадда ақанлиги шаҳарга тарқаб, буни эшитган савдогарлар сафар ихтиёр қилаверди. Ҳожа беҳисоб ганжу жавоҳирларини, соя-саноқсиз ғулом навкарларини, шоҳона молларини олиб, шаҳардан ташқарига хилма-хил чодир, қапа, чай-лалар қуриб, йўл тараддудини кўраверди. Кимки ҳожа билан кетишни ихтиёр қилган бўлса, ҳоли бақудрат мол олиб, унга қўшилаверди. Қатларига йўлда ўзларини муҳофаза қилиш учун лашкар олишди.

Бир кун саодатли онлар етиб келганда, карвон кўзгалди. Минглаб туяларга юк ортилган, хачирларга тилло-жавоҳирлар тўла сандиқлар ортилган. Дашти қипчоқ, Занжибар ва румлик беш юз соҳиб шамшир туркий, ироқий, арабий тулпорларни ўйнатиб борардилар. Ҳаммадан орқада — карвон кетида яхши либослар кийиб олган ҳожа билан савдогарвачча тахтиравонда ўтиришар, бир туяга тахти бағдодий ўрнатилган бўлиб, унинг устидаги ёстиқда ҳожанинг ити ухлар, бир туянинг икки ёнига ортилган темир қафасларда ҳожанинг бандилари тебраниб борарди.

Карвон юра-юра Қустунтания шаҳри остонасига келиб, дарё бўйидаги бир соя-салқин боққа тушди. Қапа қуриб, ҳожа билан савдогарвачча шаробхўрлик, кабобхўрлик қилишиб, аср пайтида сайи тамошо қилгани чиқишиб, ташқарида ўтиришди. Иттифоқ подшоҳ ноибларидан бири шу орадан ўтаётиб, шунча лашкар ва у ердаги кишиларнинг юриш-туришини кўриб ажабланди. Ўзича, эҳтимол бирон подшоҳнинг элчиси шу ерда қўниб, атрофни тамошо қилаётган бўлса керак, деб ўйлади.

Ҳожанинг шотири бориб, кимлигини сўраган эди, у одам, подшоҳнинг амири шикориман, деб жавоб берди. У келиб жавобини айтган эди, ҳожа бир ғуломни чақириб: «Бориб, у одамга бизлар

мусофирмиз. Кўнглингиз истаса, чодирамизда бирпас ором олинг, қаҳва билан чилим тайёр, дегин», деб буюрди. Амири шикор бу одамларнинг савдогар эканини эшитиб, таажжубга тушди. Тезда гулом билан ҳожанинг мажлисига келди. Бу ердаги дабдаба ва шону шавкатни, гулому сипоҳиларни кўриб, ҳожа билан савдогар-ваччага икки букилиб салом берди. Иззат-иқромдаги итга кўзи тушди-ю, ҳуши бошидан учиб, бутунлай ўзини йўқотиб қўйди. Ҳожа уни ўтиришга таклиф этиб, қаҳва билан сийлади. Подшоҳ амири ҳожанинг исми шарифини сўради. У кетишга рухсат сўраганда, ҳожа бир неча кийимлик шойи ва бўлак туҳфалар берди. Амири шикор эрталаб саройга келиб, сарой аҳлига шаҳарга келган савдогар ҳақида батафсил гапириб берди.

Бора-бора бу гап менинг қулоғимга етди. Мен амири шикорни чақиртириб, ҳожа ҳақида сўраган эдим, кўрганларининг ҳаммасини гапириб берди. Бир итнинг шунчалик ҳурматда-ю, икки одамнинг бунчалик азоб-уқубатда эканлиги мени қаттиқ ранжитди.

— У мурдорни қатл этиш лозим!— деб ҳукм қилдим.— Жаллод! Тезда бориб у савдогарнинг калласини олиб кел!

Иттифоқо шу пайт ўша фаранг элчиси ҳузуримда эди. У кулди. Буни кўриб, багтар газабландим.

— Эй беодоб! Подшоҳлар ҳузурини сабабсиз тиш оқини кўрса-тиш, одобдан эмас! Бемаҳал кулгандан йиғлаган яхши.

— Эй жаҳонпаноҳ!— деди фаранг элчиси.— Хаёлимга бир қапча гаплар келди. Шунинг учун ҳам кулдим. Биринчиси, вазир ҳақ бўлиб чиқди, энди уни зиндондан озод қилиш керак. Иккинчиси, подшоҳи олам, ноҳақ қон тўкишдан қутулди. Учинчиси, қиблагоҳ бесабаб, суриштирмай-нетмай бегуноҳ савдогарни ўлимга ҳукм қилди. Ана шу ишлардан таажжубга тушдим, бир лодоннинг гапига ишониб, бир одамни ўлимга ҳукм қилиб юборганингизга ҳайрон бўлдим. Ҳожанинг нега бундай қилишини худо билади. Уни ҳузурингизга чақиртириб, бу сирнинг сабабини ўзидан сўрасангиз, кўп улуг иш бўлар эди. Ҳақиқатан гуноҳдор бўлса, хоҳлаган жазони раво кўрсангиз, ихтиёр ўзингизда.

Фаранг элчиси шундай дер экан, вазирнинг айтганлари ўзимнинг ҳам эдимга тушди. «Савдогар, ўғли, ити, қафасдаги банди чари билан тезда келтирилсин», деб ҳукм қилдим. Навкарларим бирпасда уларни ҳозир қилишди. Ҳузуримга киритинглар, дедим. Аввал савдогар билан ўғли кирди. Иккаласининг устида ҳам асл чопонлар. Савдогарваччанинг ҳусни жамолини кўриб, ҳамма маҳлиё бўлиб қолди, ҳузур-ҳаловатини йўқотди. Савдогарвачча ҳар бири хочачи мунаввар қилувчи жавоҳирлар терилган қўлидаги гилло паттусни тахтим олдига келтирди-да, менга тортиқ қилди. Кейин одоб билан

таъзим қилиб, бир четга ўтиб турди. Ҳожа ер ўпиб, мени дуо қилгани турди. У шундай булбулигўё бўлч кетдики, асти қўясиз. Савдогар ҳожа кўнглимга жуда маъқул тушди-ю, аммо итоб билан сўрадим:

— Эй одам суратидаги шайтон! Сен қандай тузоқ қўйяпсану, ўз йўлингга қандай чоқ қазияпсан? Агар бу гумроҳлигингга бирор-та маъқул далилу исбот кўрсатиб, мени ишонтирсанг жонинг омон қолади, йўқса, жаллод қорнингни ёради, токи бошқаларга ибрат бўлсин!

— Эй подшоҳи олам!— деди ҳожа ялиниб.— Мен бахти қаронинг бир қошиқ қонидан кечинг, мана шу мил-мил моли дунёнинг бари сизники. Ўзим билан ўғлимга тахти муборагингиз олдида жон бахш этиб, озод қилинг.

— Эй лодон!— дедим мен табассум билан.— Мол-мулкингни кўз-кўз қилиб мени йўлдан оздирмоқчимисан! Ҳақиқатни айтиб беришдан ўзга чоранг йўқ.

Бу гапни эшитди-ю, ҳожаинг кўзидан чак-чак ёш тома бошлади. У ўғлига қараб, чуқур оҳ тортди.

— Мен подшоҳ олдида гуноҳкор бўлдим. Ўлимдан бўлак иложим йўқ. Аммо сени кимга қолдириб кетаман?— деди савдогар йиғлаб.

— Эй маккор!— дедим мен пўпнса қилиб.— Бас, жуда кўп баҳона айтдинг. Қани, гапир бор гапни!

Шунда савдогар ўрнидан туриб, тахт олдида келди-да, оёқларини ўпиб, ҳақимга дуо ўқигани турди:

— Эй шаҳаншоҳ! Агар ўлимга ҳукм қилмаганингизда, ҳаммасига бардош бериб, мижаромни айтмаган бўлардим. Аммо дунёда жондан ширин нарсаси йўқ, ҳеч ким кўра-била туриб ўзини чуқурга ташламайди. Ҳай майли, сизнинг муборақ талабингиз шу экан, бу нотавон қариянинг саргузаштини эшитинг. Аввало, қафасдаги икки бандини шу ерга келтиришга ҳукм қилсангиз. Мен ўз аҳволимни баён қилай, мабодо бирон жойида гапимнинг ростлигига шубҳа туғилса, улардан сўрасангиз, гапимни тасдиқлайдилар. Ана ўшанда инсоф билан ҳукм чиқаргайсиз.

Менга бу гап маъқул тушди. Асирларни қафасдан чиқариб келиб, ҳожа ёнига тургазиб қўйишга фармон бердим.

— Эй подшоҳ!— деб гап бошлади ҳожа.— Унг томонимда турган одам катта акам, чап томонимда тургани кичик акам. Мен буларга туғишган ука бўламан. Отам Форс мулкида савдогар эди. Мен ўн тўрт ёшга кирганимда қиблагоҳимиз оламдан ўтди. Отамнинг маъракалари ўтиб бўлгач, бир куни икки акам менга шундай деди:

— Отамдан қолган мол-мулкни тақсим қиламиз. Ҳар ким ўз истагича иш тутсин.

— Эй акалар,— дедим мен бу гапни эшитиб.— Бу нима деганингиз? Мен сизларнинг қулингизман. Менга ҳеч нарса керакмас. Сизлардан ўз ҳақимни даъво қилмайман. Бир отам ўлиб, икки оталик бўлдим. Иккалангиз бошимни силаб бир бурда қаттиқ нон билан бир пиёла совуқ сув берсангизлар, шу менга кифоя. Хизматларингни қилиб юравераман. Борди-ю, улушимни олганимда ҳам нима қиламан? Мақсадим, сизлардан ортганини еб, бағрингизда яшаш. Ҳали гўдак бўлсам, хат-саводим бўлмаса, сизлардан тарбия олай.

— Сенга қолса, ёлғиз ўзингни эмас, бизларни ҳам хонавайрон қилиб, гадо қилмоқчисан шекилли,— дейишди акаларим.

Мен бир бурчакка бориб йиғладим. Кейин ўзимча ўйладим: «Ахир акаларим катта бўлиб қолишган. Улар менга таълим бериб, йўл-йўриқ кўрсатишмоқчидир-да!» Шу хаёлда уйқуга кетдим. Эрталаб қозининг одами келиб, мени қозихонага бошлади. Борсам, икки акам ўша ерда.

— Нега отангдан қолган молу дунёни бўлишга қаршilik қил-ясан?— деб сўради қози.

Мен уйда акаларимга айтган гапларимни унга ҳам сўзлаб бердим.

— Агар шу гапни дилидан чиқариб айтаётган бўлса, «Отамдан қолган молга ҳаққи даъвоим йўқ», деб тилхат берсин.— дейишди акаларим.

Шунда ҳам мен ҳарна бўлса ҳам булар мендан катта, отамдан қолган молни ноўрин совурмасин, деган мақсадда шундай қил-япги шекилли, деб ўйлабман. Уларнинг кўнглига қараб, тилхат ёзиб берган эдим, қози муҳрини босди. Акаларим ўзида йўқ хурсанд бўлишди, мен уйга кетдим.

— Ҳей, ука! Сен яшаётган уй бизларга керак бўлиб қолди. Ўзингга бошқа бирон жой топ!— дейишди акаларим эртасига.

Отамдан қолган уйда яшашим ҳам уларга хуш ёқмаётганини англадим. Уйни бўшатиб, чиқиб кетишга ноилож мажбур бўлдим.

— Эй жаҳонпаноҳ!— деб ҳикоясини давом эттирди савдогар.— Отам ҳаётлигида, ҳар гал сафардан қайтганида турли мамлакатлардан менга совғалар олиб келар эди. Кўпчилик кенжа ўғлини кўпроқ сўяди. Шуларни йиғиб юриб, озроқ ўз маблағимга эга бўлиб қолган эдим. Уша совғаларни сотиб, пул қилиб, оз-оз савдо-сотикқа аралашдим. Булардан ташқари, отам менга бир сафар Туркистондан канизак олиб келган эди, лна бир бор йилқи ҳайдаб келганида бир минилмаган тойни менга берган эди. Уни ўзим боқар эдим.

Акаларим мурувватсизлик қилгач, бир ҳовли сотиб олдим. Бу ит ҳам мен билан кегди. Рўзгорга зарур асбобларни харид қилиб, хизматимга иккита ғулом олиб, қолган пулимга баззозлик дўкони очдим. Уэ қисматимдан рози эдим. Акаларим бағри тошлик қилган бўлса, худойим меҳрибонлик қилди. Уч йил ичида шаҳримда аича эътиборли одам бўлиб қолдим. Барча улуғларга совға-салом керак бўлса, менинг дўконимга келишарди. Дўкондан жуда катта фойда келар, ҳаётим айшу фароғатда ўгар эди..

Иттифоқо, бир жума уйда ўтирсам, майда-чуйдага бозорга кеган ғуломим дам ўтмай кўэ ёши қилиб қайтиб келиб қолди.

— Ҳа, нима бўлди?— деб ундан сўрадим.

— Сизнинг нима ишингиз бор? — деб қўрс жавоб қайтарди ғулом.— Уэ жонингиз роҳату фароғатда, аммо қиёмат куни нима деб жавоб берасиз?

— Эй ярамас,— бақирдим мен.— Сени нима жин урди?

— Бир яҳудий акаларингизнинг қўлини орқасига боғлаб, бозор ўртасига тургазиб қўйибди. Қамчи билан савалаб, роса мазақ қиляпти. «Агар пулимни бермасаларинг, уриб ўлдираман. Шунда ҳам савобга қоламан», дейди. Акаларингиз шундай кунга қолса-ю сиз индамай ўтираверсангиз, инсофдан бўлардимиз? Эл-юрт нима дейди?

Бу гапни эшитиб қоним қайнаб кетди. Оёқ яланг бозор томон чопар эканман ғуломимга буюрдим:

— Пул олиб, орқамдан югуринглар!

Югура бозорга етиб борсам, ҳақиқатан ғуломим айтгандай, акаларимни савалашяпти.

— Худо хайрингизни берсин, бирпас шошманглар,— дедим ҳокимнинг одамларига.— Мен яҳудийдан айбларини сўраб билай. Нега бундай сазойи қиляпти?

Яҳудийнинг олдига бориб сўрадим:

— Бугун жума куни бўлса, нега энди уларни бунчалик жазо-лаялсиз?

— Агар ҳамиятли бўлсанг, уларнинг қарзини тўла, бўлмаса ўртага тушмагин-да, келган йўлингга жўна,— деб жавоб берди яҳудий.

— Қанча қарз? Тилхатларини чиқар, ҳозир пулингни берман.

— Тилхатни ҳокимга берганман,— деди яҳудий.

Шу пайт икки ғуломим икки халтада тилло олиб келишди. Яҳудийга минг рупия бериб, акаларимни қутқариб олдим. Аҳволларига маймув йиғлайди: оч, яланғоч. Уларни уйга олиб бориб, дарров ҳаммомга солдим. Янги либослар кийдирдим, қоринларини тўйдир-

дим. Шунда ҳам: «Отамдан қолган шунча молни нима қилдинглар?» деб бир оғиз сўрамадим, уялишмасин дедим.

— Эй подшоҳи олам! Мана ўзларининг юз-кўзи, сўраб кўринг, тўғри гапиряпманми ёки ёлгонми?

— Ҳай майли, орадан бир неча кун ўтиб, сал ўзларига келишгач, шундай дедим:

— Эй жигарларим! Энди бу шаҳарда беобрў бўлдинглар. Сафарга чиқсанглар яхши бўларди.

Улар индашмади. Мен гапим маъқул тушди шекилли деб, сафар тайёргарлигини кўравердим. Зарур асбоблар, юкчилар, от-улов олиб, йигирма минг рупиялик мол сотиб олдим-да, уларни Бухорога кетаётган карвонга қўшиб юбордим.

Орадан бир йил ўтиб, карвон қайтди. Аммо акаларимдан дарак бўлмади. Ниҳоят бир ошнамни, бор гапни айт, деб мажбур қилган эдим, шундай деди: «Битта аканг барча молини қиморга бой берди. Ҳозир қиморхонада югурдаклик қилиб юрибди. Битта аканг бўзагарнинг қизига ошиқ бўлиб қолиб, ҳамма молини ўшанга совурган. Ҳозир бўзахонада гуломлик қилиб юрибди. Карвондагилар уялмасин, деб сенга айтишмаган эди».

Бу гапни эшитиб, қаттиқ хафа бўлдим, овқатни ҳам, уйқуни ҳам унутдим. Йўлга озиқ-овқат олиб, Бухорога жўнадим. Етиб бориб акаларимни қидириб топдим-да, ювинтириб-гарантириб кийинтирдим. Хижолат бўлишмасин, деб ҳеч нарса демадим. Яна уларга унча-мунча мол олиб бериб, шаҳримизга қайтдик. Нишопурга яқин қолганда бир қишлоққа тушдик. Акаларим орқасидан Бухорога бориб келганимни биров билмай қўя қолсин, деган хаёлда мол билан уларни қолдирдим-да, ўзим уйга қайтдим. Икки кундан кейин акаларим сафардан келяпти, эртага кутиб олгани чиқаман, деб гап тарқатдим. Эрталаб, энди йўлга чиқаман деб турсам, акаларимни қолдирган қишлоқдан бир деҳқон фарёд кўтариб келиб қолди.

— Нега йиғлаяпсан?— дедим унинг олдига чиқиб.

— Акаларингиз касрига қолдим, уйимни ўғри урди,— деди у.— Кошкийди, уларни қишлоғимизда қолдирмаганингизда!

— Нима бўлди ўзи?— деб сўрадим.

— Кечаси ўғрилар келиб, акаларингизнинг ҳамма мол-мулкни, ўша қатори менинг буюмларимни ҳам олиб кетишди,— деди у, йиғлаб.

— Акаларим қаерда?— деб сўрадим диққатим ошиб.

— Шаҳар ташқарисида, яланғоч, оёқ яланг, шарманда бўлиб ўтиришибди.

Тезда кийим-бош олиб бордим-да, кийинтириб уйга олиб кел-

дим. Бу гапни одамлар эшитиб, кўнгил сўрашгани уйимга келишди. Аммо акаларим азбаройи уялганидан уларнинг кўзига кўри-ниша олмали ҳам. Шу аҳволда уч ой ўтди. «Қачонгача бир бурчак-да пусиб ўтиришади? Яхшиси, уларни ўзим билан сафарга олиб кетай», деб ўйладим ичимда.

— Агар хўп десанглар, бу қулингиз сизларни сафарга олиб бормоқчи,— дедим бир куни акаларимга.

Улар миқ этмай тураверишди. Мен яна тайёргарлик кўрдиму, уларни ёнимга олиб сафарга отландим. Молларимга закот бериб, ҳаммасини кемага ортириб бўлгач, лангар кўтарилди, кема йўлга чиқди. Шу пайт қирғоқда ухлаб ётган итим уйғониб қарайдики, кема юриб кетибди. У вовиллаганча дарёга ўзини ташлади ва кемага қараб сузиб келаверди. Бир қайиқ жўнатган эдим, итни кемага олиб келишди. Бир ойни дарёда тишч, эсон-омон ўтказдик. Кичик акам канизагимга ошиқ бўлиб қолди.

— Укамизнинг миннатли ошидан жуда хижолатда қолиб кетди-гу, нима қилсак экан?— деб кичик акам катта акамнинг қўйнига қўла солибди.

— Менинг бир режам бор, агар шуни амалга оширолсак жуда қойил иш бўларди-да,— деб жавоб берибди катта акам.

Шундай қилиб улар гапни бир жойга қўйишибди: мени ўлдириб, мол-мулкимни ўзлариники қилиб оладиган бўлишибди.

Бир куни хонамда канизагим оёғимни уқалаётган, мен мудраб ётган эдим, тўсатдан кичик акам кириб келиб, мени уйғотди. Мен чўчиб ўрнимдан туриб, ташқари чиқдим. Орқамдан итим эргашди. Карасам, катта акам кема четини маҳкам ушлаб олиб энгашганча дарёга қараб турган экан. Мен унинг олдига бордим.

— Ҳа, ўзи нима гап?— деб сўрадим.

— Вой-бў! Анавини қара, жуда ажойиб тамошо экан-а... Дарёий одамлар марварид чиганоқлар, маржон дарахтларни кўтариб ўйинга тушишяпти,— деди у.

Шу бемаъни гапни бошқа биров гапирганда ҳеч ишонмасдим. Катта акам гапиргани учун ишондим, энгашиб дарёга қарадим. Ҳарчанд тикилмай, ҳеч нарса кўринмади. Мени гафлат босган экан, кичик акам орқамдан келиб бир итарган эди, дарёга тушиб кетдим. Кейин йиғлашиб, дол-фарёд кўтаришди.

— Ердан беринглар, тезроқ бу ёққа келинглар, югуринглар, укамиз дарёга тушиб кетди!

Бу пайтда кема анча олдинлаб, мени тўлқинлар суриб кетди. Оғзи-бурнимга сув кириб, тўлқинлар билан кураша-кураша, охири тинка-мадорим қолмай чўка бошладим. Тўсатдан қўлимга бир нарса илindi. Қарасам итим! Мени дарёга итариб юборишганда итим

ҳам ўзини сувга ташлаб, орқамдан сузиб келаётган экан. Мен унинг думидан ушлаб олдим. Етти кечаю етти кундуз дарёда сузиб, саккизинчи кун деганда қирғоққа бир амаллаб чиқиб олдик. Оёқда туришга ҳам мажолим йўқ эди, эмаклаб, думалаб-сумалаб қуруқ жойга етиб олдим. Бир кун ўзимни билмасдан беҳуш ётдим. Эртасига қулоғимга итнинг овози чалинди, ўзимга келдим. У ёқ-бу ёққа қарасам, олисда элас-элас шаҳар кўриняпти. Аммо унга етиб олишга мадор қани? Ночор икки қадам юриб, бир ўтириб шомгача бир чақиримча йўл босдим.

Йўлда бир тоғ бор экан, тунни ўша ерда ўтказдим. Эрталаб шаҳарга кириб, аввал тўғри бозорга бордим. Нонвойлар сотаётган нонларни, мевафурушлар дўконидagi ҳолваларни кўриб сўлагим оқиб, кўз косасидан чиқиб кетаман, дерди. Олай десам, ёнимда сарик чақам ҳам йўқ, сўрай десам, улааман, тилим бормади. Шутариқа кейинги дўкондан сўрайман, деб ўзимга тасалли бера-бера боравердим. Охири мадорим қолмади, ичимга ўт тушгандай ловиллади. Назаримда жон танини тарк этгандай бўлди. Итгифоқо, икки аямача кийинган одамни кўриб қолдим. Жуда хурсанд бўлиб кетдим. Ватандошларим экан, шояд таниш чиқиб қолса, аҳволимни уларга айтсам. Улар яқин келганда, не кўз билан кўрайки, ўзимнинг акаларим! Худога шукурлар қилдим. Беобрў бўладим, бировга ялиниб қўл чўзмадим. Олдиларига бориб саом бердим. Катта акамнинг қўлини ўпдим. У мени кўрди-ю, шовқин-сурон кўтарди. Кичик акам бўлса, шундай тарсаки урдик, гандираклаб кетиб бориб йиқилдим. Шояд ҳимоя қилса, деб катта акамнинг барига ёлишган эдим, тепиб юборди. Хуллас, иккаласи роса дўппослади. Ҳазрат Юсуфнинг акалари қилган ишни қилишди*. Ҳар қанча ялиниб-ёлвормай раҳм-шафқат қилишмади. Бирпасда тумонат одам йиғилди. «Бунинг гуноҳи нима?» деб сўрашди одамлар.

— Бу ҳаромзода укамизнинг хизматкори бўлади,— дейшди акаларим.— Укамизни дарёга улоқтириб, унинг мол-мулкни ўзиники қилиб олибди. Ўзиниям анча пайтдан бери қидириб юрар эдик, келиб-келиб шу бугун қўлга гушганини қаранг-а?!— Кейин менга қараб бақиршди:— Ҳой золим! Нега укамизни дарёга ташлаб ўлдиридинг? У сенга нима ёмонлик қилган эди? Айби ўз эркингни қўлингга бериб қўйганими?

Кейин иккаласи ёқасини йиртиб, ёлғон-яшиқ кўз ёш қилиб, мени яна хўб уришди, тепкилашди.

Шу пайт ҳокимнинг одами келиб қолди. Нега буни уряпсиэлар, деб менинг қўлимдан тутди-да, ҳоким олдига бошлади. Икки акам ҳам бирга бориб, ҳалиги гапларни ҳокимга ҳам айтишди. Унга озроқ пора беришиб, инсоф юзасидан хуни ноҳақ даъво қи-

лишди. Ҳоким мendan воқеани сўраган эди, очлик ва калтак зарбидан ҳолдан тойганим учун гапиришга ҳам мадорим етмади. Индамай, бошимни ҳам қилиб туравердим. Ҳоким ҳақиқатан ҳам қотгил экаи, деган қарорга келиб, «Майдонга олиб чиқиб, осинглар!» деб буйруқ берди.

— Эй жаҳонпаноҳ! Мен яҳудийга пул бериб, уларнинг жонини қутқариб қолдим. Булар ҳокимга пул бериб, жонимга қасд қилдилар. Мана иккаласи ҳам турибди, гапимнинг қилча ёлғони бўлса айтишсин.

Ҳай майли, мени дор остига олиб боришгач, оламдан умидимни уздим. Бу кунимга итимдан бўлак йиғлайдиган кимса йўқ эди. У ҳамманинг пинжига бориб суқилар, биров ёғоч билан, биров тош билан урса ҳам нари кетмас эди.

Иттифоқо, шу юртнинг подшоҳини тутқаноқ тутиб қолибди. Амир ва ҳакимлар йиғилиб қанча дори-дармон қилишмасин фойдаси бўлмабди. Бир улуғ одам, энг яхшиси, муҳтожларга хайр-садақа берилсин, бандиларни озод қилинсин, даводан дуонинг фойдаси каттароқ дебди. Уша заҳотиёқ подшоҳнинг одамлари тура солиб қамоқхоналарни очишга югуришибди.

Шулардан бири майдондан ўтиб кетаётиб йиғилган одамларни кўрибди, қараса, бировни оснишяпти. У от ўйнатиб дор остига келди-да, қилич билан арқонларни кесиб ташлади. Ҳокимнинг одамларига: «Подшоҳ шундай аҳволда бўлса-ю, сизлар худонинг бандасини қатл қилсанглар!» деб танбеҳ бериб, мени қўйиб юборди. Шунда иккала акам яна ҳокимнинг олдига боришибди-да: «Бир бало қилиб бунга ўлдилинг!» деб талаб қилишибди. Еган оғиз уялар, деганларидек, ҳоким улар нима дейишса, шуни қилишга мажбур эди.

— Бундан хотиринглар жам бўлсин. Уни шундай жойга қамайманки, ўзидан-ўзи очлигу, ташналикдан ўлиб кетади. Ҳеч зоғ билмайди ҳам,— деб уларга таскин берибди ҳоким.

Мени ушлашиб, киши билмас бир жойга қамаб қўйишди. Шаҳардан бир чақиримча нарида тоғ бор эди, Сулаймон пайғамбар даврида у ерда девлар бир тангу тор қудуқ қовлашган экан. Уни халқ «Сулаймон зиндони» дерди. У зиндонга подшоҳнинг газабига учраган ашаддий жиноятчилар ташланар, улар зиндонда ўз-ўзидан ўлиб кетар эди.

Узун гапнинг қисқаси, кечаси иккала акам ва ҳокимнинг одамлари мени ўша тоққа олиб боришди-да, зиндонга ташлаб, кўнгалари тинчиди.

Эй подшоҳи олам! Шу итим орқамдан эргашиб борган экан. Мени зиндонга ташлаганларини кўргач, ҳеч қасққа кетмай, унинг

оғзинга ётиб олибди. Мен пастда беҳуш ётардим. Сал ўзимга келгач, мен ўлган эканману бу гўр экан-да, деб ўйладим. Шу пайт қулогимга гўнғиллаб гаплашаётган икки кишининг овози келди. Булар мени сўроқ қилгани келган Мункар-Накир бўлса керак, деган халга бордим. Шу пайт тепадан арқон тушаверди. Эшитилаётган шитир-шитирга қараганда биров тушираётган эди. Мен ҳангу манг бўлиб қолдим. Ерни ушлаймай десам, қўлимга суяклар илинди. Орадан бирор соатлар ўтиб, қулогимга бировнинг тамшанаётган овози эшитилди. Мазмуни биров овқат ерди.

— Эй худонинг бандаси! Сен ким бўласан?— деб сўрадим.

— Буни Сулаймон зиндони, дейишади. Бизлар маҳбусларимиз,— деб жавоб берди кулиб, биров.

— Мен тирикманми?— деб яна сўрадим. Хандон отиб кулган овоз эшитилди.

— Ҳозирчалик тириксан. Кейин муқаррар ўласан,— деди биров.

— Нима еяписиз ўзи, менга ҳам жиндак беринг,— деб ялиндим мен.

Аmmo на ҳа, на йўқ демай индамасдан тамшанаверишди. Обдан еб-ичиб бўлишгач, уйқуга кетишди. Мен заифи нотавон хўрлигим келиб ўз ҳолимга йнғладим.

Эй олампаҳоҳ! Етти кечаю етти кундуз дарёда юриб, ўз туғишган акаларинг бўҳтони билан оч қолсанг, овқат ўрнига калтак есанг, яна ўз туғишган акаларинг туфайли шундай зиндонга ташлансангки, қутулиб чиқиб кетишни хаёлингга ҳам келтириб бўлмаса! Охири жон талвасага тушиб қолди. Гоҳ ҳуш, гоҳ беҳуш бўлиб қолдим. Қоронғу кечада бир одам зиндон бошига келди. Рўмолга нон туғиб, кўзада сув билан арқонда пастга туширди. Зиндонда ётган икки маҳбус у нарсаларни олиб, еб-ичишди. Тепада бу ишларни кўриб турган ит, шу одамга ўхшаб пастга нон, сув туширса, ҳожасининг жони омон қолишини фаҳмади-да, югурганча шаҳарга кетди. Нонвой дўжони олдига териб қўйилган нонлардан бир ҳақлаб биттасини тишлаб олди-да, ура орқасига қочди. Одамлар орқасидан қувиб, тош-кесак отишса ҳам, нонни ташламади. Улар чарчаб орқаларига қайтишди. Кейин шаҳар итлари талади, улар билан уришиб, нонни ёсон-омон сақлаб, зиндон бошига етиб келди-да, менга ташлади. Кундузи бўлгани учун мен ёнимга тушган нонни кўрдим, итимнинг овозини эшитдим. Итим нонни менга ташлаб, сув қидириб кетди.

Уша яқин ўртадаги қишлоқнинг чеккасида бир кампир яшар экан. Унинг уйида хум, кўза тўла сувлар турар, ўзи чарх йигирар экан. Ит бир кўзани тишлаб кўтармоқчи бўлган эди, кампир ҳай-

ҳайлади. Кўза итнинг оғзидан тушиб синди. Кампир таёқ олиб ит-ни саваламоқчи бўлган эди, у кампирнинг этагига ёпишиб, оёқларини ялаб, думини ликиллатаверди. Гоҳ тоғ томонга чопиб, гоҳ яна қайғиб келиб, арқон ва челақни тишлаб кўрсатиб, кўйлагининг этагидан тоғ томонга тортаверди. Кампирнинг бу жониворга раҳми келиб, арқон ва челақ олиб тоғ томон юрди. Итнинг бу хатти-ҳаракатини кўрган кампир бунинг эгаси, албатта, зиндонда ётган бўлиши керак. Ушанга сув сўраяпти, деб ўйлади. Ит кампирни зиндон бошига бошлаб борган эди, кампир челақ тўла сув туширди. Мен сувни олиб нондан бир бурда оғзимга солдим. Сувдан икки-уч хўплаб, ичимни таталаётган очлик итининг нафсига урдим. Қани бу ёғи нима бўларкин, деб сабри қаноат қилиб ўтиравердим.

Бу безабон жонивор шу тариқа нон ва сув келтириб бериб турди. Бошқа пайтда зиндон оғзида ётар эди. Ана-мана дегунча олти ой ўтди. Бундай ҳавоси ёмон зиндонда яшаган одамнинг ҳоли нима бўлар эди? Қоқ суяк бўлиб қолдим. Дунёдан умидимни уздим. «Бу кунимдан ўлиб қўя қолганим яхши эди», деб худога нолалар қилдим.

Бир кун кечаси зиндондаги икки маҳбус ухлар, менинг дилим вайрон бўлиб, йиғлаб ўтирган эдим. Саҳарга яқин зиндонга биров арқон тушириб: «Эй, бахти қаро бенасиб!— деб шивирлаган овоз эшитилди,— арқоннинг учини белингга маҳкам боғла, тортиб оламан».

Бу гапни эшитиб: «Охири акаларимнинг раҳми келиб, қон тортиб чиқариб олгани келишибди», деб ўйладим. Суюнчим ичимга сиғмай арқонни белимга апил-тапил боғладим. Биров мени юқори тортиди. Кеча шундай қоронғи эдики, мени қутқариб олган одамнинг юзини ҳам кўролмадим.

— Тезроқ юр!— деди у, озодликка чиқишим билан.— Бу турадиган жой эмас!

Силлаб қуриб, мадорим қолмаган бўлса ҳам ўлим хавфидан қўрқиб, йиқила-сурила тоғдан пастга тушдим. Қарасам, эгарлоглик иккига от турибди. Ҳалиги одам бир отга мени миндириб, иккинчисига ўзи минди-да, чуқ деб ҳайдаб қолди. Юра-юра бир дарё лабига етдик.

Тонг отганда шаҳардан анча олислаб кетган эдик. Энди кўрсам, мени қутқарган одам ёш йигит экан. Устида совут, қалқон, ҳатто оти ҳам зирҳли ёпинчиқларда. Халоскорим менга ғазаб билан тикилиб, аламдан қўлларини тишлаб, қиличини қинидан сугуриб, устимга от солиб келаверди. Мен дарров отимдан тушиб, унга ялндим.

— Менинг ҳеч қандай айбим йўқ. Нега мени ўлдирмоқчисиз?

Эй соҳиби мурувват, мени зиндондан ўзингиз чиқариб олиб, нега энди мурувватсизлик қиляпсиз?

— Тўғрисини айт! Кимсан ўзинг?— деб ўшқирди у.

— Мен бир мусофир одамман. Қуруқ туҳматга қолиб шу ба-
лаларга гирифтор бўлдим. Сизнинг июнатингиз билан у ердан ти-
рик чиқдим,— деб унга ялиниб-ёлвордим.

Худо дилига раҳм солиб, қиличини қинига солди.

— Ҳай майли, сенга жон бахш этдим. Дарров отингга мин,
бу ерда узоқ тўхташнинг хосияти йўқ,— деди у.

Бизлар яна отларни шигаб, йўл босдик. У йўлда оҳ уриб, надо-
мат қилиб борарди. Пешинга яқин бир оролга етиб бордик. У оти-
дан тушиб, менинг ҳам тушишимга кўмаклашди-да, отларнинг
эгар-жабдугини олиб, ўтлагани қўйиб юборди. Ўзи ҳам белидан
қиличини ечиб қўйиб ерга ўтирди.

— Эй бахти қаро!— деди у менга.— Ўз аҳволингдан ҳикоя
қил, кимлигингни билай.

Мен ўзимнинг кимлигимни айтиб, бошимга тушган қаро кун-
лар қиссасини бошдан-оёқ ҳикоя қилиб бердим.

У ўктами мард саргузаштимни эшитиб роса йиғлади. Кейин
менга шундай мурожаат қилди:

— Эй йигит! Энди сен менинг можаромни эшит. Мен Канния
Зербод* рожасининг қизи бўламан. Сулаймон зиндонида ётган йи-
гит Баҳраманднинг отаси қиблагоҳимнинг вазиридир. Бир куни
маҳорожа, яъни отам барча рожалар, уларнинг ўғиллари сарой-
нинг деразаси олдидаги майдонга чиқсин-да, камон тортиб, чав-
гон ўйнасин. Ҳамманинг эпчиллиги ва чавандозлик санъатини
кўрайлик, деб буйруқ берди. Мен онам билан энагаларим, му-
раббияларим, ўртоқларим қуршовида сарой деразасидан ўйинни
тамошо қилиб ўтирдим. Баҳраманд ҳамма йигитлар ичида ҳусндор,
чавандозликда ҳам унга тенг келадигани йўқ эди. У менга ёқиб
қолиб, ишқи дилимга ошиён қурди. Анча вақтгача буни сир сақлаб
юрдим...

Охири, ҳузур-ҳаловатдан ажрагач, энагамни чақириб, катта
инъомлар бердим. У ҳеч кимга сездирмай йигитни менинг хонамга
олиб келди. У ҳам мени севиб қолди. Кўп кунларни ишқ базмида
ўтказдик. Бир куни қоровуллар қоронгу тунда сарой айланиб
юриб, уни ушлаб олишди-да, маҳорожага арз қилишди. Отам йи-
гитни ўлимга ҳукм қилди. Аркони давлат маҳорожадан Баҳра-
мандга ҳаёт бахш этишни сўради. Шунда отам уни Сулаймон
зиндонига ташлашга фармон берди. Ёнидаги йигит эса, унинг
укаси. Уша кеча унга ҳамроҳ бўлган. Мана бугун зиндонга таш-
ланганларига уч йил бўлди. Аммо нима мақсадда қасрга кирган-

ларини ҳеч ким билмайди. Худо мени шарманда қилмади. Шунинг шукронасига уларнинг озиқ-овқатидан хабардор бўлиб туришни ўз зиммамга олдим. Саккиз кунда бир олдиларига бориб, озиқ-овқат ташлаб келаман.

Кеча кечаси ухлаб ётсам, бир одам тушимда, «Дарров ўрнингдан тур, отни агарлаб, озоқ пул олгин-да, зиндонга бор. У бечорани чиқариб ол», деди. Уйғониб кетиб суюнганимдан эркакча кийиниб олдим-да, бир қутича жавҳар ва тилло, мана шу от ва кийим-кечакни олиб, зиндонга бордим. Арқон ташлаган эдим, сен чиқдинг. Менинг мақсадимдан ҳеч ким хабардор эмас эди. Демак бирорта маъбуднинг ўзи сени қутқариш учун мени юборган экан. Хайр хўп, тақдирга нима битилган бўлса, шу бўлади.

У ҳикоясини тугатиб, тугунчадан қанд-қурс, гўшт-нон, мевачева олди. Қандни бир идишга солиб эритди-да, ароқи бедмушк қўшиб менга узатди. Мен қўлидан олиб ичдим. Бизлар озоқ тамадди қилиб олдик. Бир соатлардан кейин менга лунги берди-да, дарё лабига олиб борди. Қайчи билан сочимни тўғрилаб, тирноқларимни олиб, яхшилаб ювинтириб, янги кийимлар кийгазди. Хулласи калом, мени қайтадан одам қилди. Мен у нозанин ҳақиға дуолар қилдим. Шу тариқа отда икки ой кеча-кундуз йўл босдик.

Ниҳоят бир мамлакатга етиб келдик. У Зербод ва Сарандипга қўшни экан. Бу шаҳар Истанбулдан ҳам обод экан. Об-ҳавоси яхши, мўътадил экан. Подшоҳнинг Нўширавондан ҳам одил, раъиятли эканини кўриб, ниҳоятда шод бўлдик. Бир ҳовли сотиб олдик. Сафар ранжу аламларини бир оз унутиб хотиржам бўлгач, бир сидра энгил-бош ва уй жиҳозлари олиб мени ўлимдан қутқарган нозанинга уйландим. У хурсандлик билан менинг динимга кирди. Уч йилда шаҳар улуғлари ўртасида нуфуз-эътиборга эга бўлиб қолдим. Савдо-сотик ишларим ривож топди. Бора-бора шаҳарда менинг олдимга тушадиган савдогар қолмади. Бир куни улуғ вазир ҳузурига салом бергани кетаётсам, майдонга жуда кўп халқ тўпланибди. «Нима гап?» деб бир одамдан сўрасам, «Бузуқчилик ва ўғрилик қилган икки одам қўлга тушибди, ҳойнаҳой улар одам ҳам ўлдирган бўлса керак, тошбўрон қилиб ўлдиришмоқчи шекилли», деб жавоб берди.

Бу гапни эшитдим, бир маҳаллар мени ҳам шу тариқа осмоқчи бўлиб дор тагига олиб борганлари ёдимга тушди. «Бундай балойи ногаҳоний қайси шўрликнинг бошига тушдийкин? Бирор жиноят қилганмикин ёки менга ўхшаб қуруқ туҳматга қолганмикин?!» деб одамларни у ёқ-бу ёққа итариб, яқинроқ бориб қарасам, менинг акаларим! Кийимлари алва-далва, қўллари орқасига қайириб боланган. Уларни бу аҳволда кўрдиму, қоним жўш уриб, юрагим ўй-

наб кетди. Жаллоднинг қўлига озроқ тилло бериб, бирпас сабр қилиб, туриглар дедим-да, отга миниб ҳокимнинг уйига чопдим. Унга бир бебаҳо ёқут бериб, шафқат қилинг, дедим.

— Бир одам уларни қоралаб шикоят қилган. Айблари тасдиқланиб, подшоҳ ҳукм чиқарган. Менинг қўлимдан ҳеч нарса келмайдими,— деди ҳоким.

Жони ҳолига қўймай ялиниб-ёлворганимдан кейин ҳоким даввогарни чақиртирган эди, у беш минг рупия эвазига ўз даввосидан кечадиган бўлди. Мен унга пулни санаб бердим-да, қўлидан даввосидан кечганига тилхат олиб, акаларимни бу балодан қутқариб қолдим.

Жаҳонпаноҳ! Ишонмасангиз, ўзларидан бир сўраб кўринг. Рост гапиряпманми ёки ёлгон?

Икки ака бошини қуйи солганча шарманда-ю шармисор бўлиб турар эди.

— Ҳай майли,— деб гапида давом этди савдогар.— Уларни қутқариб, уйга олиб келдим. Ҳаммомга тушириб, асл кийимлар кийгаздим. Ётиб-туриш учун уларга девонхонамни ажратиб бердим. Аммо бу гал уларга хотинимни кўрсатмадим. Ҳар доим хизматларида ҳозир турдим, бирга овқатланар, бирга дам олар эдик. Фақат кечаси ухлагани бошқа хонага чиқиб кетар эдим. Уч йил уйимда яшашди, мен ранжийдиган бирон-бир хатти-ҳаракат қилишмади.

Иттифоқо, бир кунни толеи порлоқ хотиним ҳаммомга кетаётиб девонхонага кирибди-да, эркак киши кўринмагани учун бошидан чодрасини олибди. Кичик акам шунчаки дам олиб ётган экан. Хотинимни кўрибди-ю, ошиқ бўлиб қолибди. Бу ҳақда катта акамга айтган экан, иккаласи бир бўлиб, мени ўлдириш режасини тузишибди. Мен уларнинг қора ниятидан мутлақо хабарим йўқ. Узимча шу кунгача бирон ёмон иш қилишмади, энди тавбаларига таяниб анча дуруст бўлиб қолишибди. Шояд, ҳамиятлари йўл қўймаётган бўлса, деб юрдим. Бир кунни овқатдан кейин катта акам оби дийда қилиб, роса ватаннинг таърифу тавсифини қилди. Эроннинг гўзалликларидан гапираверди. Унга қўшилиб, кичик акам ҳам йиғлагани турди.

— Мақсад ватанга қайтишми? Жуда соз,— дедим мен.— Сизнинг гапингиз бош устига. Қолаверса, ўзим ҳам ватанга қайтсам деган умиддаман. Худо ёр бўлса, яқинда йўлга чиқамиз.

Хотинимга, акаларим ватанни соғинишибди, қолаверса ўзим ҳам ватанга қайтиш ниятидаман, деб айтганимда у оқила шундай деди:

— Яна ўзинг биласан, тагин бирон шумликни ўйлашган бўла

масин. Улар сенинг жон душманинг. Сен қўйнингда илон сақлаяпсан. Улардан дўстлик кугма. Билганингни қилгину, аммо у муттаҳамлардан аҳтиёт бўлганинг маъқул!

Шундай қилиб тезда сафарга тайёргарлик кўрдим-да, шаҳар ташқарисига чодир қурдим. Катта карвон йиғилди. Мени карвонбоши қилиб сайлашди. Саодатли онлар етганда йўлга тушдик. Мен акаларимга кўз-қулоқ бўлсам ҳам, хизматларига тайёр, кўнгилларини овлашга ҳозир эдим.

Йўл юриб бир манзилга тушганимизда кичик акам шундай деб қолди:

— Бу ердан бир фарсаҳ нарида Салсабил чашмасига ўхшаган бир булоқ бор. Атрофида нафармон лолалар, наргис, қизил гуллар қулф уриб очилиб ётади. Айни сайр қилиб, кўнгил очадиган жой. Агар ихтиёр қилсанг, эртага ўша ерга бориб, кўнгил ёзиб, дам олиб қайтардик.

— Сиз нимаики хоҳласангиз, шу-да! Хўп, сизнинг айтганингиз бўлсин, Эртагаёқ карвон шу ерда тўхтайди, бизлар бориб сайри тамошо қилиб келамиз.

— Қани энди жуда соз бўларди-да!— деди акам.

Мен, эртага карвон шу ерда дам олади, деб буйруқ бердим. Баковулни чақириб ҳозирлик кўр, эртага сайрга чиқамиз, дедим.

Эртасига тонг отиши билан иккала акам кийиниб, белларига қурол-яроғ тақиб, кун исиб кетмасдан бора қолайлик, деб мени шоширишди. От сўраттирган эдим, акаларим кўнишмади:

— Сайр-тамошонинг ҳамма гашти пиёда юришда-да! Хизматкорларга айтгин: отларни орқамиздан олиб боришсин.

Икки гулом чилим ва қаҳвадан олиб бизга қўшилишди. Йўл-йўлакай камонбозлик қилиб боравердик. Карвондан анча узоқлашгач, акаларим, бир гуломни баҳона қилиб бир юмушга буюришди-да, орқага жўнатишди. Яна озроқ юрган эдик, иккинчи гуломни биринчисини топиб келгани юборишди. Нима бало бўлди-ю, худди биров оғзимни муҳраб қўйгандек ҳеч нарса демасдан кетавердим. Хоҳлаган ишларини қилишди. Мени гапга чалғитиб узоқроққа олиб кетишаверди. Ёнимда шу итим бор эди. Жуда кўп йўл юрдик, аммо на чашмадан дарак бор эди ва на гулзордан. Ҳамма ёқ чағир тиканак. Шу пайт зарурат билан ерга ўтирган эдим, кўзимнинг қири билан орқамда қиличнинг ялт этганини кўриб қолдим. Шундоқ қайрилиб қараганимни биламан, кичик акам бошимга қилич солиб қолди! «Эй зolim! Нега мени ўлдирыпсан?» деган сўз оғзимдан чиқар-чиқмас, катта акам елкамга қилич тортиб юборди. Бераҳм акаларим кетма-кет қилич солаверди. Мен ўзимдан кетиб йиқилдим. Қора қонимга беланганимни кўрган итим уларга таш-

ланган эди, у вафодорни ҳам чопишди. Кейин ўзларини-ўзлари энгил жароҳатлаб, кийимларини йиртиб, яланг бош, яланг оёқ қарвон турган жойга қайтишди.

— Қароқчилар ҳужум қилиб, меҳрибон укамизни шаҳид қилишди. Бизлар ҳам ярадор бўлдик. Қани бўлинглар, бу ердан тезроқ жўнайлик. Бўлмаса, қароқчилар келиб ҳаммангни қип-ялангоч қилиб талаб кетади,— дейишди улар.

Қарвон аҳли қароқчилар деган гапни эшитиши билан жонпони чиқиб кетди, апил-тапил мол-мулкини йиғиштириб йўлга тушди.

Акаларимнинг менга қилган ёвузликларидан хотиним хабардор эди, шунинг учун ёлгончилардан бу шум хабарни эшитибди-ю, ўзига ханжар уриб, жонини ҳаққи таолога топшириб қўя қолибди.

— Эй дарвешлар!— деди Озодбахт.— Сағпараст ҳожанинг дарднок ҳикояси шу ерига келганда ортиқ чидаб тура олмадим. кўзимдан ёш оқаверди. Йиғлаётганимни кўриб, савдогар: «Эй олампаноҳ! Агар беодоблик бўлмаса, ечиниб баданимни кўрсатай», деди-да, ёқасини чок этиб, елкасигача очди. Ҳақиқатан, баданининг соғ жойи йўқ эди. Қаерига қараманг тигнинг изи. Кейин бошдан салласини олган эди, бошининг қоқ ўртасида бир ёриқ бўлиб, бемалол битта анор сиғар эди. Мажлисда ўтирган барча аркони давлатим қарашга тоби тоқат қилолмай кўзларини юмиб олди.

— Эй подшоҳи жаҳон!— деб яна сўз бошлади ҳожа.— Акаларим буни саранжом қилдик, деб кетганларида мен бир ёқда, итим бир ёқда қора қонга ботиб ётган эдик. Кўп қон оққанидан беҳуш бўлиб, мадорим қуриган эди. Шунча азоб-уқубатдан кейин ҳам тирик қолганимга ҳайронмаи.

Мен худди Сарандип вилоятининг чегарасида беҳуш бўлиб ётиб қолган эканман.

Бу ерга катта ва обод шаҳар яқин экан. Уша шаҳарда катта бутхона бор экан. Подшоҳнинг ниҳоятда ақлли, соҳибжамол қизи бор экан. Жуда кўп подшоҳлару шаҳзодалар унинг ишқида кечакундуз оҳ урар эканлар. У юртда расми хижоб бўлмай, малика ўзининг дугоналари ва канизлари билан шикорга чиқиб, бемалол сайри тамошо қилиб юраверар экан. Уша қуни малика отасидан рухсат олиб, дугоналари билан боғига кетаётган экан. Мен ётган жойдан ўтаётиб, қизлар инграган овозни эшитиб қолишибди. Улар олдимга келиб, мени бу аҳволда кўришибди-ю, югуриб бориб:

— Анави ерда бир киши билан бир ит қонга беланиб ётибди,— дейишибди маликага.

Бу гапни эшитиб бошимга маликанинг ўзи келди.

— Қаранглар-чи, жони бормикин?— деди у, ҳолимга ачиниб. Икки-уч чўри отдан тушиб, менинг олдимга келиб кўришди.

— Ҳа, ҳали жони бор экан,— дейишди улар.

— Эҳтиётлик билан гиламга ётқизиб, боққа олиб боринглар!— деб фармон берди малика.

Боққа олиб боргач, бош жарроҳни чақиртириб, мен билан итимни шифолашни буюрди. Унга катта инъомлар ваъда қилди. Жарроҳ бутун баданимдаги чанг ва қонни ювиб, шароб билан артиб, жароҳатларимга малҳам қўйиб боғлади-да, оғзимга сув ўрнига ароқи бедмушк томизди. Малика ҳолимдан хабардор бўлиб бошимда ўтирар, менга ўзи хизмат қилар эди. Кечани кеча, кундузни кундуз демай, икки-уч марталаб ўз қўли билан шўрва ёки шароб ичириб кўярди. Ўзимга келиб кўзимни очишим билан маликани кўрдим.

— Қайси қонхўр, золим сенга шундай жабр қилди?— деди у, ғоят ачиниб.— У ярамас улуғ санамдан ҳам кўрқмабди-да!

Орадан ўн кун ўтгач, шароб, маъжунларнинг кучи билан кўзимни очдим. Қарасам, Индранинг* каниэлари менинг атрофимда парвона-ю, маликанинг ўзи бошим узра гирдикапалак. Бир оҳ уриб, сал қимирлайман деган эдим, мадорим етмади.

— Эй ажам йигити!— деди малика шафқат қилиб.— Бемалол ётавер, қимирлама! Сени бир золим шу аҳволга солган бўлса улуғ санам мени сенга меҳрибон қилди. Энди тузалиб кетасан.

Худо ҳаққи, у гўзални кўрдиму, яна ҳушимдан кетдим. Малика ҳолимни кўриб, юзимга ўз қўли билан гулоб сепди. Йигирма кун деганда жароҳатларим битиб, қорақўтир бўлди. Малика кечалари ҳамма ухлагандан кейин олдимга келиб, мени овқатлантириб кўярди. Қирқ кун деганда чиллам чиқиб, гусли шифо қилдим. Мен тузалгач малика ғоят хурсанд бўлиб, ҳақимга жуда катта инъомлар қилди, менга яхши либослар кийдирди. Бу гўзал санамнинг меҳру шафқати билан шифо топиб, дармонга кирдим. Итим ҳам тузалди. Малика кунда мени шароб билан сийлади, ажойиб-ғаройиб ҳикояларимни эшитиб, кайфи чоғ бўлар эди.

— Аҳволингдан хабардор қил. Ўзинг ким бўласану бу дарди бало сенга қаердан ёпишди?— деб сўраб қолди малика бир куни.

Мен унга бутун кўрган-кечирганларимни бошдан-оёқ айтиб бердим. Аччиқ қисматимни эшитиб, малика йиғлади.

— Бундан буёқ сенга шундай меҳрибончилик қилайки, барча мусибатларинг унут бўлсин,— деди у гўзал.

— Эй маликам, жаҳон тургунча туринг! Сиз менга қайтадан

жон бахш этингиз. Мен қулингиздан худо ҳаққи, меҳру шафқатингизни дариф тутманг,— дедим.

Орадан бирмунча вақт ўтиб, мен унга ўз диним ҳақида гапириб берган эдим, маъқул тушиб, қабул этди. Мен унинг оёғига ўзимни ташлаб, ақлига ҳамду санолар ўқидим.

— Мени тоғамнинг ўғлига унашиб қўйишган. У бутпараст,— деди малика бир куни.— Бу можародан қутулиш йўлини ҳозир ўйлаб топиш лозим.

— Гапингиз жуда маъқул, фикри олийингиз қандай қарорга келса, шундай қиламиз,— дедим мен.

— Мен эндиликда ортиқ бу ерда қололмайман. Бирон ёққа кетишим керак,— деди моҳи пайкар. Мен ундан сўрадим:

— Қай йўсинда бу ердан қочмоқчисизу қаерга бормоқчисиз?

— Аввало сен бу ердан кет. Бориб мусулмонлар карвонсаройидан жой ол,— деб жавоб берди у.— Одамлар кетганингни эшитишади-да, сендан гумон қилишмайди. Суриштириб, Ажам томонга кетаётган кемани топ-да, менга хабар қил. Мен ҳузурингга тез-тез доямни юбориб тураман. Сен кема топишинг билан хабар қилсанг, мен ўша заҳоти етиб бораман.

Малика билан шу маслаҳатга келишдик.

Эртасига эрталабоқ мен карвонсаройга кетдим. У ердан бир хужра олиб, шунда яшаб турдим. Маликадан жудолик кунларимни висол кўришиш онлари орзусида ўтказдим. Икки ой ичида Рум, Шом ва Исфаҳондан жуда кўп савдогар йиғилиб, денгиз йўли билан сафарга чиқишга қарор қилишди. Молларини кемага орта бошлашди. Киши бир жойда узоқроқ туриб қолса, ўша ердаги одамлар билан анча қадрдон бўлиб қолади. Улар мени ўзларига ҳамроҳ бўлишга даъват қилишди.

— Эй азиз, юринг бизлар билан. Қачонгача бир ўзингиз бу ерда яшайсиз?

— Кетмай нима ҳам қиламан? Ортиқча юким ҳам йўқ. Бор-йўғи бир канизагим, бир итиму бир сандигим бор, холос. Агар менга озгинагина жой ажратиб, ҳақини айтсанглар, хотиржам бўлиб сизлар билан кетар эдим,— деб жавоб бердим уларга.

Савдогарлар менга кемадан бир хона ажратиб беришган эди, бир йўла ҳақини тўлаб, кўнглим хотиржам бўлди. Кейин бир баҳона топиб, доянинг уйига бордим.

— Эй энажон!— дедим унга.— Сиз билан хайрлашгани келдим, ўз ватанимга кетяман. Сизнинг меҳрибончилигингиз ва ёрданингиз билан маликани охирги бор кўролганимда, сиздан у дунё-ю бу дунё миннатдор бўлардим.

Кўп ялиниб илтижо қилганимдан сўнг у рози бўлди.

— Эй меҳрибон! Кечаси фалон жойда уни кутаман,— деган эдим, у «маъқул» деди.

Мен карвонсаройга қайтиб, сандиқ билан ўрин-кўрпамни кемага чиқариб қўйдим-да, кема дарғасига тайинладим:

— Эрталаб канизагимни олиб келаман.

— Эрталоқ келинг, лангарни барвақт кўтарамиз,— деди дарға.

— Жуда соз,— дедим-да, қоронғу тушиши билан дояга тайинлаган жойимга бориб турдим. Ярим кечада сарой дарвозаси очилиб, жулдур-жулдур кийиниб, жавоҳир солинган қутича кўтариб малика чиқиб келди, қўлидаги қутичани менга берди-ю, олдимга тушди. Тонготар пайтда дарё бўйига етиб келдик. Қайиққа тушган эдим, кеманинг олдинга олиб бориб қўйди. Вафодор итим ҳам ёнимда эди. Тонг ёришгач, лангар кўтарилиб, кема йўлга тушди. Тўсатдан қирғоқда тўп отилди. Ҳамма анг-танг бўлиб, ташвишга тушиб қолди. Кема лангар ташлади. Кемадаги савдогарлар: «Бандаргоҳ бошлиғи* бир балони бошламоқчи. Бўлмаса, нега тўп отиради?» дейишарди ўзаро.

Иттифоқо ҳамма савдогарларнинг ҳам чиройли канизалари бор эди. Бандаргоҳ бошлиғи тортиб олиб қўйишидан қўрқишиб, канизаларини сандиқларга яширишди. Мен ҳам маликани сандиққа солиб, устидан қулфлаб қўйдим. Шу пайт катта қайиқда амалдор ва навкарлари билан кема томон келаётган бандаргоҳ бошлиғи кўринди. Улар етиб келишди-ю кемага чиқишди. Подшоҳ маликанинг ғойиб бўлганини эшитиб, бадном бўлишдан қўрқиб, бандаргоҳ бошлиғига шундай амр қилибди: «Эшитишимга қараганда, Ажам савдогарларининг чиройли канизалари бор эмиш. Мен маликага каниз олиб бермоқчиман. Бориб кемани тўхтатгин-да, кемада қанча каниз бўлса, ҳузуримга олиб кел. Уларни кўрай, маъқул тушганини қийматини тўлаб оламан. Маъқул тушмаганини қайтариб юбораман».

Подшоҳнинг ана шу ҳукмига биноан кемага бандаргоҳ бошлиғининг ўзи келган экан. Ёнимдаги киши ҳам канизини сандиққа солиб, устидан қулфлаб қўйган эди. Бандаргоҳ бошлиғи шу сандиқ устига келиб ўтирди-да, канизларни олиб чиқишни буюрди. Маликани сўрашмагани учун худога шукурлар айтдим. Бир қанча канизлар олиб чиқилиб қайиққа ўтказилгач, бандаргоҳ бошлиғи ўзи ўтирган сандиқнинг эгасидан кулиб туриб: «Сенинг ҳам канизагинг борми?» деб сўради. У аҳмоқ бўлса: «Қадамларига ҳасанот, мен бундай ишлар билан шуғуланмайман, ҳамма сиздан қўрқиб, канизагини сандиққа яшириб қўйган», деди. Бандаргоҳ бошлиғи бу гапни эшитиб, ҳамма сандиқларни бирма-бир очтирди. Менинг сандиғимни ҳам очиб, маликани бошқа канизлар қатори

олиб кетишди. Мен жуда маънос бўлиб қолдим. «Шундай бемаъни иш бўлдики, жонинг текинга кетди. Маликанинг ҳоли не кечар экан?» деб ич-этимни ердим.

Шундай ўйлар билан банд бўлиб, жоним кўзимга ҳам кўринмай қолди. Тун бўйи мижджа қоқмай чиқдим. Эртаси кун чиқишда ҳамма олиб кетилган канизақларни қайиққа солиб, кемага олиб келишди. Савдогарлар хурсанд бўлиб ўз канизақларини олишди. Ҳамма келди-ю, малика келмади.

— Нима учун менинг канизагим қайтиб келмади?— деб сўрадим.

— Бизнинг хабаримиз йўқ. Эҳтимол подшоҳга ёқиб қолгандир,— деб жавоб беришди менга.

Савдогарлар менга тасалли бериб, кўнглимни кўтариша бошладилар.

— Кел, қўй энди. Бўлар иш бўлди. Хафа бўлма, ҳаммамиз ўша канизагининг қийматини сенга тўлаймиз.

Ҳушимдан кетаёзим.

— Энди Ажамга кетадиган жойим қолмади,— деб, канизаларни олиб келган қайиқчиларга ялиндим.— Эй, ёронлар! Мени қир-роққа чиқариб қўйинлар!

Улар рози бўлишган эди, кемадан қайиққа тушдим, итим орқамдан эргашди.

Соҳилга чиқиб олгач, фақат малика олиб келган жавоҳир тўла қутичани олиб қолдим-да, бошқа майда-чуйдаларимни ўша ердаги навкарларга улашдим. Шундан кейин, шояд малика ҳақида бирон хабар топсам, деган умидда шаҳар кезиб кетдим. Кирмаган эшигим, боқмаган тешигим қолмади, маликадан ном-нишон топмадим. Бир куни минг ҳйла-ю найранг билан подшоҳ саройига ҳам кирдим, бироқ у ердан ҳам хабар топмадим. Шу тариқа бир ойча шаҳар кездим, бу ғам мени адоий тамом қилди, савдойига ўхшаб қолдим. Бир кун дилимга: «Эҳтимол маликам бандаргоҳ бошлиғининг уйидадир. Уша ердан бошқа ерда бўлиши мумкин эмас!» деган ўй келиб қолди, энди қандай қилиб ичкарига кирдим, деган мақсадда бандаргоҳ бошлиғининг уйи атрофида айланиб қолдим.

Бир маҳал ичкаридан ифлос сувлар чиқиб кетадиган бир қувурга кўзим тушиб қолди, ичига одам бемалол сигар, оғзига темир панжара қопланган экан. Шу қувур орқали ичкарига киришга жазм қилиб, ечиндим. Минг азобу уқубат билан панжарани бузиб, қувур ичидан ҳовлига кирдим. Дарров аёллар кийимини кийиб олиб, атрофни кўздан кечира бошладим. Бир хонадан бировнинг муножот қилаётган овози эшитилди. Яқин бориб қарасам, малика кўз ёши тўкиб, худога нола қилиб ўтирибди. Уни кўришим билан

югуриб бориб, оёғига ўзимни ташладим. Малика ўзини оғушимга этди. Иккаламиз ҳам бир нафас беҳуш бўлиб қолдик. Узимизга келгач, маликадан ҳол-аҳвол сўрадим.

— Бандаргоҳ бошлиғи ҳаммамизни қирғоққа олиб чиққач, қизларни бир-бир кўздан кечириб, ўзига каниз танлади,— деб ҳикоя бошлади малика.— Ишқилиб, мени бирон одам таниб қолмасин, сен балога қолмагин, деб жуда қўрқдим. Ҳар қалай менинг малика эканимни ҳеч ким билмади. Бандаргоҳ бошлиғига мен ёқиб қолдим. У одамлари билан мени секингина уйга юборди-да, қолган санитариаларни подшоҳ ҳузурига олиб кетди. Отам қизлар орасида мени кўрмагач, ҳаммасига рухсат бериб юборган. Бу вафво фақат мен учун кўтарилган экан. Ҳозир шаҳарга малика касал бўлиб қолди, деган овоза тарқатилган. Бир неча кундан кейин бутун мамлакатга, малика вафот эгди, деган овоза қилинади. Шу билан подшоҳ бадном бўлмай қолади. Лекин ҳозир мен бошқа азоб тортияман: бандаргоҳ бошлиғи мени ёқтириб қолган, тунни бир ўринда ўтказиш учун ётоғингга қабул қил, деб жони ҳолимга қўймапти. Мен рози бўлмайяман. Ҳозирча у, ўз розилигим билан ўнишимни кутяпти. Аммо қўрқаман, бу аҳвол узоқ давом этмаса керак. Мен қатъий қарорга келиб қўйганман. Борди-ю, зўрлик қиладиган бўлса, ўзимни ўзим ўлдираман. Аммо сен билан учрашганимдан кейин миямга бошқа бир фикр келди. Худо ёр бўлса бир натижа чиқар, қутулишга бундан бўлак чора кўринмайди.

— Қани айтинг, қандай чора?— сўрадим мен.

— Агар зўр бериб ҳаракат қилсанг, улдасидан чиқишинг мумкин,— деди малика.

— Нима десангиз ҳам бош устига: ўзингни ўтга ташла десангиз ўтга, сувга ташла десангиз, сувга ташлайман. Нарвон топсам, сизни деб еттинчи осмонга чиқаман. Нима буюрсангиз шуни қиламан.

— Ундай бўлса, улуғ санам бутхонасига бор,— деди малика.— Бутхонада кавуш ечиладиган жойда қора палос ётади. Бу мамлакатнинг расми шундай: бирон қашшоқми, гадоми бутхонага бориб, ўша палосни ёпиниб ўтирса, ибодатга келганлар ҳоли бақудрат садақа беради.

Уч-тўрт кун шу тариқа ўтириб, мол-дунё йиққач, пандитлар чиқиб, улуғ санам номидан чопон кийгизиб, кетишга рухсат беришади. У одам бой бўлиб қолади, аммо, унинг ким эканлигини ҳеч ким билмайди. Сен ҳам бутхонага бориб, ўша палосни ёпингин-да, юз-қўлинигни яхшилаб беркитиб, ҳеч ким билан гаплашмай ўтиравер. Уч кундан кейин бараҳман ва пандитлар сенга чопон кийгизиб рухсат беришса ҳам қимирламай ўтиравер. Улар жуда зўр-

ласа, шундай дегин: «Менга пулнинг кераги йўқ. Мен мол деб ўлиб бораётганим йўқ. Менга зулм қилишяпти, арзи додимни айтгани келдим. Агар бараҳманлар волидаси додимга қулоқ солса солгани, бўлмаса улуғ санам менга адолат қилади. Золим устидан шикоятим улуғ санам қулоғига етади». Токи бараҳманлар волидаси олдингга чиқмагунча, ҳар қанча ялинишса ҳам рози бўлма. Шунда ночор ўзи сенинг олдингга чиқишга мажбур бўлади. Бараҳманлар волидаси жуда қари, икки юз қирқ ёшда. Ўттиз олти ўғли бутхонада хизмат қилади. Унинг улуғ санам олдида эътибори катта. Шу сабабли унинг ҳукми ўтади. Мамлакатдаги катта-кичик унинг ҳар бир сўзини саодат деб билади. Унинг фармонини бош устига бажаришади. Бараҳманлар волидасининг этагини тугиб: «Эй, онажон! Агар сиз мен мусофирни золимнинг зулмидан қутқармасангиз, улуғ санамнинг оёғига бош ураман. Охири менга раҳми келиб, ихтиёримни сизга топширади» дегин. Шундан кейин аҳволингиз сўраса: «Мен Ажам юртидан бўламан. Сизнинг адолат-парварлигингизни эшатиб, улуғ санамни зиёрат қилгани олис жойдан келдим. Бир неча кун хотиржам яшадим. Хотиним ҳам мен билан келган эди. У қош-кўзи келишган, попукдай эди. Бандаргоҳ бошлиғи қаердандир хотинимни кўриб қолиб, зўрлик қилиб олиб қўйди. Мана шу боисдан ночор сизнинг олдингизга нажот излаб келдим. Энди инсоф ўзингизда» деб жавоб бергин.

Малика менга йўл-йўриқ кўрсатиб, кетишга рухсат бергач, келган қувуримдан ташқари чиқиб, оғзига панжарасини қўйдим.

Тонг отиши билан бутхонага бордим-да, қора палосни бошимга ёпиниб ўтиравердим. Уч кун ичида олдимга ташланган пул, кийимлар тоғ бўлиб уйилиб кетди. Тўртинчи куни олдимга пандитлар дуо ўқиб, ашула айтиб чиқишди-да, чопон кийгазиб, кетишимга ижозат беришди. Мен рози бўлмадим: «Мен садақа йиққани келган эмасман. Инсоф ва адолат талаб қилиб, улуғ санам ва бараҳманлар онаси олдига келганман. Арзи-додимга қулоқ солмагунларича, бу ердан бир қадам ҳам нари силжимаيمان». Бу гапимни эшитиб, улар ичкари кириб кетишди-да, арзимни бараҳманлар онасига айтишди. Кейин ичкаридан бир човба* чиқиб, «Юр, есени онамиз чақиряпти», деди. Мен яхшилаб қора палосга ўралиб олдим-да, бутхонага кирдим. Қарасам, лаъл, олмос, гавҳар билан ишланган мунаққаш тахтда улуғ санам ўтирибди. Унинг ёнида пат гилам тўшалган заррин курсида қора либос кийган бир кампир ёстиқларга суяниб, шон-шавкат тўкиб ўтирибди. Икки ёнида ўн-ўн икки ёшлардаги икки бола. Мени олдига чақирган эди, одоб билан бориб, тахти пойини ўпдим-да, барини тутдим. У мендан ҳол-аҳвол сўраган эди, малика ўргатгандай айтиб бердим.

Бараҳманлар онаси арзимни тинглаб, ёнида ўтирган икки болага буюрди:

— Тезда бу одам билан подшоҳ олдига бориб: «Онам айтдилар, улуғ санам ҳукми шуки, бандаргоҳ бошлиғи одамларга зулми оширибди. Чунончи, мана бу ғарибнинг хотинини тортиб олибди. Унинг гуноҳи ҳаддан ташқари катта. Тезлик билан у гумроҳнинг бутун мол-мулкани тортиб олиб, бизнинг назаримиз тушган мана бу туркка бер. Аксинча, бугун кечаси ҳамма ёқ барбод бўлиб, бизнинг ғазабимизга учрайсан», денглар.

У икки бола ўрнидан туриб, бутхонадан чиқди-да, отга минди. Ҳамма пандитлар олдимиизга тушиб, муножот айтиб, чиғаноқ чалиб сарой томон йўл олди.

Кўчада учраган катта-кичик болаларнинг оёқ босган жойидан хоки пойини олиб, табаррук қилиб кўзларига суришарди. Шу тариқа подшоҳ қалъасига етиб бордик. Подшоҳга хабар етиши билан у болалар истиқболига оёқ яланг югуриб чиқди. Уларни жуда катта иззат-икром билан ичкарига олиб кириб, тахти ёнига ўтқазди.

— Не боисдан бугун ташриф буюрдилар?— деб сўради подшоҳ.

Икки бараҳман бола оналари айтган гапларни ва улуғ санамнинг даргазаб бўлганлигини айтиб, подшоҳни қўрқитишди.

— Кўп яхши, — деб подшоҳ навкарларига фармон берди.— Тезда бориб, бандаргоҳ бошлиғи билан у аёни ҳузуримга келтиринглар. Мен бу ишни текшириб кўриб, жазо бераман.

Бу гапни эшитиб, дилим товонимга тушди: «Бу гап яхши бўлмади. Агар бандаргоҳ бошлиғи билан малика ҳам келса, сир фош бўлади. Унда менинг аҳволим нима кечади?» Бараҳман болалар кўрдикки, менинг авзойим ўзгариб қалтирай бошладим, бу ҳукм унга маъқул тушмади шекилли, деб подшоҳга зуғум қилишди:

— Эй, инсони ҳақир! Девона бўлдингми, улуғ санамнинг амридан бўйин товляяпсан? Иккаласини чақириб тафтиш қилмоқчисан, демак, бизларнинг сўзимизни ёлғонга чиқармоқчи экансан-да? Эҳтиёт бўл! Сен улуғ санамнинг ғазабига учрадинг, бизлар сени бундан хабардор қилдик. Энди ўзинг биласан, у ёнига улуғ санам бақарор!

Бу гапдан подшоҳ ажиб бир ҳолга тушди, авзойи бадани бўшашиб, оёқ-қўлига титроқ турди. Ҳарчанд кечирим сўраб, ялиниб-ёлвормасин, бараҳман болалар ўтирмай тик тураверди. Бу ерда ҳозир бўлган амиру амалдорлар бир оғиздан бандаргоҳ бошлиғи ундай эди, бундай эди, ўғри эди, муттаҳам эди, деб ёмонлаб кетишди! «Шундай ножўя ишларни қилар эдики, подшоҳ ҳузурда уни айтгани тил бормайди. Бараҳманлар онаси айтган гап —

ҳақ гап! Бу улуғ санам ҳукми бўлгандан кейин қандай қилиб ёлгон бўлсин!» дейишди аркони давлат чекка-чеккадан.

Подшоҳ қарасаки, сарой аъёнлари бир оғиздан ўша гапни маъқуллашяпти. Бунни кўриб ўз қилмишидан қаттиқ мулзам бўлди. Дарров менга асл чопон инъом қилди. Ўз қўли билан ҳукмнома ёзди-да, муҳр босиб, қўлимга берди. Кейин бараҳманлар онасига бир хат ёзди. Жавоҳир ва тиллолар солинган патнусни бараҳман болалар қаршисига қўйиб, уларга ижозат берди. Мен ўзимда йўқ хурсанд бутхонага бориб, бараҳман она ҳузурига кирдим.

Подшоҳдан олиб келган хатимизда аввал бараҳман онага ҳурмату эътибор изҳор этилиб, дуои салом айтилгандан кейин, шундай дейилган экан: «Ҳукми олийларига мувофиқ бу мусулмонни бандаргоҳ бошлиғи қилиб тайинладим. Ўз ҳурматини билдириб, чопон кийгаздим. Энди у зулм етказган кишини қатл этиб, барча мол-мулкни босиб олиши мумкин. Хоҳлаганича қилсин. Менинг гуноҳимни кечирасиз, деб умид қилгайман».

Бараҳманлар онаси хат мазмунидан хурсанд бўлиб, бутхонадаги ноғорачиларга ноғора чалишни буюрди. Кейин кўзини юмиб туриб қилга осилган тангани урадиган беш юз қарағай мерганини менга қўшиб берди.

— Бандаргоҳга бориб, зулмкорни тутинглар-да, бу мусулмон қўлига топширинглар, қанақасига хоҳласа, ўшанақасига ўлдирсин. Бундан бошқа ҳеч кимни ҳарамга киргизилмасин. У баттолнинг мол-мулкни ва хазинасини бекаму кўст бу одамга топширинглар. Бу аламдийда ёрдамнингиздан хурсанд бўлиб сизларга жавоб берса, ҳамма ишни у айтгандай қилганингизга тилхат олиб қайтинглар,— деб фармон берди бараҳманлар онаси.

Кейин менга бутхона бузурглари номидан сарпо кийғизиб, отга миндиришни амр қилди.

Мен бандаргоҳга етиб боргунча, кимдир бандаргоҳ бошлиғига хабар етказибди. Мен борсам у борлиқ-йўқлиқ ҳолида ўтирган экан. Дил ғазабга тўлиб-тошиб тургани учун қилич билан гарданига бир туширган эдим, боши сапчадай учиб кетди. Кейин унинг гушашта, хазиначи, назоратчи ва дарғаларини ҳибс қилиб, ҳисоб-китоб дафтарларини қўлга олдим-да, сарой ичига кирдим. Малика билан омон-эсон кўришиб, иккаламиз ҳам хурсандчилигимиздан йиғладик, мен унинг кўз ёшларини артдим, у меникни.

Алқисса, мен ўша ерда маликага уйланиб, ҳузур-ҳаловатда яшай бошладим. Инсоф юзасидан иш тутганим боисидан ҳамма мендан мамнун эди. Ойда бир мартаба бутхона ва подшоҳ ҳузурига борар эдим. Подшоҳнинг менга кўрсатаётган ҳурмату илтифоти кун сайин ошиб бормоқда эди. Схири подшоҳнинг яқин одамлари-

дан бири бўлиб қолдим. Менинг маслаҳатимсиз бир иш қилмайдиган бўлди. Умрим роҳат-фароғатда беташвиш ўтар эди. Шунда ҳам акаларимни тез-тез ўйлаб қўяр эдим: «Ҳозир қаерда яшаётган эканлар? Аҳволлари не кечдийкин?» Оралдан икки йиллар ўтгандан кейин мулкимизга Зербоддан савдогарлар қарвони келди. Улар сув йўлидан Ажамга боришмоқчи экан. У ернинг одати шундай эди: бирор қарвон келса, қарвонбоши, албатта, менга турли мамлакатларнинг ажойиб-ғаройиб нарсаларидан совға қилар эди. Эртасига ўзим уларнинг маконига бориб, мол-мулкнинг ўндан бирини солиқ тариқасида олиб қолардим, сўнг йўлга чиқишлариغا ижозат берар эдим. Зербоддан келган савдогарлар ҳам худди шундай тариқа бебаҳо тухфалар олиб қузуримга келишди. Эртасига мен уларнинг чодирларига бордим. Эски-туски кийим кийган икки одам катта-катта тугунларни бошларига қўйиб, менинг олдимга олиб келишар, кўрганымдан кейин қайтариб олиб кетишарди. Уларнинг иши жуда оғир эди.

Мундоқ зеҳн солиб қарасам, акаларим экан. Менда ор-номус ва ҳамият шундай кучли эдики, акаларимни бу аҳволда кўриб чидай олмадим. Уйга келгач, хизматкорларимни чақирдим-да, ўша икки одамни олиб келишни буюрдим. Акаларимни олиб келишгач, яна уларга яхши кийимлар кийдириб, уйимда олиб қолдим. Сут билан кирган — жон билан чиқар, деганларидек, бу қони бузуқлар яна мени ўлдиришга аҳд қилишди. Бир кунни қоронғу тунда, ҳамма гафлат уйқусида ётганда, ухлаб ётган жойимга ўғринча бостириб киришди. Мен ўзимни сақлаш учун эшигим олдига қоровулар қўйгандим, вафодор итим мен ётган чорпоя остида ухлаб ётарди. Улар қилични яланғочлаши билан итим уйғониб кетди-ю, вовулаганча уларга ташланди. Итнинг овозидан ҳамма уйғониб кетди. Мен ҳам ҳовлиқиб ўрнимдан туриб кетдим. Одамлар уларни ушлаб олди, қарасак, акаларим экан. Яхшиликка ёмонлик қилганлари учун ҳамма уларга лаънат ўқиди.

Эй подшоҳи олам! Шунда мени кўрқув босди. Бир машҳур мақол бор: «Бир хато, икки хато, учинчи хато — она хато!» Миямга уларни қаматиб қўйсаммикин, деган фикр келди. Аммо қамоқхонага жўнатсам, ҳолларидан ким хабар олади? Очлик ва сувсизликдан ўлиб кетишади ёки яна бир ишқал чиқиб қолиши мумкин: ҳойнаҳой ҳийла-найранг билан пайимни қирқишади. Шу сабабли ҳамиша кўз олдимда бўлишсин, деб уларни темир қафасга солиб, хотиржам бўлдим. Итга иззат-ҳурматим эса, садоқати, вафодорлиги учундир. Улуғлар: «Бевафо одам, вафодор ҳайвондан баттардир», дейишади.

Эй подшоҳи олам! Мен ўз саргузаштимни жанобларига бош-

дан-оёқ ҳикоя қилиб бердим. Энди хоҳ қатл этинг, хоҳ жон бахш этинг — ихтиёр сизда. Хукми подшоҳлар беради,— деб сағпараст ҳожа ўз қиссасини тугатди.

— Мен унинг саргузаштини тинглаб, покиза қалб соҳибига офаринлар айтдим,— деб дарвешларга ҳикоя айтишда давом этди, Озодбахт. — Сенинг мурувватинг бепоёнди, уларнинг ҳаёсизлиги ва тубанлигига сен заррача ҳам айбдор эмассан. «Букри ўлганда тузалади», деган гап ҳақ экан.

Кейин ҳожадан итининг бўйнидаги ўн икки лаълни қаердан олганлигини сўрадим.

— Эй подшоҳи жаҳон! Илоё бир юз йигирмага кириг,— деб гап бошлади ҳожа.— Уша мамлакатда бандаргоҳ бошлиғи бўлиб қолдим, деган эдим сизга. Орадан уч-тўрт йил ўтиб, бир куни кошонам болохонасида дарё, саҳрони тамошо қилиб ўтирган эдим. Ногоҳ кўзим ўрмондан чиқиб келаётган икки кишига тушди. У томонда катта йўл йўқ эди. Дурбинни қўлга олиб қарасам, қиёфаси галати икки одам келяпти. «Уларни тезда олиб келинглар», деб соқчиларни юбордим.

Соқчилар уларни дарров олиб келишди. Қарасам, бир аёл билан бир эркак. Аёлни малика олдига киргизиб юбордим-да, эркакни олдига чақиртирдим. Йўловчи йигирма-йигирма икки ёшлардаги соқол-мўйлови энди сабза ураётган йигит экан. Юзи офтобда қорайиб, товага ўхшаб кетган. Сочи, тирноқлари шу қадар ўсиб кетганки, бамисоли ўрмондаги ёввойи одамми дейсиз. Уч-тўрт ёшлардаги бир болани елкасига ўтқазиб олган. Бўйнига камзул ташлаб олган бўлиб, икки енги тўрвага ўхшаб кўкрагига осилиб тушган. Йигитнинг ажибу ғариб важоҳатини кўриб, ниҳоятда ҳайрон қолдим.

— Эй, азиз! Узинг кимсану, қайси диёрдан бўласан? Нега ҳолати разминг бундай?— деб сўрадим ундан.

Йигит беихтиёр йиғлаб юборди ва ҳаменини очиб олдимга қўйди.

— Очман, оч! Худо ҳаққи, овқат беринг. Бир неча кундирки, емишим ўт-ўлан, дарахт барғи. Силлам қуриб, мадорим қолмади,— деди у.

Мен дарров нон, кабоб, шароб буюрдим. Олиб келишлари билан йигит ўзини овқатга урди. Шу пайт хизматкорим йигит билан келган аёлнинг ҳам юкларини олиб чиқди. Мен уларни бир чеккадан очдим. Қарасам, ҳар хил жавоҳирлар. Ҳар биттаси бир мамлакатнинг хирожига арзийди. Бир-биридан рангдор, шакли расо. Уларнинг нурига уй ичи минг хил товланиб кетди. Йигит бир оз овқатланиб, бир қадаҳ шароб ичгач, озроқ дам олиб ўзига келди.

— Бу тошларни қаердан олдинг? — деб сўрадим.

— Менинг ватанимни Озарбайжон дейдилар, — деди йигит. — Ешлигимда уйимдан, ота-онамдан ажралиб, кўп қийинчиликларни кўрдим, узоқ вақт тириклайин гўрга кўмилдим. Бир неча бор Азроилининг панжасидан омон чиқдим.

— Эй, мард ўғлон! Ўз саргузаштингни муфассал баён қил, — деган эдим, у қиссасини бошлади:

— Менинг отам савдогар эди. У доим Ҳиндистон, Рум, Чин, Хито*, Фарангга қатнар эди. Ўн ёшга кирганимда отам Ҳиндистон сафарини ихтиёр қилди-ю, мени ҳам олиб кетишга қарор қилди. Онам, холам, аммам: «Ҳали бу ёш бола, сафарга чиқолмайди», деб ҳарчанд гапиришмасин, отам қулоқ солмади.

— Мен қариб қолдим. Тириклигимда иш ўрганиб, паст-баландни тушуниб қолмаса, гўримда тинч ётолмайман. Бу эркак бола, ҳозир иш ўрганмаса, қачон ўрганади? — деди отам.

Шундай қилиб, отам мени сафарга олиб кетди. Омон-эсон Ҳиндистонга етиб бориб, молимизнинг бир қисмини сотдик-да, ўша ердан совға-саломлар олиб Зербодга равона бўлдик. Сафаримиз бехатар ўтди. У ерда ҳам савдо-сотигимизни қилиб, тезроқ ватанимизга етиб олиш мақсадида кемага тушдик. Сувда бир ой чамаси тинч йўл босдик. Бир куни денгизда қуюн ва тўфон кўтарилди, жала қуйди. Кеманинг думидаги мурвати синиб кетди. Дарға сочини юлиб фарёд кўтарди. Ўн кун шамол ва тўлқин кемамизни писта пўчоқдай ўйнатиб юрди. Ўн биринчи куни кемамиз бир қояга бориб урилди, парча-парча бўлиб кетди. Отам қаерда-ю, савдогарлар, хизматкорлар қаерда, молу ашёмиз қаерда — ҳеч нарсани биллиб бўлмасди.

Бир пайт қарасам, бир парча тахта устига чиқиб қолибман. Уч кеча-кундуз шу тахта устида сузиб, тўртинчи куни қирғоққа бориб қолдим. Жонимдан бўлак ҳеч нарсам қолмаган эди. Тахтадан тушиб, судрала-судрала, бир амаллаб қуруқликка чиқиб олдим. Узоқдан дала кўринар, у ерда одам кўп эди. Уларнинг баданлари қоп-қора бўлиб, ҳаммаси қип-яланғоч эди. Мендан бир нарсалар сўрашган эди, тилларини билмаганим учун ҳеч нарса тушунмадим. Далада майда нўхат ўсиб ётарди. У одамлар олов ёқишди-да, қўзоқ пишириб ея бошлашди. Ўша атрофда битта-яримта уйлар ҳам кўринар эди. Эҳтимол, овқатлари асосан нўхат бўлиб, шу ерда ётиб турсалар керак, деб ўйладим. Менга ҳам овқатдан ол, деган ишора қилишган эди, оловда озроқ нўхат пишириб едим-да, сув пчиб, бир чеккага бориб ухладим.

Узоқ ухлаб ўрнимдан турганимдан кейин бир одам олдимга

келиб, имо-ишора билан йўлни кўрсатди. Мен озроқ нўхат узиб олиб, йўлга равона бўлдим. Тўрт кун юрганимдан кейин бир қалъа кўринди. Яқинроқ бориб қарасам, нуқул тошдан қилинган баланд қўрғон, ҳар томони икки чақирим келади. Дарвозасига бахайбат харсанг тошдан тарашлаб ишланган, катта қулф осилган. Аммо одам боласидан ному нишон кўринмайди. Яна олдинга юрдим. Бир тепалик келди. Тупроғи сурмадай-қоп-қора. Устига чиққан эдим, қаршимда катта бир шаҳар намоён бўлди. Шаҳар атрофи девор билан қуршалган, баланд-баланд миноралари бор эди. Шаҳарнинг бир томонидан катта дарё оқар эди. Юриб-юриб шаҳар дарвозасига етдим, ичкари киранман десам, фаранглар кийимини кийган бир одам курсида ўтирибди. У менинг мусофир эканимни кўриб, олдига чақирган эди, яқин бориб салом бердим. У саломимга меҳрибонлик билан алик олиб, дарров олдимга нон, маска ёғ, товуқ кабоб, шароб қўйиб, қорнингга сиққанича егин, деди. Мен озроқ овқатланиб, шароб ичиб ухлаб қолибман. Бир маҳал уйғонсам, кеч бўлибди. Юз-қўлимни ювгач, у яна овқат келтирди.

— Эй ўғлим! Аҳволингдан хабар бер,— деди у.

Мен бошимдан ўтган воқеаларни айтиб берган эдим, у яна сўради:

— Хўш, бу ерга нега келдинг?

— Нима, жиннимисиз?— дедим хуноб бўлиб.— Шунча ранжу аламлардан кейин энди одам яшайдиган уйни кўриб турибман. Бу ерга келмай, қасққа борай? Сизнинг саволингиз қизиқ!

— Ҳозир ҳордиқ чиқар. Эртага айтиш зарур бўлган гапни айтман,— деди у.

Ухлаб эрталаб турдим.

— Омборда қоп, ғалвир, белкурак бор, олиб чиқ,— деди у.

Ичимда «нон-туз бериб қўйиб, ҳали худо билади, нима иш қилдиради», деб ўйладим. Ночор ичкари кириб, айгганларини олиб чиқдим.

— Йўлда кўрган тепалигингга бориб, белкурак билан бир газча қази. Нима чиқса, ғалвирда элаб, қолганини қопга солиб олиб кел,— деди у.

Мен тепаликка қараб кетдим. Ерни ковлаб, чиққан нарсани ғалвирдан ўтказиб, қопга солавердим. Қарасам, ранго-ранг жавоҳирлар — товланишидан кўз қамашади. Қопни тўлдириб, у азизнинг олдига олиб келдим.

— Шу нарсанинг ҳаммаси сенга. Олиб, бу ердан кет. Бу шаҳарда қолишинг яхши бўлмайди.— деди у.

— Соҳиб, менга меҳрибонлик кўрсатиб, шунча жавоҳирлар бер-

дингиз,— дедим мен.— Аммо уларни нима қиламан? Оч қолсам еб ҳам, ичиб ҳам бўлмайти.

— Сенга ачинаман,— деди у кулиб.— Сен ҳам менга ўхшаб ажамлик экансан. Шу сабабли бу ерлардан кет деяпман. Яна ўзинг биласан. Агар шаҳар ичига кирмоқчи бўлсанг, узугимни ол. Бозор ўртасига борсанг, худди менга ўхшаш, соч-соқоли оппоқ бир мўйсафид ўтиради. У менинг акам. Узукни берсанг, у сенга йўл-йўриқ кўрсатади. Нима деса, шуни қил. Бўлмаса, бекорга но-буд бўлиб кетасан. Менинг ҳукмим фақат шу ердагина ўтади, ша-ҳарга кира олмайман.

Ундан узукни олиб, хайр-маъзур айтиб, кетишга рухсат олдим. Шаҳарга кириб, чиройлиликнига оғзим очилиб қолди. Кўча ва бозорлар озода, эркак, аёл бир-биридан тортинмай бемалол савдо-сотигини қиляпти. Ҳамма яхши кийинган. Мен сайр-тамошо қи-либ юриб, бозор ўртасига бориб қолдим. Одам шунчалик кўп эди-ки, осмонга дўппингни отсанг, ерга тушмас эди. Юриш амри маҳол эди. Одамлар сал сийраклашгач, мен ҳам аста-секин олға юравердим. Ниҳоят, у азиз қарияни топдим. У курсида ўтирар, олдида қийматбаҳо тошлар қадалган асо турарди. Яқин бориб са-лом бердим-да, узукни бердим. У менга ғазаб билан бир қараб қўйиб, деди:

— Нега бу ерга келдинг? Ўз ихтиёринг билан балоларга йў-ликмоқчимисан? Нодон укам сенга ҳеч нарса айтмадимми?

— У киши айтдилар-ку, мен кўнмадим,— дедим-да, бошимдан ўтган воқеаларни битта қўймай айтиб бердим.

Қария ўрнидан туриб, мени уйига бошлади. Уйи подшоҳлар саройидан ҳам ўтар экан. Мулозиму хизматкорлари жуда кўп экан. Хилватгоҳга кириб ўтиргач, у мулойимлик билан деди:

— Эй қароғим! Нега аҳмоқлик қилиб, ўз оёғинг билан гўрга келдинг. Қайси бахти қаро ўз ихтиёри билан бу шаҳри тилсим-га келади?

— Мен сизга аҳволимни баён қилдим. Тақдирим олиб келиб-ди-да,— дедим мен.— Марҳамат қилиб, бу ернинг расм-русумидан мени хабардор қилинг. Мен бунинг сабабини билишим керак: нега укангиз ҳам, сиз ҳам бу шаҳарда қолишимни тақиқлаяп-сизлар.

— Бу шаҳар подшоҳининг ҳам, халқининг ҳам мазҳаби, дини бутунлай бошқача, жуда қизиқ. Бутхонада бир бут бор. Шу бут-нинг ичига шайтон кириб олган. У ҳар қандай кишининг номи, зоти, динини айтиб беради. Бу ерга бирон мусофир келса, подшоҳ хабар топади-да, бутхонага олиб бориб, ўша бутга сажда қилди-ради. Агар сажда қилса хўби-хўб, бўлмаса, бечорани дарёга таш-

латади. Агар у дарёдан чиқиб қочса, бирдан олати чўзилиб кетиб, ерга судралиб қолади. Бу шаҳарнинг жоду сеҳри ана шундай. Сенинг ёш жонингга юрагим ачияпти. Бирон-бир чора-тадбир топиб, иложи борича умрингни чўзаман, бало-қазодан сақлаб қоламан,— деди у марди меҳрибон.

— У қандай тадбир? Айтинг-чи,— дедим мен.

— Сени уйлантираман. Вазирнинг қизини олиб бераман.

— Вазир мендай гадога қизини берармиди? Нима, мен уларнинг мазҳабига кирармидим? Ҳеч қачон кирмайман,— дедим мен.

— Бу шаҳарнинг расми шундай: фақир бўлса ҳам бутга сажда қилса бўлгани, подшоҳнинг қизи — маликани сўраса ҳам шу бечора хурсанд бўлсин деб беришади. Ноумид қилишмайди. Подшоҳ олдида менинг эътиборим катта. Барча аркону давлат ва улуғлар мени ҳурмат қилишади. Улар ҳафтада икки кун бутхонага бориб, ибодат қилишади. Эртага борадиган кунлари, сени ҳам олиб бораман.

Кейин у мени едириб-ичириб ухлатди. Тонг отгач, мени олиб, бутхонага йўл солди. У ерга борсак, халқ йиғилиб бутга сизғияпти. Подшоҳ амирлари билан олдинда, қоҳинларнинг рўпарасида бош яланг, одоб билан чордана қуриб ўтирибди. Сулув қизлар, жонон йигитлар чор атрофда саф тортиб туришибди. Уларнинг ҳусни жамолини кўриб, ҳуру гилмон дейсиз. Мени ўз ҳимоясига олган марди азиз шундай деди:

— Энди мен нима десам, шуни қиласан.

— Амрингизни бекаму кўст бажараман,— деб жавоб бердим.

— Тўғри бориб, подшоҳнинг қўл-оёғини ўп-да, вазирнинг этагидан тут.

Мен худди айтганидай қилдим.

— Бу ким? Нима демоқчи?— деб сўради подшоҳ.

— Эй подшоҳим! Бу йигит менинг қариндошим. Подшоҳнинг оёқларини ўпсам, деган орзуда узоқ ердан келган,— деди ҳимоячим.— Агар улуғ бутдан ва жанобларидан ижозат бўлса, вазир бошимни силаб, ғуломликка қабул қилса, деган умиди бор.

— Бизнинг мазҳаб, динимиз ва расмиятимизни қабул қилса, муборак бўлсин,— деди подшоҳ.

Шу заҳотиёқ бутхонанинг ноғоралари чалинди. Менга яхши чопон кийгазишди. Бўйнимга қора тизимча солиб, бут олдига олиб боришди-да, сажда қилишни буюришди.

— Эй, хўжазода!— деган овоз чиқди бут ичидан.— Бизнинг бандамиз бўлганинг, хўб бўлди! Эндиликда бизнинг раҳматимиз ва иноятимиздан умидвор бўлавер.

Бутнинг овозини эшитиб, барча халқ сажда қилгани ерга ётиб, қичқиргани туришди:

— Эй садри раҳмат! Узинг моликсан, айтганингдай қиламиз!

Кеч кирди-ю, подшоҳ билан вазир отга миниб, вазирнинг саро-йи сари йўл олишди. Вазирнинг қизини расм-русумларини жойига келтириб, менга беришди. Кўп молу дунё инъом қилишди. Улуғ бут-нинг ҳукми билан қиз сенинг хизматингда бўлади, деб менга ми-натдорчилик билдиришди. Қиз билан ёлғиз қолгач, қарасам, менга насиб бўлмиш нозанин жуда чиройли, сочидан тирноғигача бекаму, кўст, бир париваш экан. Падминийнинг* ҳамма фазилати унда мав-жуд эди. Шу кеча мен у билан қовушдим. Эрталаб подшоҳ ҳузу-рига бордим. Подшоҳ иноят қилиб чопон кийгазди ва ҳар доим қа-булимда ҳозир бўлгин, деб ҳурмат кўрсатди. Орадан кўп ўтмай подшоҳнинг яқинларидан бири бўлиб қолдим.

Икки йил шундай айшу ишрат, шоду хуррамлик билан ўтди. Суюкли хотинимнинг бўйида бўлиб қолди. Ой-куни етиб тўлғоқ тут-ди. Доя келди. Бола ўлик туғилди. Унинг заҳри онага ҳам уриб, су-юкли хотиним оламдан ўтди. Мен бошимга тушган бу ногаҳон ғам-дан девона бўлиб қолдим. Унинг боши узра ўтириб олиб ачиқ кўз ёши тўкдим. Бирпасда уйга доду фарёд кўтарган аёллар тўлиб кетди. Ҳар бири бошига бир-икки муштлаб, ёқаларини йиртиб йиғлашарди. Аёллар шунча кўпайиб кетдики, уларнинг ичида йўқ бўлиб кетдим. Хаёлимда жоним ҳалқумимдан чиқиб кетгудай бўл-ди. Шу пайт кимдир орқамдан келиб, ёқамдан тортди. Қарасам, мени уйлантириб қўйган ажамлик.

— Эй аҳмоқ! Сен кимга йиғлаясан?— деди у.

— Эй золим!— дедим мен.— Нима деясан ўзинг? Тахти бах-тимдан, севар ёримдан айрилдим. Оромижонимдан жудо бўлдим. Сен бўлсанг, нега йиғлаясан, дейсан!

— Сен ўзингнинг ўлимингга йиғлаявер,— деди у ҳазин табас-сум билан.— Мен сенга келган кунинг, сени бу шаҳарга ажал ҳай-даб келибди, деган эдим. Айтган гапим келди. Энди ўлимдан қочиб қутулолмайсан!

Кейин одамлар мени маҳкам ушлаб, бутхонага олиб боришди. У ерга подшоҳ, аркони давлатидан тортиб авом халққача йиғилиб-ди. Хотинимнинг барча мол-мулкини бутхонага келтиришди. Ҳар ким хоҳлаган нарсасини олиб, пулини нақд тўлайверди. Кўз очиб юмгулча бўлмай, ҳамма мол пулга айланди. У пулга жавоҳирлар олишди-да, бир қутичага солиб қулфлашди. Бир сандиққа нон, ҳо-ва, пишган гўшт, мева-чева ва бўлак овқатлар солиб оғзини ёпишди. Яна бир сандиққа хотинимнинг мурдасини солишди. Бу икки сан-диқни бир туяга ортишди. Устига мени ўтқазиб, қўлимга жавоҳир-лар солинган қутичани тутқазишди. Бараҳманлар олдинга ўтиб, ҳамду сано айтиб, чиғаноқ чалиб кетаверди. Орқада халқ борарди.

Шу тариқа икки йил аввал қалъиси дарвозадан шаҳарга кирган бўлсам, ўша дарвозадан ташқарига олиб чиқишди. Шаҳарга кирма, деб насиҳат қилган киши мени бу аҳволда кўриши билан кўнгли вайрон бўлиб йиғлагани турди.

— Эй бахти қаро, ажал ёқангдан олибди-да! Гапимга қулоқ солмадинг, шаҳарга кириб жонингдан айрилдинг. Менинг айбим йўқ, сени огоҳлантирган эдим.

У бу гапларни гапирар, ammo эс-ҳушидан айрилган мен бечорада на жавоб беришга забон, на пировардида ҳолим нима кечишини билишга идрок бор эди.

Ниҳоят йўлда кўрган қалъам олдига олиб боришди. Кўпчилик бўлиб қулфни очишди-да, сандиқларни ичкари олиб киришди.

Олдимга бир пандит келиб, насиҳат қилди:

— Туғилмоқ ва ўлмоқ бу — санамнинг иродаси. Дунёнинг иши ана шундай. Мана боланг, хотининг, давлатинг ёнингда. Сандиқда қирқ кунга етадиган овқат бор. Улуғ санам сенга раҳм-шафқат қилгунча буларни олиб шу ерда қоласан.

Мен алам устида улуғ санамга ҳам, бу ернинг одамларига ҳам, расм-русумига ҳам лаънат ўқимоқчи, бараҳманни айлантириб туриб солмоқчи эдим, ажамлик киши сезиб қолиб, шундай деди:

— Тўхта! Нафасингни чиқара кўрма! Бир оғиз гапирсанг, ҳозир ўтда куйдиришди. Пешанангга ёзилгани бўлди, тақдирингга тан бери, шояд қутулиб кетарсан.

Ниҳоят мени қалъада ўликлар билан танҳо қолдириб, дарвозани қулфлашди. Ўз аҳволимга, куним битиб, паймонам тўлганига беихтиёр йиғладим. Қуёш тикка келиб, куйдира бошлади. Бошимдан офтоб ўтиб, сассиқ ҳиддан димоғим ёрилгудай бўлди. Қаёққа қарасам одамларнинг суяги, сандиқ тўла жавоҳирлар ётибди. Бир неча синиқ сандиқларни йиғдим-да, кундузи офтобдан, кечаси шабнамдан сақланишга бир пана жой қилдим. Кейин қалъадан сув қидиргани турдим. Қалъа деворининг бир жойида кўзача тумшугидай қувурча бўлиб, шундан жилдираб сув оқиб турган экан. Шу сувдан ичиб, сандиқдаги овқатни еб, бир неча кунни ўтказдим.

Ниҳоят овқатим тамом бўлиб қолди. Нима қилишимни билмай ҳайрон бўлиб турган эдим, қалъа эшиги очилиб, одамлар мурда олиб келишди-да, бир чолни қолдириб, дарвозани ёпиб кетишди. Хаёлимга шу чолни ўлдириб, сандиқдаги овқатларини олиш келди. Бир сандиқнинг тахтасини кўчириб олиб, секин орқасидан бордим. У бечора ҳайрону лол бўлиб, бошини хам қилиб ўтирар эди. Тахта билан бошига бир урган эдим, шилқ этиб жойи растонига жўнади. Анча пайтгача қалъага мурда билан келганларни ўлдириб, овқатини еб юрдим.

Бир куни ўлик билан бир қизни қолдиришди. Кўрсам, ниҳоят-да чиройли, келишган қиз экан. Ўлдиргани ҳеч кўнглим бўлмади. У мени кўриб, қўрққанидан ҳушидан кетди. Мен уни ҳам, сандиқдаги овқатларни ҳам ўзим қилган жойга олиб бордим. Лекин ёлғиз ўзим овқат емай, қорним очганда унинг олдига бордим. Унга шикаст етказмаётганимни кўриб менга кўникиб қолди, кундан-кунга дўстлаша борди.

— Сен ким бўласан?— деб бир куни ундан сўрадим.

— Подшоҳ номидан иш олиб борувчи вакили мутлақнинг қизи бўламан,— деб жавоб берди.— Мени амакимнинг ўғлига унашиб қўйишган эди. Тўй кечаси у қуёнчиқ касали бўлиб қолиб, тўсатдан вафот этди. У билан мени ҳам бу ерга олиб келишди.

У менинг кимлигимни сўраган эди, бошимдан ўтган воқеаларни айтиб бердим.

— Менга сени худонинг ўзи етказди,— деб қўшиб қўйдим ҳикоям охирида.

У кулди-ю, индамади.

Ўртамизда муҳаббат пайдо бўлиб, мен унга уйландим. У ҳомиладор бўлиб, бир ўғил туғиб берди. Қалъада уч йилча яшадик.

— Қачонгача шу аҳволда яшаймиз?— дедим бир куни хотинимга.— Қандай қилиб бу ердан чиқсак бўларкин?

— Туз-насибамиз ёруғ дунёга сочилган бўлса бир куни чиқамиз, бўлмаса шу ерда ўлиб кетамиз,— деди хотиним.

Бу гапдан дилим сиёҳ бўлиб кетди. Ўрнимдан ириб туриб, мих билан сув чиқадиغان жойдаги тошларни ўя бошладим. Бир йил тинмай ишлаб, девордан одам сиғадиغان тешик очдим. Кейин ўлганларнинг камзулининг енгига ҳар хил жавоҳирларни тўлдириб олиб бу тешикдан чиқдик-да, учаламиз йўлга тушдик. Ўғлимни елкамга ўтқазиб олиб, бир ойдан бери тоғу тош, ўрмонлардан ўтиб, қорнимиз очганда ўт-ўлан, барг еб келяпмиз. Ортиқча гапиришга мадорим ҳам етмайди. Бошимдан ўтган воқеаларни сизга тўла айтиб бердим,— деб озар йигит қиссасини тугатди.

— Эй подшоҳи жаҳон!— деб гапида давом этди ҳожа.— Унинг ҳолига раҳим келиб, ҳаммомга юбордим. Келгандан кейин асл кийимлар кийгадим-да, ўзимга ноиб қилиб олдим. Мен фарзандсиз эдим. Малика билан бир неча фарзанд кўрган бўлсак ҳам, пешанамизга сиғмай, ёшлигида нобуд бўлаверди. Бир ўғлим беш ёшга кириб ўлди. Ушанинг доғида хотиним — малика ҳам вафот этди. Дунёим қоронғу бўлиб, ғамда қолдим. Естиқдошсиз у шаҳарда яшолмай қолдим. Дилим қонга тўлиб, Ажамга қайтишга аҳд қилдим. Подшоҳга арз қилиб, ўрнимга у йигитни қўйдим-да, вафодор

итимни, мол-дунёмни, жавоҳирларимни, икки акамни олиб Нишопурга келдим. Нишопурда акаларим билан ўртамизда бўлиб ўтган сир-синаотларни ҳеч ким билмас эди. Мен сағпараст ҳожа деган ном билан машҳур бўлдим. Бадном бўлганим сабабли Эрон шоҳига шу кунгача бошқаларга қараганда икки ҳисса ортиқ солиқ тўлаб келар эдим. Иттифоқо, шаҳримизга мана бу савдогарвачча бориб қолди. Шу сабаб бўлиб, подшоҳимнинг оёқларини ўпишга муяссар бўлдим,— деб ҳожа қиссасини тугатди.

— Ҳали бу сенинг ўғлинг эмасми?— сўрадим ундан.

— Йўқ, подшоҳим! Бу сизнинг фуқароингиз. Аммо у менинг молигим ва ворисимдир.

— Сен қайси савдогарнинг ўғлисан? Ота-онанг қаерда яшайди?— деб сўрадим боладан.

У бола ер ўпиб, бир қошиқ қонидан кечишимни сўради.

— Мен бахти қаро вазирингизнинг қизи бўламан. Менинг отам шу савдогарнинг лаъллари деб, сизнинг қаҳрингизга учради. Агар бир йил ичида гапинг тасдиқланмаса, ҳаётинг билан видолашавер, деган экансиз. Мен бу гапни эшитиб, бўлакча кийиндим-да, Нишопурга бордим. Ҳузурингизга савдогар ҳожани ити ва жавоҳирлари билан олиб келишга муваффақ бўлдим. Унинг қиссасини ўзингиз эшитдингиз. Энди қари отамни озод қиларсиз, деган умиддаман.

Бу гапларни эшитиб, савдогар оқ уриб, ҳушидан кетди. Юзига гулоб сепишгач, ўзига келди.

— Эй бахти қаро ҳожа! Шу болани фарзанд қилиб оламан, деган умидда шунча узоқ йўлдан ранжу алам тортиб келган эдинг. Орзу-хаёлларинг пучга чиқди. У қиз бола чиқиб қолиб, сен кексани хароб қилди. Сен аёллар макру ҳийласига алданибсан,— деб нола қилди у.

— Алқисса, унинг ҳолига раҳмим келди,— деб ҳикоя этди Озодбахт.— Уни олдимга чақириб, қулоғига хушхабар айтдим: «Хафа бўлма. Шу қизни сенга олиб бераман. Худо хоҳласа, фарзанд кўрасан. Улар чироғингни ёқади».

Бу гапни эшитиб, ҳожа таскин топди.

— Вазирнинг қизини сарой ичига олиб киринглар. Вазирни зиндондан озод қилинглар. Ҳаммомга тушириб, шоҳона либослар кийдириб, тезда ҳузуримга олиб келинглар,— деб фармон бердим.

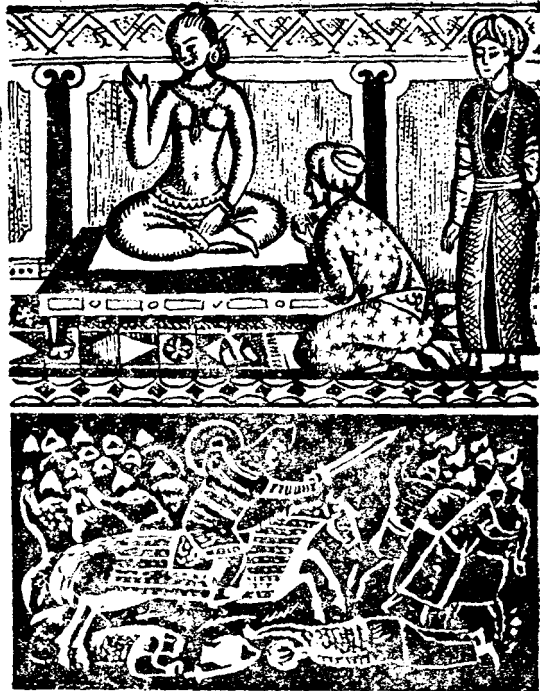
Вазир ҳузуримга кириши билан унинг истиқболига гиламнинг этагигача юриб бордим. Унинг ёшини ҳурмаг қилиб, қучоқлаб кўришдим. Яна вазирлик лавозимига тайинлаб, қўлига қаламдон тутдим. Ҳожага ер-сув инъом қилиб, хизматимга олдим. Саодатли онлар етганда вазирнинг қизини тўй қилиб олиб бердим.

Бир неча йил ичида у икки ўғил, бир қизлик бўлди. Катта ўғли савдогарлар оқсоқоли, кичик ўғли сарой саркоридир.

Эй дарвешлар! Бу ҳикояни шунинг учун ҳам сизларга айтдимки, кеча кечаси иккингиизнинг қиссангизни эшитган эдим. Энди сиз иккингииз ҳам худди ўша ерда ўтиргандай, мени хизматкорингиздай, уйимни ўз тақяхонангиздай билиб, бамайлихотир кўрган-кечирганларингизни айтиб беринглар. Бир неча кун меҳмон бўлиб, қоронғу кулбамни мунаввар қилинглар.

— Хўп бўлади,— дейишди фақирлар подшоҳнинг меҳрибонлигидан мамнун бўлишиб.— Сиз биз гадоларга катта илтифот қилдингиз. Истагингиз бош устига, иккаламиз ҳам ўз саргузаштимизни айтиб берамиз. Эшитинг:

УЧИНЧИ ДАРВЕШ ҚИССАСИ

Учинчи дарвеш белини маҳкам боғлаб, ўз саргузаштини шундай бошлади:

Бу фақир аҳволини дўсти ёронлар тингланг,
Ғам тўла дostonини қалби яролар тингланг.
Устухоним куйдирди шоҳи ишқ ситам бирла,
Бирма-бир баён айлай, ақли расолар тингланг.

Қаршингизда ўтирган бу хокисорингиз Ажам шаҳзодасидир. Вали неъматимнинг мендан бўлак фарзанди йўқ эди. Менинг ёшлигим ўртоқларим билан чавпар*, ганжифа*, шахмат, нард ўйнаш ёки от миниб, сайру тамошо, шикор қилиш билан ўтар эди. Бир куни отларни эгарлатиб, барча ёру биродарларни йиғиб шикорга чиқдим. Лочин, қирғийларни қирғовул-беданаларга қўйиб, анча ичкари кириб кетдик. Бир маҳал олдимиздан ажибу ғариб ҳамиша баҳор бир водий чиқиб қолди, қаёққа қараманг, ер сабза ва қизил гулдан либос кийган. Бу дилрабо манзарага мафтун бўлиб, отларнинг жilовини қўйиб юбордик-да, чор атрофни тамошо қилиб секин боравердик. Тўсатдан инсон оёғи тегмаган, паррандалар учиб-қўнмаган бу гўзал водийда ўтлаб юрган ғоят чиройли бир қора оҳуни кўриб қолдик. Устида зарбоф ёпинғич, бўйинбоғига жавоҳирлар қадалган, бўйнига осилган зардўзи тасмада олтин қўнғироқчалар жаранглайди. Отларимизнинг туёқ товушини эшитиб, у бошини кўтариб биз томон бир қаради-да, оҳиста-оҳиста нари кетаверди.

Уни кўриб шавқим қўзғаб кетди.

— Сизлар шу ерда қимирламай туриб туринглар!— дедим дўстларимга.— Уни ўзим тириклайин ушлайман! Бир қадам жойингиздан жилманг, орқамдан борманг!

Остимдаги отим қушдай учқур бир неча бор оҳулар орқасидан

қувиб, уларни қўлим билан тутиб олган эдим. Бу сафар ҳам отни оху томон солдим. У мени кўриб, шамолдай учиб кетди. Шамол тўғини ўлиб юрган отим унинг чангига ҳам етолмади. Чопавериб отим кўпирган, ташналикдан оғзим қурқшаб кетган бўлса ҳам қора сҳу кетидан қувиб кетавердим. Қоронғу тушса, қайтишга қандай йўл топаман деб қўрқдим-да, ночор айтган сўзимдан қайтдим. Ўқдондан ўқни олиб, қурбондан* камонни олиб, ўқни ипга қўйиб, қулоқчага гаранг тортиб, мўлжаллаб отдим. Биринчи ўқимоқ оёғига тегди. Қора оху оқсоқланиб, тоғ этаги томон юра бошлади. Мен ҳам отдан тушиб, орқасидан пиёда боравердим. У тоғ панасига ўтишга ҳаракат қилар, мен таъқибни қўймас эдим. Бир неча бор тепаликка чиқиб, пастга тушгач, бир гумбаз кўринди. Яқинроқ борсам, бир боғ, олдида чашмадан сув отилиб турибди. Шу ерга етганда оҳунинг қаёққа кетганини билолмай қолдим. Ниҳоятда чарчаганим учун чашма бошига ўтириб, қўл-оёғимни ювгани турдим.

Шу пайт ичкаридан йиғи овози эшитилди:

— Оҳ болажоним! Сенинг ёш жонингга жабр қилган золимнинг кўксига менинг оҳи зорим ўқ бўлиб қадалсин. Ўн гулидан бир гули очилмай сўлсин. Менинг бошимга тушган кун унинг ҳам бошига тушин!

Бу нидони эшитиб, боққа кирдим. Қарасам, оппоқ соқол, яхши кийимлар кийган бир қария маснадда ўтирибди. Мендан қочиб қутулган қора оху олдида ётибди. Қария унинг сонидан камон ўқини чиқаришга уриниб, бировни дуонбад қияпти. Мен салом бердим-да, қўл қовуштириб дедим:

— Умрингиз узоқ бўлсин! Билмай гуноҳ қилиб қўйган ғуломингиз мен бўламан. Мени кечиринг, билмадим.

— Тилсиз жониворга сен озор бердингми? — деди у. — Бу ишни билмай қилган экансан, иложим қанча!

Мен унинг ёнига ўтириб, оҳунинг оёғига қадалган ўқни чиқаришга кўмаклашдим. Минг машаққатлар билан ўқни чиқариб, оху оёғига малҳам қўйдик-да, уни қўйиб юбордик. Мўйсафид қўллари ни ювиб, бисотида бори билан мени зиёфат қилди. Мен еб-ичиб, бир сўрига ўтиб ёнбошладим. Чарчаганим ва қорин тўйгани сабабли уйқу элтиди. Уйқу аралаш бировнинг зор қақшаётгани қулоғимга чалинди. Кўзимни очиб қарасам, на қария бор, на бўлак бир кимса! Бир ўзим сўрида ётибман! Хонада ҳеч ким йўқ! Даҳшатга тушиб, тўрт томонга кўз югуртдим, бир бурчакка парда тutilган. Бориб уни шартта кўтарсам, тахтда ўн тўрт ёшлар чамаси ой деса ойдек, кун деса кундек, жилва ўйнаган чеҳраи олийида икки зулфи ўйноқлаётган, фарангий либос кийган бир жонон минг ишваю ноз билан ўтирибди. У қария бу гўзал оёғига бош уриб, ҳушидан

кетгудай бўлиб, зор-зор йиғлапти. Мен қариянинг бу аҳволини, тахтда ўтирган нозаниннинг ҳусни жамолини кўриб, ақли ҳушимни йўқотиб, ерга йиқилдим. Менинг бу аҳволимни кўриб, қария гулоб келтириб, юзимга сепди. Узимга келгач, у нозанин қошига бориб салом берсам, у қадди расо на қўлини қимирлатди, на гунча лабини очди.

— Эй гулбадан!— дедим мен.— Бунча гурур ва саломга алиқ олмаслик қайси мазҳабда бор?

Камсуханлик яхши одат, оқибати кўп ёмон,
Ошиқ кўзи юмилса ҳам, лом демас қоши камон.

Сени яратган тангри ҳаққи, ахир бир оғиз бир нарса дегин. Биз ҳам бу ерларга замонанинг зайли билан келиб қолдик. Меҳмоннинг ҳурматини қилиш керак.

Мен ҳар қанча уриниб, кўнглини овлаш учун мулоим гапирмайин, фойдаси бўлмади. У тош санамдай миқ этмасдан ўтираверди. Шунда мен олдига бориб, оёқларига йиқилдим. Оёқларига текканда унинг тошдан йўниланган ҳайкал эканлигини англадим. Озарнинг* ўзи бу санамни бунёд этган экан.

— Мен сенинг оҳунинг оёғига тири камон қададим, сен эса ишқ ўқини менинг қалбимга санчдинг,— дедим мен қари бутпарастга.— Сенинг дуойибадинг қабул бўлди. Энди менга бу тилсимот нега бунёд этилгану, нега сен инсонлардан қочиб, тоғу тошда яшашни ихтиёр қилганингни муфассал баён қил. Ҳақиқатни тирноқча ҳам яширма.

Жуда кўп зўрлаганимдан кейин, у шундай жавоб берди:

— Бу сир мени-ку хароб қилди, энди сен ҳам эшитиб ҳалов бўлмоқчимисан?

— Бас, жуда кўп макру шайтонлик қилдинг. Бор гапни айт, бўлмаса ҳозир каллангни оламан!— дедим мен.

— Эй йигит! Ҳар кишини ишқ балосидан ўзи сақласин! Узинг кўр, ишқ кишини қандай бало-қазоларга гирифтор қилмайди! Ошиқ ўлгач, маъшуқаси ҳаётдан воз кечиб, унинг мурдаси билан ўтда куяди. Фарҳод ва Мажнун қиссаси оламга машҳур. Аччиқ ҳиқоямни эшитганингдан нима фойда топасан? Уй-жойинг, молу дунёни ташлаб, бу дунёдан бошингни олиб чиқиб кетасан.

— Меҳрибончилигингни бас қил,— дедим мен.— Мени ўз душманингдай бил. Жонинг ширин бўлса, бор гапни айт.

У бутпараст қария кўз ёш тўкиб, ночор ўз қиссасини бошлади.

— Бўлмаса эшит, эй йигит! Хонавайрон бўлган мен шўр пешанингни номи Нуъмон Сайёҳдир. Мен жуда катта савдогар бўлган-

ман. Уша пайтларда тижорат билан етти иқлимни кезган, барча подшоҳлар қошига кирган эдим.

Бир куни хаёлимга шундай ўй келди: «Бутун дунёни кезиб чиққан бўлсам ҳам, фараг оталари томон бормадим, у ернинг подшоҳи, халқи ва сипоҳини кўрмадим. Уларнинг расм-русумларидан ҳам бутунлай беҳабарман. Бир маротаба ўша томонларга бориш даркор. Дўсту биродарлар билан маслаҳатлашиб, сафарга қатъий қарор қилдим. У ерларга муносиб совға-салом ва молларни олиб, савдогарлар қарвонини тузиб, кемага ўтирдик-да, Фарангистонга равона бўлдик. Шамол ҳамроҳ бўлиб, бир неча ой деганда у мамлакатга омон-эсон етиб, шаҳарга чодирларимизни қурдик. Жуда ажойиб шаҳар экан. Гўзалликда бирон шаҳар унга тенглашолмайди. Бозор ва кўчаларга тош терилган, дам-бадам сув сепиб туришар экан. Шундай озодаки, ёғ томса ялагудай. Иморатлари ранг-баранг. Кечалари расталарда икки қатор машъаладай чироқ ёниб туради. Шаҳар ташқарисига боғлар бунёд қилинган, гуллар очилиб, мевалар ҳил-ҳил пишиб ётибди. Қисқаси, у шаҳарнинг таърифини гапириб адо этиб бўлмайди.

Тезда шаҳарга савдогарлар келгани овоза бўлиб кетди. Бир хўжайи муътабар от миниб бир неча мулозимлари билан қароргоҳимизга келди.

— Сизларнинг сардорингиз ким?— деб сўради у, савдогарлардан.

Ҳамроҳларим мен томонга ишора қилишди. У чодиримга кирган эди, иззат-ҳурмат билан кутиб олдим. Салом-алик қилишгач, уни кўрпачага ўтқазилди.

— Жанобларининг ташириф буюришларига боис нима?— деб сўрадим меҳмондан.

— Маликам шаҳримизга жуда кўп мол олиб келганингизни эшитибди. «Бориб уларни ҳузуримга олиб кел!» деб амр қилди. Ҳозир подшоҳларга муносиб молларингиздан олиб, олдимга тушинг. Остоналарини ўпиш шарафига муяссар бўласиз,— деб жавоб берди у.

— Бугун жуда чарчаганман, шунинг учун боролмайман, узр,— дедим саройдан келган хўжага.— Аммо эртага эрталаб ҳам жоним, ҳам молим малика ихтиёрида. Бу ожиз қулларида арзийдиган нима мол бўлса, кўрсатаман. Манзур бўлган нарса уларники.

Шундай ваъдалар қилиб, атир, пон совға қилиб, унинг кетишига рухсат бердим. Кейин ҳамма савдогарларни чақириб, уларнинг шоҳона нарсаларидан олдим-да, ўзимда бор асл молларни қўшдим. Эрталаб уларни олиб, подшоҳ саройи олдига бордим. Дарвозабонлар ичкари кириб, келганимни хабар қилишган эди, «Қирсин», де-

ган ҳукми олий бўлибди. Кеча чодиримга кирган хўжа пешвоз чиқиб қўлимдан тутди-да, дўстона гаплашиб, ичари бошлади. Хизматкорлар хонасидан ўтиб, олийшон бир бинога кирдик.

Эй азиз! Сен ишонмайсан! Бамисоли бу ерга қаноти қирқиқ парилар жам бўлгану, қарасанг кўзинг қамашиб, бошинг айланиб кетади. Оёғинг остидаги ер бамисоли чаппа айланиб кетаётгандай. Базўр ўзимни босиб, малика қошига бордим. Унга кўзим тушиши билан, эс-хушимдан айрилдим, оёқ-қўлим титрай бошлади. Ўзимни зўрға қўлга олиб салом бердим. Маликанинг ўнг ва чап томонида паричеҳра нозанинлар саф тортиб, қўл қовуштириб турибди. Мен олиб келган жавоҳир, асл мато ва совға-саломларни бир неча киши маликага олиб кирди. Бу нарсалар унга ёқди. У хурсанд бўлиб, сарой оғага топширди. Қийматини эртага қайд қилган рўйхати бўйича беринглар, деб амр қилди. Мен қуллуқ қилдим. Эртага ҳам келишга яхши баҳона топилди, деб ўзимда йўқ хурсанд бўлдим. Рухсат олиб малика олдидан чиққанимда савдойига ўхшардим, ўзимдан ўзим бир нарсаларни гапириб борар эдим. Шу аҳволда карвонсаройга етиб келдим, лекин эс-хушим жойида эмас эди. Барча дўсти ёронлар ўраб олиб:

— Сенга нима бўлди?— деб сўрашди.

— Кўп юрганимдан бошим оғриб турибди,— деб жавоб бердим.

Бир амаллаб кечани ўтказдим, тонг отиши билан яна сарой дарвозаси олдида ҳозир бўлдим. Кечаги хўжанинг ўзи сарой ичига бошлаб кирди. Кеча бу ерда нима кўрган бўлсам, бугун ҳам ўшани кўрдим. Малика мени кўргач, ҳузурда бўлганларга иш буюриб, тарқатиб юборди. Ёлғиз қолганимиздан кейин мени қошига чақириб, ўтиришни буюрди. Мен одоб билан ўтирдим:

— Бу ерга келганинг ва бизга ёқадиган моллар келтирганинг учун қанча фойда берсак хурсанд бўласан?— деб сўради у моҳитобон.

— Эй соҳиби жамол!— дедим мен.— Менинг бирдан-бир мақсадим сизнинг қадами пойингизни кўриш эди. Мана бугун шу ниятимга етдим. Ортиқ армоним қолмади, у дунёю бу дунё саодатига эришдим. Молларим баҳосининг ярмисини берсангиз етади. Қолган ярми фойдаси эди.

— Йўқ,— деди малика.— Қийматини аввал қандай кўрсатган бўлсанг, шундай оласан. Сенга бир юмуш буюрмоқчиман, агар бажарсанг, катта совғалар бераман.

— Ғуломингизнинг жону моли ҳукмингизни адо этишга яраса ўз толеймдан беҳад хурсанд бўлиб, бош устига бажараман,— деб жавоб бердим.

Қароримни эшитиб, довот-қоғоз келтиришни буюрди. Бир мактуб битиб, марваридлар қадалган катмончага солди-да, ҳаририй рўмолга ўраб, менга узатди. Кейин бармоғидан узук чиқариб:

— Хов анави томонда бир боғ бор, уни «Боғи дилкушо» дейдилар. Ўша боққа бориб, Қайхисрав деган одамни қидириб топасан-да, мана шу узукни қўлига бериб, бизнинг дуомизни айтасан. Кейин мактубга жавоб сўрайсан. Аммо тез қайтгин. «Овқатни у ерда еб, сувни бу ерда ич», дейишган-ку. Агар амримизни бажо келтирсанг, саховатимиздан баҳраманд бўласан,— деди.

Мен маликадан рухсат олиб саройдан чиқдим-да, боғни сўроқлаб кетавердим. Тахминан ўн чақиримча юрганимдан кейин боғ кўринди. Олдига боришим билан бир қурол-яроғли киши маҳкам ушлаб олиб, ичкари судраб кетди. Қарасам, тиллоин курсида бир шерсифат йигит савлат тўкиб ўтирибди. Устида зерҳли совут, бошида пўлат дубулға. Қилич-қалқон қўлида, ўқу камон белида, беш юз йигит ёнида шай турибди.

Унга салом берган эдим, йигит мени чақириб олди. Мен узукни бериб, ширин такаллумлилик қилиб, рўмолни кўрсатдим-да, мактуб келтирганимни билдирдим.

У рустами мард гапларимни эшитгач, бармоғини тишлаб, бошини чайқаб деди:

— Сени бу ерга ажал ҳайдаб келганга ўхшайди. Ҳай майли, боғ этагига бор. Сарв дарахтида бир темир қафас осилиб турибди. Унинг ичида бир йигит ўтирибди. Мактубни ўша йигитга бергин-да, тезда жавобини олиб, орқанга қайт.

Мен зудлик билан боғ ичига кириб кетдим. Узиям ғоят чиройли боғ экан. Бамисоли жаннатга тушиб қолгандай бўлдим. Ҳар чаманзорда айри-айри ранг гуллар очилган, фавворалар тизилаб отилиб турибди. Дарахтларда қушлар наво қилиб турибди. Мен тўғри юриб бораётиб дарахтга осифлиқ қафасни кўрдим. Унда чиройли бир йигит ўтирар эди. Мен одоб билан бош эгиб салом бердим-да, панжара орасидан ҳарир рўмолга ўралган малика мактубини узатдим. У муҳтарам мактубни очиб ўқиди-да, мендан муштоқи зор малика аҳволини сўрагани турди.

Ҳали гапимиз тамом бўлмаган ҳам эдики, тўсатдан соқчилар ёпирилиб келиб мени ўраб олишди-да, найза санчиб, қилич билан чопаверишди. Қурол-яроғсиз бир одамнинг қўлидан нима келарди? Бир дамда мени қаро қонимга ботиришди. Узимдан кетиб ерга йиқилдим. Қайтиб ҳушимга келганимда икки киши замбилга солиб, ўзаро гаплашиб кўтариб кетаётган эди:

— Кел энди, бу мурдани далага ташлаб кетаверайлик. Қарға-қузғунлар еб кетар,— дерди биттаси.

— Агар подшоҳ билиб қолса, иккимизни ҳам тириклайин ерга кўмиб, бола-чақамизни обжувоздан ўтказади. Бизга нима, жонимиздан тўйибмизми бундай номаъқулчилик қилиб,— дерди иккинчиси.

Мен уларнинг гапини эшитиб, бу икки яъжуж-маъжужга ялиндим:

— Худо хайрингизни берсин, менга раҳм-шафқат қилинглар. Бир нафаслик умрим қолди. Ўлганимдан кейин кўнглингиз нимани истаса, шуни қилинглар. Мурда зинда қўлида-ку.* Менга фақат шуни айтинглар, нега мени жароҳатлашди, сизлар кимсизлар?

Кўп алинганимдан сўнг, раҳмлари келиб, улар шундай ҳикоя қилишди:

— Эшит, эй куни битиб, паймонаси тўлган шўрпешана! Темир қафасда ўтирган йигит подшоҳнинг жияни бўлади. Аввал бу йигитнинг отаси подшоҳ эди. У ўлим олдидан укасига; «Эй ука, менинг ўғлим — салтанат вориси ҳали ёш бола. Ўзинг подшоҳликни қўлга олиб, ҳушёрлик билан ҳукм юргизиб тур. Тахт эгаси ўғлим баалоғатга етгач, қизингни ҳам, тожу тахтни ҳам унга бергин. Мулк ва хазинага якка ўзи ҳукмронлик қилсин», деб васият қилган. Шу гапларини айтиб, у оламдан ўтгач, тахтга унинг укаси ўтирди. У акасининг васиятига амал қилмади. Балки, валиаҳд шаҳзода савдойи бўлиб қолди, деган гап тарқатиб, темир қафасга солиб қўйди. Боғни ишончли соқчилар билан ўради, у ерга ҳаттоки парранда ҳам учиб киролмайди. Бир неча бор заҳри қотил ҳам бериб кўрди, шаҳзода бақувват йигит бўлгани учун таъсир қилмади. Шаҳзода билан малика бир-бирини севишади. У уйда оҳ урса, бу қафасда фарёд чекади. Малика сен орқали ошиғига севги мактуби юборган. Жосуслар бу гапни подшоҳга етказишган. Шунда подшоҳ соқчиларни устинга юбориб, сени қаро қонга бўятди. Кейин подшоҳ қафасдаги жиянини ўлдириш учун бирон тадбир топишни вазирга топширди. Кўрнамак вазир подшоҳ ҳузурида суюкли ошиғини ўз қўли билан ўлдиришга маликани рози қилди.

— Юринглар, ҳамонки ўлар эканман, шуни ҳам тамошо қилиб қолай,— дедим.

Ниҳоят улар рози бўлиб, мени ўша ерга олиб боришди. Ҳаммамиз бир чеккада яшириниб индамай туравардик. Тахтда подшоҳ ўтирибди, маликанинг қўлида яланғоч қилич. Шаҳзодани темир қафасдан чиқариб, маликага рўбарў қилиб қўйишди. Малика жаллодлик қилиш мақсадида қилични кўтариб, ошиғини қатл этгани юрди. У шаҳзодага яқин келганда қилични отиб юборди-да, ошиғининг бўйнидан маҳкам қучоқлаб олди.

— Шундай ҳолатда ўлишга мен розиман,— деди ошиқ шаҳзо-

да.— Бу дунёда сенинг орзуингда яшадим, у дунёда ҳам васлинг умидида бўламан.

— Сени кўришга муяссар бўламан деган ияятда бу қабиҳ ишга рози бўлдим,— деди малика.

Бу ҳолни кўрган подшоҳ дарғазаб бўлиб, вазирга бақирди:

— Шу тамошони кўрсатгани олиб келдингми мени?

Сарой хизматкорлари маликани шаҳзодадан айириб, ичкарига олиб кириб кетишди. Вазир жаҳл билан қилични олиб, бир зарб билан шаҳзодани чопиб ташламоқчи бўлган эди, ғойибдан бир тириногаҳоний келиб, унинг қоқ пешанасига санчилди. У соҳиби фу-жур ерга йиқилиб, тил тортмай ўлиб қўя қолди.

Бу воқеани кўрган подшоҳ сарой ичига қочиб кириб кетди. Шаҳзодани эса, қайтадан темир қафасга қамашиб, боғ ичига олиб кетишди. Мен ҳам у ердан секингина жўнаб қолдим. Йўлда мени бир одам тўхтатиб, малика ҳузурига олиб кирди. У пари чеҳра менинг жароҳатланганимни кўриб, бир ҳакимни чақириб, қаттиқ тайинлади:

— Бу хастанни тезлик билан тузатиб, ғусли шифо қилдиргин. Сенинг вазифанг шу. Унинг саломатлигини тиклаш учун қанча ҳаракат қилсанг, шунча инъомлар оласан ва иззат-икромга сазовор бўласан.

Малика фармонига мувофиқ, ҳаким мени қирқ кун деганда тузатиб, у қамар сиймо ҳузурига олиб келди.

— Энди аҳволинг қалай? Бирон асорати қолмадими?— деб ҳол-аҳвол сўради малика.

— Сизнинг меҳрибончилигингиз шарофати билан шукур, соғайиб кетдим,— деб жавоб бердим.

Шундан кейин малика менга чопон кийгизиб, ваъда қилганидан икки-уч баробар зиёд олтин ва инъомлар ҳадя қилиб, кетишимга ижозат берди.

Мен Фаранг юртидан дўсти ёронларим ва мулозимларим билан чиқиб кетиб, шу ерга етиб келганда уларга шундай дедим:

— Сизлар ватанингизга қайта беринглар. Мен шу тоғни ўзимга маскан қилиб, у гўзалнинг санамини ясайман-да, қолган умримни шу ерда ўтказаман.— Хизматкор ва ғуломларимга ҳар бирининг ўзига яраша пул ва инъомлар бериб озод қилар эканман, тайинладим:— Тирик эканман, емоқ-ичмоғимдан хабар олиб туриш сизларнинг бўйингизда. Бўлак эътирозим йўқ, эркингиз ўз қўлингизда.

Улар ҳалигача берган тузимнинг ҳурмати, озиқ-овқатимдан хабар олиб туришади. Мен эса, дунё ғамидан озод эртаю кеч санамга топинаман. Тирик эканман бўлак ишим йўқдир.

Мана менинг саргузаштим, эй йигит!— деб у бутпараст чол ўз қиссасини тугатди.

— Эй фақирлар!— деб ҳикоясида давом этди учинчи дарвеш.— Мен бу қиссани эшитдим, дарвешлар жандасини устимга ташлаб. Фаранг мулкани кўриш иштиёқида йўлга равона бўлдим. Қанча замон ўрмон ва тоғларни кезиб, Мажнуну Фарҳод суратига кириб кетдим.

Ниҳоят бу ҳавас мени Фаранг мулкига олиб борди. Кўча ва бозорларда девонавор кезар, аксар маликанинг саройи олдида тентирар, аммо, ичкари киришга бирон йўл тополмас эдим. Шунча жафо чекиб, бу ерларга келсаму наҳотки мақсад қушини қўлга қўндирилмасам, деган ўйда юрагим увушар эди.

Бир куни бозорда юрсам, бирдан ҳамма тирақайлаб дуч келган томонга қочаверди. Дўкондорлар апил-тапил дўконларини ёпишиб, яширинишди. Ғужғон ўйнаб турган халқ шамолда тўзғиган сомондек учди-кетди. Кўча бошида рустамсифат, йўлбарс келбат бир йигит шердай наъра тортиб, икки қўлида қилич ўйнатиб келарди. Устида зерҳли совут-қалқон, бошида пўлат дубулға, белига бир жуфт тўппонча қистириб олган, маст-аласт одамдай алланарсалар деб вайсайди. Ортидан Кошон Сарқутига ўралган тобутни бошига қўйиб олган жун кийимли икки ғулом келарди.

Мен бу манзарадан ҳайропу лол бўлдим, улар орқасидан боришга аҳд қилдим. Кимни кўрсам, «Зинҳор у ёққа бора кўрма» дерди, лекин мен қулоқ солармидим? Юра-юра у йигит олийшон бир бинога кирди. Мен ортидан эргашдим. У менга қайрилиб, бир зарб билан икки нимта қилиб ташламоқчи бўлган эди, қасам ичиб туриб дедим:

— Эй Рустами жаҳон! Майли ўлдир, ўзим ҳам ўлим қидириб юрибман! Қонимни тўксанг, сени кечираман. Бу ҳаёт жабру ситамидан мени бирийўла қутқар, қонимга ташна бўлиб кетдим. Шунинг учун атайин сенинг олдинга келдим. Улдирсанг тез ўлдир!

Менинг ўлимга тик бораётганимни кўриб, худо дилига раҳм, юзига уят солдими, ҳар қалай ғазаби сўнди.

— Сен ким бўласан? Нега бунчалик жонингдан тўйгансан?— деб сўради у мард, эҳтиром ва меҳрибонлик билан.

— Андак ўтиринг, ҳаммасини айтиб бераман. Қиссам жуда узун. Бедаво ишқ чангалига тушганман, шу сабабли ғам йўлдошим,— дедим мен.

Йигит жавобимни эшитиб, қурол-яроғини ечди-да, юз-қўлини ювиб, нонуштага ўтирди. Мени ҳам дастурхонга таклиф қилди.

— Қани айт-чи, бошингдан нималар кечган?— деди, у нонуштадан кейин.

Мен унга бор гапни: тош санамга сажда қилиб ўтирган қарияни ҳам, маликани ҳам, ўзимнинг не мақсадда бу юртларга келганимни ҳам айтиб бердим.

Ҳикоямни эшитиб, у аввалига роса йиғлади, кейин шундай деди:

— Бу бахти қаро малика кимларни хонавайрон қилмади. Аммо сенинг ҳожатингни чиқариш менинг қўлимда. Аниқроғи, мен осий сабаб бўлиб, ўз муродингга тезда етурсан. Шунинг учун кўп ташвиш тортма, хотиржам бўлавер.

Кейин сартарошни қақиртиб, мени одам башара қилиб, ҳаммомга туширишни буюрди. Ғуломи менга бир сидра энгил-бош олиб келиб берди.

— Мана бу тобутда ўша қафасда ўтирган шаҳзоданинг мурдаси бор. Иккинчи вазир охири уни макр билан ўлдирди. Ошиқ қалб шу билан азоб-уқубатлардан бир умр қутулди. Мен унинг укаси бўламан. Ўша вазирни шамшир билан чопиб ташладим. Подшоҳни ҳам бир йўла ўлдирмоқчи эдим, ялиниб-ёлворди, менинг ҳеч бир гуноҳим йўқ, деб қасам ичиб кечирим сўради. Мен у номардни афв этдим. Эндиликда ҳар янги ойнинг пайшанба куни тобутни шу тарққа шаҳар айлантириб мотам тутаман,— деди йигит ғамга тўлиб.

Шом бўлиб, қўёш ботиши билан йигит тобутни олиб чиқди-да, бир ғуломнинг ўрнига тобутни менинг бошимга қўйиб, йўл бошлади.

— Мен малика олдига кетяпман. Иложи бўлса, сени маликага сифориш қиламан. Аммо ҳаргиз дамингни чиқармай жим ўтир,— деди у меҳрибон менга.

— Соҳиб қандай фармон берсалар, шундай қиламан,— дедим мен.— Менинг аҳволимни кўриб, раҳнамолик қилаётганингиз учун худо ёрлақаб сизни ўз паноҳида асрасин.

Йигит маликанинг боғи томон йўл олди. Боғ ичига кирганда гулзордаги саккиз қиррали мармар айвонга кўзим тушди. У ерда оёқлари олмосдан ишланган, тепаси заррин кокилала ҳошия тутилган асл оқ мато билан ёпилган чодир бўлиб, тагида тиллакорлик билан ишланган маснад турар, устида зўрбоф ёстиқлар ётарди. Йигит олиб борган тобутимизни унинг устига қўйдирди-да, иккимизга, «Анави дарахт остига бориб ўтиринглар», деб буюрди.

Бир соатлардан кейин машъала кўринди, малика ўз канизлари билан ташриф буюрди. Ғам ва аламда эканлиги чеҳрасидан кўриниб турар эди. У келиб маснадга ўтирди. Мени бошлаб борган йигит одоб билан қўл қовуштириб турди. Кейин бориб гилам четига

ўтирди. Қуръон ўқилгандан кейин йигит бир нарсани маликага айта бошлади. Қулоғимни динг қилиб ўтириб, шу гапларни эшитдим:

— Маликам, олам тургунча туринг! Ажам мулкининг шаҳзода-си сизнинг чиройингиз ва дилбарлигингиз таърифини эшитиб, го-йбона ошиқ бўлибди. Уз тахту бахтини ташлаб, дарвеш жандаси-ни кийиб, Иброҳим Адҳамдек заҳмат чекиб, ранжу алам торта, мулкингизга етиб келибди. У бечора сизга етаман деган умидда шаҳри Балхни ташлаб, бир неча кунлардан бери бу ерда девонавор тентираб юрибди. Охири ўлимига рози бўлиб менинг орқамдан тушди. Мен қилич кўтариб, дўқ қилган эдим, бўйнини тутиб: «Майли ўлдир, ўзимнинг истагим ҳам шу», деб қасам ичди. У ишқига собит, кўп синадим, ваъдага вафодор. Шу сабабли сизга бу ҳақда оғиз очишга ботиндим. Агар сиз соҳиби жамол у мусофир-нинг ҳолидан хабардор бўлиб, илтифот қилсангиз, бу ишингиз адо-лат ва савобдан холи бўлмас эди.

— Ўзи қаерда?— деб сўради малика, бу гапни эшитиб.— Агар шаҳзода бўлса, қабул қилайлик! Қани, бемалол қошимга келавер-син.

Шунда йигит ўрнидан туриб, мени малика олдига бошлаб борди. Маликани кўриб, ичимдан офтоб чиқиб кетди. Аммо ақлу ҳушим-дан айрилиб, бирон сўз айтолмай гунгу лол бўлиб қолдим. Орадан бир нафас ўтгач, малика ўрнидан туриб ичкари юрди, йигит мени ўз маконига олиб кетди.

— Мен сенинг саргузаштингни бошдан-оёқ маликага айтиб бер-дим. Сени унга тавсия қилдим. Энди ҳар кеча унинг олдига бориб, кайфу сафо қилишинг мумкин,— деди йигит уйига етиб борга-нида.

Мен унинг оёғига ўзимни ташлаган эдим, турғизиб бағрига босди.

Қачон шом бўларкин, деб вақтни соатга қараб ўтказдим. Қоронғу тушиши билан йигитдан рухсат олдим-да, кичик боққа бориб, маликанинг айвонида ёстиққа ёнбошлаб, у моҳи пайкарни сабрсиз-лик билан кутиб ўтирдим.

Орадан бир соатлар чамаси ўтгач, малика чўриси билан чиқиб, оҳиста юриб келиб маснадга ўтирди. Толе юлдузим порлаб шун-дай кун насиб этгани учун унинг оёқларига ўзимни ташлаб ўпгани турдим. Ул париваш бошимни кўтариб, сийнасига босди.

— Эй ошиқи жононим! Вақтни ғанимат бил. Менинг гапларим-га қулоқ сол! Мени бу ердан зудлик билан бирон мамлакатга олиб кет!— деди малика.

— Қани юринг,— дедим-да, йўл бошладим.

Иккаламиз боғдан ташқари чиқдик. Мен ҳайрат ва шодликдан юра йўлимни тополмай қолган эдим. Бир томонга қараб юриб кетавердик, қаерга олиб боришга ҳайрон эдим.

— Мен жуда чарчадим,— деди малика.— Уйинг қаерда ўзи? Борадиган бўлгандан кейин тезроқ бора қолайлик, сенинг муддаонг нима ўзи? Оёқларим қавариб кетди-ку, ҳозир кўчага ўтириб оламан.

— Гуломимнинг уйига яқин қолди. Ҳозир етамиз. Дадил бўлиб, қадамни илдам қўяверинг,— дедим ёлғондан. Ичимда бўлса «Энди қаерга олиб бордим?» деб, хуноб эдим. Шу пайт бир қулф-лоғлик эшикка кўзим тушиб қолди. Шартга қулфни буздиму маликани ичкарига бошладим. Қарасам бинойидеж ҳовли, гиламлар ёзилган, токчаларда шароб тўла шишалар. Ошхонага кирсам нону қозон кабоб тайёр. Ниҳоятда чарчаганимиз сабабли бир пиёладан қирмизи Португал шаробидан ичиб газак қилдик-да, тонг отгунча шакарғуфторлик қилиб чиқдик.

Эрта тонгда шаҳарда ғала-ғовур бошланди. Бир зумда малика ғойиб бўлибди, деган гап тарқалди. Маҳалла, кўча-кўй ва бозорларда жарчилар жар солишди. Ҳар томонга жосус ва айғоқчилар юборилди, қаердан бўлмасин маликани топиб, тутиш буюрилди. Шаҳарнинг ҳар бир дарвозаси олдидаги қоровулхонага подшоҳ одамлари қўйилди. Соқчиларга ижозатномаси бўлмаса шаҳардан чумоли ҳам чиқарилмасин деб буйруқ берилди. Кимда-ким маликадан хабар топса, минг тилло-ю, бир чопон билан мукофотланади, деб эълон қилинди. Айғоқчилар шаҳарни элак-элак қилиб, ҳамма уйларга бир чеккадан бош суқиб чиқишди.

Мен бахти қаро ғафлат босиб, дарвозани ёпмаган эканман. Бир кампир, шайтоннинг холаси, юзинг қаро бўлгур, қўлида тасбеҳ, бошида чодира дарвозанинг очиқлигини кўриб, тўппа-тўғри уйга кириб келди. Маликанинг олдига келиб, дуога қўлини очди:

— Бахтингиз барқарор бўлсин! Мардга хор, номардга муҳтож бўлманг! Мен бир ғариби бечораман. Бир ҳомиладор қизим бор, дард тутиб ўлай деб ётибди. Чироқ ёқай десам, уйимда бир томчи мойим йўқ, пиширгулик олишга осмон йироқ, ер қаттиқ. Агар қизим ўлиб қолса, гўр-кафанини қилишга ҳам қўлим калта. Кўзи ёриса, доясига нима бераману қизимнинг оғзига нима тутаман? Икки кун бўлди, болам бечоранинг ичига туз кирмади. Умрингиз узоқ бўлсин, хоним! Хайр-эхсон қилинг, менга раҳмингиз келмаса, қизимга раҳмингиз келсин.

Малика унинг гапларидан қаттиқ мутаассир бўлиб, олдига чақирди-да, тўртта нон, пиширилган гўшт берди. Чинчилогидан узугини чиқариб бераётган экан, шундай деди:

— Мана бу узукни сотгин, нима зарур бўлса бозордан олиб, бемалол яшайвер. Бирон нарсага муҳтож бўлиб қолсанг, ийманмай ўз уйингдек келавер.

Шум кампир дилидаги ёвуз нлятига етганидан қувониб, маликани дуо қила-қила чиқиб кетди.

Остуо ҳатлаб кўчага чиққач, қўлидаги нон ва гўштни улоқтирди, узукни маҳкам чангаллаганча кўнгалдан шу гапларни ўтказди: «Малика энди қўлимдан чиқиб, қутулиб бўлибди!» Худо бизларни у балойи офатдан сақлаган экан, шу пайт уй эгаси мард сипоҳи йигит тулпор ети остида, узун найза қўлида, ов қилган оҳуси эгар қошида келиб қолди. У дарвоза қулфининг бузилганини, у ердан шум кампирнинг чиқиб кетаётганини кўриб, ғазаб билан кампирнинг сочидан тутди-да, уйга судраб олиб кирди. Икки оёғидан арқон билан боғлаб, бир дарахтнинг шохига оёғини осмондан қилиб осиб қўйди. Кампирни зол бирпас типирчилаб, жон бериб қўя қолди. Бу йигитнинг ҳайбатини кўриб, даҳшатга тушдим, юрагим така-пука бўлди. У мард ўғлон бўлса, бизларнинг ранги-рўйимизни кўриб, бор гапни тушунди ва тасалли бериб деди:

— Уларингдан катта нодонлик ўтибди. Шундай ишни қилган одам эшикни очиб қолдирадими?!

— Шаҳзода бу ғулумининг ҳовлиси деб, бизни бир оз доғда қолдирди,— деди табассум қилиб малика.

— Шаҳзодам ҳақ гапни айтибдилар,— деди у мард йигит ҳурмат билан.— Ҳокисорингиз, дарҳақиқат сизнинг қулингиздир. Аммо ҳозирчалик ақл сизни яширишни тақозо қилади. Эй шаҳзода! Сиз билан малкамнинг ғарибхонамга ташриф буюришингиз, менга икки дунё саодатини бахш этди, бошим кўкка етди. Не буюрсангизлар бош устига, жонимни ҳам, молимни ҳам аямайман. Сизлар хотиржам яшайверинглар, ҳеч нарсадан хавотир олманглар. Агар бу шум кампир қўлдан чиқиб кетганида, балойи офатни бошлаб келарди. Энди муборак дилингиз истаганча шу ерда қолинглар. Бирон нарса даркор бўлса, мен қулингизга бужринглар, ҳозир қиламан. Бу ерда эканингизни подшоҳ у ёқда турсин, фаришталар ҳам билалмайди.

У мард йигит бизларга таскин бериб, шундай дегач, анча хотиржам бўлдик.

— Жуда саз! Мард йигит экансиз,— дедим мен.— Бу мурувватингизни унутмаймиз. Бу яхшилигингизни албатга бир кун эмас, бир кун ошиғи билан қайтарамиз. Исми шарифингиз нима?

— Ғулумингизнинг исми Бешодхондир.

Шундай қилиб у мард йигит бизларга олти ойгача айтганидан зиёда хизмат қилди. Урмимиз роҳат-фароғатда ўтди. Бир куни

мамлакатим, ота-онам ёдимга тушиб, оғир ўйга толиб қолдим. Юзимда ғам-ташвиш соясини кўриб, қаршимда қўл қовуштириб турган Беҳзодхон шундай деди:

— Бу қўлингиз хизматида бирон-бир камчилик содир бўлган бўлса, айтинг.

— Азбаройи худо, нима деяпсан ўзинг!— дедим мен.— Сен бизга шундай хизмат кўрсатдингки, бу шаҳарда онамизнинг қоринида ётгандек тинч ҳаёт кечирдик. Бўлмаса, катта-кичик, хасдан чўпгача бизга душман эди. Бизларга нафасимизни ростлаб олишга ким уйдан жой берар эди? Худо ҳамиша сенга ёр бўлсин, асл йигит экансан.

— Агар кўнглингиз бошқа жойларга боришни истаётган бўлса, балойи офатлардан омон олиб чиқиб, хоҳлаган манзилингизга етказиб қўяман,— деди шунда Беҳзодхон.

— Ватанга қайтиб, ота-онамни кўрсам деган орзуим бор,— дедим мен.— Менинг бошимга шундай савдолар тушди, улар қандай балоларга гирифторм бўлди экан? Не мақсадда ватанимни ташлаб чиққан бўлсам, мақсадимга етдим. Энди бориб, уларнинг оёқларини ўпишим лозим. Улар менинг ўлик-тиригимдан беҳабар. Доғимда диллари ғаму андуҳга тўлгандир.

— Жуда соз,— деди мард йигит.— Қани кетдик.

Беҳзодхон юз қақирим йўлни бир босадиган турк отини келтирди, кейин ювош, аммо учқур бир бияни маликага эгарлади. Иккимизни отга миндириб, ўзи зерҳли совут-қалқонларни кийди, қурол-яроғларни осди, тўппончани белга қистириб, отига минди.

— Ғулومингиз олдинда боради, сизлар орқамдан от суриб келаверинглар,— деди у.

Шаҳар дарвозасига етиб борганимизда Беҳзодхон бир наъра тортиб, болта билан бир урган эди, қулф майда-майда бўлди. Дарвозабонлар устида от ўйнатиб шундай деди:

— Эй қўрқоқлар! Ҳокимингиз олдига бориб, Беҳзодхон маликаи Меҳринигор билан куёвингиз шаҳзода Комгорни олиб чиқиб кетди, денглар. Ичларингда мардинг бўлса, майдонга чиқсин, маликани қўлимдан тортиб олсин!!! Орқамдан, Беҳзодхон яширинча олиб чиқиб кетибди, деб юрманглар. Юрагингиз бўлмаса, қалъада кўмилиб ўтираверинглар!

Бу хабар тезда подшоҳга етди.

— Тезда у учала онкўрни банди айлаб, ҳузуримга келтиринглар ёки бошини олиб келинглар,— деб ҳукм қилди подшоҳ вазири ва лашкарбошисига. Бир дамда беҳисоб кўшин тўпланиб, чанги осмонни қоплади. Беҳзодхон малика билан мен фақирни Жаунпурнинг кўпригига* баробар келадиган бир кўприк остига тушириб

қўйди-да, ўзи отининг бошини буриб, ёв устига ташланди. Шердай наъра тортиб, душман қўшинининг ўртасига ёриб кирди, сафларини бузиб, уларнинг икки сардорни олдига етиб борди. Бир ҳамла билан иккисининг бошини сапчадай учирган эди, сардорсиз қолган қўшин тумтарақай қочди. Ахир айтадилар-ку: «Тирноғи бўлмаса, йўлбарс ҳам ожиз». Шу пайт подшоҳнинг ўзи совут-қалқон кийган лашкарни бошлаб, ёрдамга келиб қолди. Мард йигит улар билан ҳам якка ўзи жанг қилиб, зафар байроғини гўкка кўтарди. Подшоҳ қочди. Беҳзодхон шундай мардалик кўрсатдики, ҳатто Рустам ҳам майдонда бундай туриш беролмаган бўлур эди.

Хавф-хатардан холи бўлганимизга ишонч ҳосил қилгандан кейин Беҳзодхон ҳузуримизга келди. Учаламиз яна йўлга равона бўладик. Сафаримиз тугаб, тезда ўз юртининг сарҳадига етиб бордик. Сиҳат-саломат қайтаётганимни билдириб қиблагоҳим подшоҳга бир мактуб йўлладим. Жаҳонпаноҳ хатимни ўқиб, ниҳоятда қувонибди, гўё ташна бўлган шוליға сув бергандай бўлибди. Подшоҳ шодликдан барча амир-бекларни олиб, истиқболимга чиқиб, дарё лабида тўхтади. Отам тезликда сол ясаб, бизларни олиб ўтишни амир баҳрийга буюрди. Мен қарши қирғоқда отамнинг турганини кўриб, унинг оёқларини тезроқ ўпиш мақсадида отимни дарёга солдим. Бир онда сузиб ўтиб, отам ҳузурда ҳозир бўлдим. Валинъ-матим азбаройи мени соғингангидан бағрига босди.

Ана шунда офати ногаҳоний бошимга тушди. Мен минган от малика остидаги отнинг тойчоғи экан. Боласи сувга тушганини кўриб, у орқасидан ўзини сувга отди. Малика қўрқиб кетиб, жчловини қаттикроқ тортиб юборган эди, сузиб келаётган от онтарилиб, сув тагига кириб кетди. Малика ҳам, ағдарилиб тушиб от ҳам, малика ҳам ғарқ бўлди. Бу ҳолни кўриб турган Беҳзодхон маликани қутқариш мақсадида отини дарёга солди. У гирдобга тушиб қолди. Ҳарчанд қўл-оёғи билан ҳаракат қилмасин, гирдобдан чиқолмай охири у ҳам ғарқ бўлди.

Бу фалокатни кўрган жаҳонпаноҳ тезда дарёга тўр ташлашни буюрди. Қайиқчи ва гаввосларга дарёнинг ост-устини тинтишни амр қилди. Улар дарё тагидан қум-тошларни олиб чиқишди, Беҳзодхон билан маликадан ном-нишон топишолмади.

— Эй фақирлар! Бу ҳодиса мени савдой ва девона қилди. Дарвешлик либосини кийдим. Уз-ўзимга: «Начора, кўзларим шодликни кўрган экансиз, аламни ҳам кўрасиз-да», дейман. Агар малика ғойиб бўлган ёки ажали етиб ўлган бўлганида эди, дил ё тасалли топган ёки сабр-тоқат қилган бўлар эди. Кўз олдимда дарён азимга ғарқ бўлгандан кейин не қиларимни билмай қолдим. Охир шу қарорга келдим: «Нима бўлса бўлди, дарёга ўзимни

ташлайман, шояд, ўлганимдан кейин маъшуқамнинг висолига эришсам».

Бир куни тунда ўша дарёга бориб, ўзимни ҳалок қилиш мақсадида сувга кириб боравердим. Сув бўйнимга чиқди, энди яна бир қадам олдга ташлаб сув остига кириб кетаман деган эдим, сизларга башорат қилган кўк кийимли сувори қаердандир етиб келиб, қўлимдан тутди.

— Хавотир олма, эй ситамдийда! Малика билан Беҳзодхон тирик. Нега жонингга қасд қиляпсан? Дунёда шундай ҳодисалар ҳам бўлади. Агар ўлмасанг, бугун-эрта улар билан учрашасан. Рум шаҳрига йўл ол. Сенингдек дили яра икки дарвеш ҳозир Рум томон кетяпти. Ўшалар билан учрашсанг, муродингга етасан,— деди у мард менга тасалли бериб.

Эй фақирлар! У ҳодийнинг ҳукмига биноан, мен ҳақир хизмати шарифларингизга етиб келиб, ҳузурингизда ўтирибман. Ҳаммамиз ўз мақсадимизга етармиз, деган умиддаман.

Мана менинг саргузаштим! Уни сизларга батафсил баён қилдим,— деб учинчи дарвеш ўз қиссасини тугатди.

ТҮРТИНЧИ ДАРВЕШ ҚИССАСИ

Тўртинчи дарвеш ўз саргузаштини шундай бошлади:

Бу маконсиз, дарбадар фақир қиссасин тингланг,
Дардига малҳам бўлиб, аччиқ ҳиссасин тингланг.
Не сабаб дунё кезар, айлабон тарки ватан,
Оҳ деса олам куяр, кўнгил ноласин тингланг.

Эй дунё кўрган дарвешлар! Бу дардчил баёнига қулоқ беринг! Қаршингизда аянчли ҳолда ўтирган фақир Чин подшоҳининг ўғлидир. Мен ёшлигимдан роҳат-фароғатда, яхши тарбия кўриб ўсдим. Дунёнинг паст-баландидан, ҳаётнинг аччиқ-чучугидан бутунлай беҳабар эдим. Хаёлимда ҳаёт ўлгунимча шундай бўладигандай эди. Тотли ошимга оғу тушиб, қиблаи олам — падарим мени етим ташлаб, дунёдан кўз юмди. Улими олдидан укаси — амакимни чақиртириб, шундай васият қилди:

— Мен бор молу дунё, салтанатни ташлаб, узоқ сафарга отландим. Сен васиятимни бажо келтириб, катталар бошлаган ишни ниҳоясига етказ. Тоғу тахт эгаси шаҳзода ўсиб-улғайиб, ақли-ҳушини йиғиб, соғиб макон бўлгунча уни ўз паноҳингга олиб, қўшни ва фуқаролашми хабардор бўлиб тур. Улар хароб бўлиб кетмасин. Шаҳзода балоғатга етгач, панд-насиҳат қилиб, тахтига ўтқазшинг, қизинг Равшан Ахтарни унга тўй қилиб бериб, салтанатни бошқаришдан четга чиқишинг лозим бўлади. Шундай қилсанг, подшоҳлик бизнинг хонадонда қолади, унга путур етмайди.

Шу васиятни қилиб волидим кўз юмди, амаким тахтга ўтириб, ҳукм юргиза бошлади. Амакимнинг амрига мувофиқ мен то балоғатга етгунча ичкари саройда — аёллар орасида яшаб, ташқарига чиқмаслигим керак эди. Мен то ўн тўрт ёшга киргунча бекалар, хонимлар ва қанизлар орасида яшаб, шўхлик қилиб юравердим. Амакимнинг қизига уйланишимни эштитиб, ўзимда йўқ хурсанд эдим. Шу орзуда ғам-ташвиш нималигини билмай, таралабедод ҳаёт кечирар, «Яқинда подшоҳликни ўз қўлимга оламани, амаким-

нинг қизига уйланаман», деб ўйлаб-ўйлаб қўярдим. Ҳа, буни бонимид дунё дейдилар! Отамнинг Муборак деган ҳабаш хизматкори бўлар эди. У ақлли, ҳалол, ўзига яраша мўътабар одам эди. Мен кўпинча ўша билан бирга бўлардим. Муборак мени жуда яхши кўрар, катта бўлиб қолаётганимни кўриб, қувонар эди.

— Алҳамдулиллоҳ, шаҳзодам! Мана энди кап-катта йигит бўлиб қолдингиз. Шояд яқинда амакингиз жаҳонпаноҳнинг васиятига биноан ҳам қизини, ҳам тахтингизни берса,— дерди у.

Бир куни тўсатдан бир ярамас чўри бекордан-бекорга мени тарсаки билан бир солиб юборган эди, юзимга шундоқ беш панжаси тушиб қолди. Мен йиғлай-йиғлай Муборакнинг олдига бордим. У мени бағрига босиб, кўз ёшимни енги билан артди.

— Бугун сизни подшоҳ ҳузурига олиб кираман. Шояд меҳри товланиб, ўз ҳақингизни ўзингизга берса,— деди Муборак.

У мени амаким олдига бошлаб борди. Амаким аркону давлат олдига мени жуда меҳрибонлик билан қарши олди.

— Нега бундай дилгирсиз, бугун не сабабдан бу ерга келдингиз?— деб сўради амаким.

— Сизга айтадиган озгина арзлари бор,— деб жавоб берди Муборак.

— Энди шахзодамни уйлантириш муддати етди,— деди амаким ўзидан-ўзи Муборакнинг сўзини эшитиб.

— Бу иродангиз қутлуғ бўлсин!— деди Муборак.

Амаким ўша заҳотиёқ мунажжим ва ромчиларни чақиришни буюрди.

— Қани айтинглар-чи: бу йилнинг қайси ойи, қайси куни, қайси онлари муборак ва саодатмандки, токи ўша ой, кун ва онларда тўй бошлаб юборилса,— деб сўради у тил учида.

Унинг диладагини сезган мунажжим ва ромчилар дарров ҳисоблашиб, шундай жавоб беришди:

— Эй қиблаи олам! Бу йил наҳс буржигга кирган. Бирон ойнинг бирон кунинда тўй қилиб бўлмайди. Бу йил хайрли тугаса, келаси йил саодатли ва муборак келади.

— Шаҳзодани саройга олиб кир,— деди амаким Муборакка.— Худо хоҳласа, бу йил ўтиб, келаси йил унинг омонатини қўлига топширамиз. Хотиржам ўйнаб-қулиб, сабогини қилиб юраверсин.

Муборак таъзим қилиб, мени бошлаб чиқди-да, саройга элтиб қўйди. Орадан икки-уч кун ўтгач, Муборакнинг олдига борган эдим, мени кўриб, кўз ёш тўкди.

— Амаки, тинчликми, нега йиғлаяпсиз?— деб сўрадим ҳайрон бўлиб.

Менга ҳамдард, дилу жонидан севучи Муборак шундай деди:

— Мен ўша куни сизни у зolim олдига бекорга бошлаб борган эканман. Агар билганимда ўлсам ҳам олиб бормас эдим.

— Хўш, ўша куни подшоҳ ҳузурига киришимдан қандай қабоят иш содир бўлдики, бунақа дейсиз?— деб сўрадим мен хавотир олиб.— Бор гапни очиқ айтинг!

— Падарингизнинг нон-тузини еган барча амиру беклар, ва-зирлар, аркони давлат сизни кўриб хурсанд бўлишди. «Бизнинг соҳибқиронимиз балоғатга етибди, энди салтанатни қўлга ола бўлади. Тахт ўз эгасини топадиган кун яқин қолди. Ана шунда бизларни ўзига қадрдон билиб, узоқ йил қилган хизматларимизни қадр қилади», деб шукурлар қилишди. Бу гаплар у разилининг қулоғига етди. Унинг сийнасида яшириниб ётган илон гимирлаб қолди. Мени хилватга чақиртиб: «Эй Муборак! Шаҳзодани бир амаллаб ўлдириш иложини топ. Уни бизнинг дилимиздан бутунлай ўчир, токи хотиржам бўлайлик!» деди. Ана шундан бери хавотирдаманки, амакингиз сизга ашаддий душман бўлиб қолибди.

Муборакдан бу номуборак хабарни эшитиб, даҳшатдан юрагим чпқаёзди. Жон ширинлик қилиб, ўзимни Муборакнинг оёғига ташладим.

— Худо шоҳид, тахтдан кечаман, аммо жонимни сақлаб қолинг,— дедим унга.

У марди вафодор бошимни кўтариб бағрига босди.

— Ҳеч қандай хавф йўқ. Менинг бир режам бор. Агар шу амалга ошса, ҳеч нарсадан қўрқмасангиз бўлади. Омон бўлсангиз, дунё топилади. Омон ҳам қоласиз, барча орзу-ниятларингизга ҳам етасиз,— деб тасадди берди-да, мени жаҳонпаноҳ волидам оромгоҳига олиб кирди. У ерда бир тахт бор эди; бир томонини менга ушлатиб, иккинчи томонидан ўзи ушлаб, жойидан жилдирдик. Муборак гиламни қайириб қўйиб, тахт турган жойни ковлай бошлади. Озроқ ковлаган эди, занжир, қулфли эшикча кўрindi. Муборак мени олдига чақирди. Ўзимча, мени ўлдириб, шу ерга кўмар экан-да, деб хаёл қилдим. Ўлимим кўз олдимга келса ҳам, калима келтириб, аста-секин олдига бордим. Қарасам, у эшикчадан тўрт хонала уйга кирилар экан. Ҳар бир хонада олтин занжирларга осилган ўнта катта-катта хум чайқалиб турибди. Ҳар бирининг оғзига олтин фишт терилган, устида биттадан зумраддан ишланган маймунча ўтирибди. Тўрт хонада шундай хумлардан қирқта бўлиб, бир кам қирқтасининг оғзи олтин фишт билан бекитилган бўлиб, устида биттадан зумрад маймунча ўтирибди, қирқинчи хумнинг оғзида на тилло фишт бор ва на маймунча. Лекин у олтин

тангалар билан лиқ тўла эди. Бу ерда бир ҳовузча бўлиб, жавоҳир билан лиммо-лим эди.

— Эй амаки!— дедим мен Муборакка.— Бу қандай тилсимот, кимнинг макони? Бу зумрад маймунчаларнинг сири нимада?

— Сиз кўриб турган маймунчаларнинг сири шундай. Раҳмагли волидангиз ёшлигида парилар подшоҳи Малик Содиқ билан дўстлашган, борди-келдиси бор эди. Ҳар йилда бир мартаба ҳар хил совға-саломлар олиб, унинг мулкига борар, бир ойча Малик Содиқнингиде меҳмон бўлиб қайтар эди. Қайтишида парилар подшоҳи отангизга битта зумрад маймунча тортиқ қилар эди. У киши олиб келган маймунчасини шу маконга яшириб қўяр эди. Бу сирдан мендан бўлак киши воқиф эмасди. Бир куни мен подшоҳи оламдан: «Эй подшоҳим! Минг-минглаб тилло харж қилиб, тошдан ясалган битта маймунчани олиб келасиз, бундан нима фойда?» деб сўрадим.

Подшоҳ менинг гапимга кулди: «Эй Муборак, бу сирни ҳеч кимга айта кўрма! Бу митти маймунчаларнинг ҳар бирига мингта баҳайбат дев тобе. Аммо маймунчалар қирққа етгандагина уларни ишга солиш мумкин. Унгача бирон нарса қилиб бўлмайди.» Маймунчалар бир кам қирқта бўлганда подшоҳ оламдан ўтди. Шунча меҳнати зое кетди. Эккан дарахтининг мевасидан баҳраманд бўлмади.

Эй шаҳзода! Сизнинг қийин аҳволга тушиб қолганингизни кўргач, бу гаплар ёдимга келиб қолди. Дилимда, сизни бир амаллаб Малик Содиқ ҳузурига олиб бориб, амакингиз зулмини унга арз қилсам, деган қарорга келдим. Шояд, отангиз билан дўстлиги ва арвоҳининг хотираси сизга ўша етмаётган қирқинчи маймунчани берса. Ана унда маймунчалар мулкингизни қўлингизга олиб берар, сиз Чин-Мочин тахтига ўтирар эдингиз. Шунга тадбирни қилсак, ҳеч бўлмаганда жонингизни сақлаб қолаётишга бу зolim амакингиз қўлидан қутулишнинг бўлак чораси йўқ.

— Амакижон,— дедим Муборакка.— Менинг ҳаётим сизнинг қўлингизда, нимани лойиқ кўрсангиз, шуни қилинг.

Муборак менга тасалли бериб, атир-упа, совға учун муносиб мол-ашё харид қилгани бозорга кетди. Эртасига у ноинсоф амаким — замонанинг Абу Жаҳли* олдиға борди.

— Жаҳонпаноҳ!— деди Муборак.— Шаҳзодани ўлдиришнинг бир чорасини топдим, ижозатингиз бўлса айтаман.

— Қандай чора экан?— сўради амаким қувониб.

— Агар шаҳзодани саройда ўлдирсак, сиз бадном бўлиб қоласиз, уни бир ўрмонга олиб борай-да, гумдон қилиб, кўмиб келай. Шунда ҳеч ким билмай қолади.

— Режанг муборак бўлсин,— деди амаким ҳаддан ташқари хурсанд бўлиб.— Менга қайси йўл билан уни гумдон қилсанг бўлгани. У тирик экан, дил тинчимайди. Мени шу ташвишдан қутқарсанг, бошингдан зар тўқаман. Истаган жойингга олиб бориб ўлдирда, тезроқ менга хушхабар етказ!

Муборак подшоҳни хотиржам қилгач, совға-саломларни олиб, қоронгу тунда шаҳарни ташлаб чиқиб кетдик. Шу юрганча бир ойча шимол томонга юрдик. Йўлда кетаётиб бир куни кечаси Муборак шундай деб қолди:

— Худога шукур! Омон-эсон кўзлаган манзилимизга етдик.

— Амаки, нима деяпсиз ўзи?— деб сўрадим, ҳайрон бўлиб.

— Жинлар лашкарини кўрмаяпсизми, шаҳзода?— деди у.

— Сиздан бўлак ҳеч кимни кўрмаяпман.

Муборак ёнидан сурмадон чиқариб, Сулаймон сурмасидан кўзимга сурган эди, жинларнинг чодир-капалари, лашкарларини кўрдим. Улар чиройли, келишган, асл кийимлар кийишган эди. Жинлар Муборакни танишиб қучоқлашиб кўришар, ҳазил-мазақ қилишарди.

Бир оз юриб, бизлар парилар подшоҳи Малик Содиқ саройига кирдик. Қарасам, ҳамма ёқ ароғон, бамисоли нур базми бўляпти. Икки томонга ҳар хил курсилар қўйилган. Уларда олимлар, фозиллар, дарвешлар, амирлар, вазирлар ўтиришибди. Ясовуллар, гурзибардорлар, соқчилар, мулозимлар қўл қовуштириб туришибди. Уртада жавоҳирлардан ишланган тахта лаълу ёқут тож кийиб, зарварақ кийимларда Малик Содиқ барқут ёстиқларга суяниб, шон-шавкат тўкиб ўтирибди. Мен олдига бориб, салом бердим. Парилар подшоҳи меҳрибонлик кўрсатиб мени ўтиришга таклиф этди. Қўйилган курсилардан тамадди қилиниб, дастурхон йиғилгач, Муборакка қараётганининг ҳол-аҳволимни сўради.

— Эй шону шавкат эгаси!— деди Муборак.— Шу кеча-кундузда шаҳзоданинг отаси ўрнига тахта амакиси ўтирибди. Золим амакиси шаҳзоданинг жон душмани бўлгани сабабли, уни олиб қочиб, сизнинг хизматингизга келтирдим. Тахту салтанат бу етимнинг ҳаққи бўлса ҳам, бир раҳнамосиз унга етишолмайди. Бу мазлумни ўз қанотингиз остига олингиз. Отасининг сизга қилган хизматлари ҳаққи, унга мадад беринг. Анави қирқинчи маймунчани унга инъом қилинг, шунда унинг қўлида роса қирқта маймунча бўлади. Шаҳзода ўз ҳаққига эга бўлса, ўла-ўлгунча мол-жонингизнинг дуосида бўлади. Сиздан бўлак муҳофаза қилувчи меҳрибонимиз йўқ.

Бу гапларни эшитиб, Малик Содиқ ўйга толди.

— Ҳақиқатан, марҳум подшоҳнинг бизга хизмати ҳам, дўст-

лиги ҳам катта эди,— деди у.— Бу бечора ўз салтанатидан айрилиб, хароб бўлиб, жон асраб бизнинг паноҳимизга келган экан, иноятимни ундан аямайман, қўлимдан келган мададди бераман. Аммо бизнинг ҳам бир шартимиз бор. Агар шуни бажарса, хиёнат қилмаса, яхшилаб ниҳоясига етказса, бизнинг имтиҳонимизга содиқлик кўрсатса, отасига кўрсатганимдан ортиқ ҳурматга молик бўлади. Кўнгли истаган нарсани сўраса, бераман.

— Мен сизнинг қулингизман,— дедим қўл қовуштириб.— Буюрган хизматингизни бош устига бажараман. Хиёнат қилмай, айтганингиздан ҳам зиёда қилиб адо этаман. Сизнинг хизматингиз мен учун икки дунё саодатидир.

— Сен ҳали ёш боласан,— деди Малик Содиқ.— Шу сабабли яна бир бор таъкидлайман: мабодо хиёнат қилгундай бўлсанг, қаҳримга учрайсан.

— Подшоҳимнинг иқболлари перлоқ бўлгани сабабли, худо мушкулимни осон қилади,— дедим мен.— Барча ақлу идрок, қудратимни ишга солиб, омонатингизни гард юқтирмай олиб келаман.

Жавобимни эшитиб, Малик Содиқ мени олдига чақирди. Ёнидан бир қоғоз чиқариб, менга кўрсатди.

— Оламни кезиб бўлса ҳам шу қоғозга сурати чизилган жононни топасан-да, ҳузуримга келтирасан. Унинг номи-нишонини топиб, ўзига рўбарў бўлганингда, унга ишқим бепоеъ эканлигини айтасан. Агар шу хизматни поёнига етказса олсанг, сўраганингдан зиёд нийом бераман. Билиб қўй, «арпа эккан арпа, буғдой эккан буғдой олади».

Подшоҳнинг қўлидаги суратни кўриб, ақли хушимни йўқотаёздим. Унда бир парипайкар ошиқ қалбига тири намза отиб турарди. Улим ҳафидан кўрқиб, арапг ўзимни босдим.

— Жуда яхши. Мен шу заҳоти йўлга чиқаман. Бахтим ёр бўлса, подшоҳимнинг ҳукмини бекаму қўст бажараман,— дедим-да, Муборакни олиб, ўрмон томон йўл олдим.

Иккимиз узоқ вақт қишлоқдан қишлоққа, шаҳардан шаҳарга, бир мулкдан иккинчи мулққа ўтиб, ҳар бир учраган одамдан у гўзалнинг ному нишонини сўроқлаб кетавердик. Бирон одам на кўрганман, на эшитганман демаса-я. Шу тариқа етти йил олам кезиб, сарсонлик-саргардонликда бир шаҳарга бориб қолдик. Бинолари олийшон, обод ва кўркам бу шаҳарда каттаю кичик фақат исми аъзам ўқир экану, тоат-ибодат қилар экан. Кўчада бораётиб, тиланчилик қилиб турган кўр ҳиндистонлик қарияни кўриб қолдим. Бирпас қараб турдим: унга ҳеч ким бир бурда нон бермас эди. Бу ҳолга таажжубланиб, унга жуда раҳмим келди. Чўнтагимдан бир тилло чиқариб, қўлига тутқаздим.

— Эй саховат эгаси, худо тилагингни берсин. Сен бу шаҳарлик эмас, мусофирга ўхшайсан,— деди қария ҳақимга дуо қилиб.

— Дарҳақиқат, етти йилдан бери мен сарсона олам кезаман. Аммо мақсадим ҷиروفининг милтиллаган шуъласи ҳам кўринмайди. Бу шаҳарга эса, бугун келдим,— дедим мен.

Чол дуо қила-қила бир томонга қараб юрди, мен орқасидан эргашдим. У шаҳар ташқарисига чиқиб, олийшон бир бинога кириб кетди, мен ҳам орқасидан кирдим. Иморат анча путурдан кетиб, бузилиб-ёрилган бўлса ҳам, ҳеч тузатилмаган. «Бу қаср асли подшоҳларга муносиб экан. Хойнаҳой янги қурилган пайтида гоят мухташам иморат бўлган бўлса керак,— деб дилимдан ўтказдим.— Ҳозир эса, вайронага айланиб қолибди. Ким билади, нега бу макон ташландиқ бўлиб қолгану, бу қария нега бу ерда яшайди?» Кўр қария ҳассасини дўқиллатиб борар экан, ичкаридан бир аёлнинг овози келди:

— Ҳа отажон! Тинчликми ўзи? Бугун жуда барвақт қайтибсиз?

— Эй қизим, бугун менга бир мусофир йигит жуда меҳрибонлик қилди,— деди чол.— У менга бир тило берди. Анчадан бери тузук-қуруқ овқат емаган эдик. Йўл-йўлакай гўшт, зиравор, ёғ, ун, туз олдим. Сенга бир кийимлик мато ҳам келтирдим. Уни бичиб, тикиб дарров кийиб олгин-да, овқат тайёрлагин. Еб у сахийнинг ҳақиға бир дуо қилайлик.

Унинг гапларини эшитиб, дилимда унга яна йигирма тилло беришга қарор қилиб қўйдим. Овоз келаётган томонга қайрилиб қарасам, не кўз билан кўрайки, етти йилдан бери излаб юрган позаниннинг худди ўзгинаси турибди. Енимдан Малик Содиқ берган суратни олиб солиштирсам, бир туки ҳам ўзга эмас. Беихтиёр дилимдан оҳ деган фарёд чиқди-ю, беҳуш йиқилдим. Муборак қўлтигимга кириб, ўтқазиб қўйди-да, елпий бошлади. Ҳушим сал ўзимга келгач, икки кўзим ўша нозанинда бўлиб қолди.

— Сизга нима бўлди, ўзи?— деб сўради Муборак.

Ҳали унга жавоб беришга улгурмаган ҳам эдим, у париваш шундай деб қолди:

— Эй йигит! Худодан қўрқ, бегона аёлга бундай қарама. Кишида озгина шарму ҳаё бўлиши лозим.

У шундай одоб ва назокат билан гапирдики, хулқи ҳуснидан зиёд мени асир қилди. Муборак жон куйдириб, менга парвона бўлар, аммо у бечора юрак дардидан беҳабар эди.

— Эй оллоҳ бандалари, бу макон соҳиблари! Мен бир гариб мусофирман. Жой берганга жон бераман. Менга раҳм қилинлар.

Кўр чол мени олдиға чақирди. Овозимдан таниб, қучоқлаб бағ-

рига босди, у гулбадан ўтирган хонага бошлаган эди, нозанин бир бурчакка яшириниб олди.

— Уз саргузаштингни айтиб бер, эй йигит,— деди чол.— Нега уй-жойингни ташлаб, сарсон-саргардон бўлиб ёлғиз юрибсан? Излаганинг ким ўзи?

Мен Малик Содик номини тилга олмай, унга тааллуқли гапларни гапирмай, ўз ҳақимда шу тариқа ҳикоя қилдим:

— Қаршингизда ўтирган қўли қисқа мусофир Чин-Мочин шаҳзодасидир. Менинг валинеъматим подшоҳдир. Бир савдогардан шу суратни юз минглаб рупия эвазига олдим. Уни кўриб оромимни йўқотдим, фақир либосини кийиб бошимни олиб чиқиб кетдим. Оламни кезиб чиқдим, бормаган ерим, сўрамаган одамим қолмади. Етти йил деганда охири қидирган кишимни шу ердан топдим. Энди ихтиёр сизда.

Бу гапимни эшитиб, чол қаттиқ оҳ урди.

— Эй азиз! Қизимнинг бошига катта мусибат тушган,— деди чол.— Одамзод у билан никоҳга киролмайди, қизим бировнинг жуфти ҳалол бўлмайди.

— Утиниб нлтижо қиламан, бунинг сирини муфассал айтиб беринг,— деб ёлвордим қариядан.

— Эшит, эй подшоҳзода!— деб ҳикоясини бошлади, ажамлик.— Мен шу бахти қаро шаҳарнинг эътиборли ақобирларидан бири эдим. Ота-боболарим ҳам номдор, олийзот одамлар бўлган. Худойи таоло менга шу қизни неоят қилди. У балоғатга етганда ҳусни камоли назокат-салоҳияти тилларда дoston бўлиб, бутун элга таралди. Қизимнинг таърифини шаҳзода эшитгач, ғойибона ошиқ бўлиб қолди. Емоқ-ичмоқни тарк этиб, бевоситани захга бериб ётаверди.

Охири бу гап подшоҳнинг қулоғига бориб етди. У бир кун тунда мени хилватга чақиртириб, воқеани айтиб, то қизимни шаҳзодага беришга рози бўлмагунимча ҳоли-жонимга қўймади. Ўзим ҳам ўйланиб қолдим: «Ҳамон қиз бола бировнинг хасми экан, бир кун эмас, бир кун турмушга беришим зарур. Шундай экан, яхшиси шаҳзодага бериб қўя қолай-да! Подшоҳ ҳам миннатдор бўлади». Мен розилигимни билдирдим. Шу кундан бошлаб икки томон ҳам тўй тарадудини кўра бошлади. Саодатли кун келиб, бахтли ошлар етишганда қози, муфти, олим, фозил, ақобирларни таклиф қилиб, куёв-келинга никоҳ ўқитиб, қизнинг маҳрини белгиладик. Келинни зўр тантана билан олиб кетишди. Барча расм-русумлар тугаб, куёв-келин ёлғиз қолиб, йигит энди гўшангага кираман деганда, бир-

дан уй ичида ажиб бир ғала-говур кўтарилди. Буни эшйтиб эшик тагида турган соқчилар ҳайрон бўлиб қолишди. Эшикни очиб, ичкарида нима гаплагини билайлик дейишса, ичидан маҳкам ёпиқ эмиш. Бирпасда уй ичи тинчиб қолибди. Бир бало қилиб эшикни очиб ичкари киришса, кувёнинг калласи танидан жудо қилинган, келин оғзидан кўпик сочиб ерда беҳуш ётибди. Ҳамма ёғи қон, чанг.

Бу даҳшатли воқеани кўриб, барча ҳушидан кетаёзди. Шодлик ўрнини ғам эгаллади. Подшоҳга хабар етиши биланоқ бошига муштлаганча етиб келди. Бир нафасда аркону давлат йиғилди, аммо нима гаплагига ҳеч кимнинг ақли етмас эди. Бошига тушган бу мусибатга чидолмай подшоҳ амр қилди: «Бахти қаро, шум оёқ келиннинг ҳам калласини олинглар!» Подшоҳнинг оғзидан амру фармон чиқиши билан бутун саройда яна ғала-говур, тўс-тўполон кўтарилди. Подшоҳ кўрқиб кетиб, ура қочди. Кета туриб: «У қизни саройдан ҳайданглар», деб фармон берди. Хизматкорлар қизимни уйга олиб келиб қўйишди. Бу хабар оламга тарқалди. Ким эшитса, ҳайрон бўлаверди. Шаҳзода ўлгани учун подшоҳ ҳам, шаҳар аҳолиси ҳам мени ёмон кўриб қолди.

Шаҳзоданинг қирқи ўтиб, шаҳар мотам либосини ташлағач, подшоҳ ҳузурига аркону давлатини йиғиб, қандай чора кўриш ҳақида маслаҳат солди.

— Эндиликда ҳеч нарса қилиб бўлмайди,— дейишди улар.— Аммо дил таскин топиши учун қиз билан отасини ўлдириб, бутун мол-мулкни тортиб олиш керак.

Бу ишни амалга оширишни мишраббошига топширилди. У соқчиларни билан уйимни ўраб олди, бурғу чалиб подшоҳнинг ҳукмини ижро этгани ичкарига кирмоқчи бўлишган эди, гойибдан бошларига шундай тош ёғилиб кетдики, қочгани жой топишолмай қолдилар. Саройда ўтирган подшоҳга эса, гойибдан даҳшатли бир овоз келди: «Бу қанақа беадаблик? Сени нима жин урди? Агар яхшиликни истасанг, бу қизни ўз ҳолига қўй! Билиб қўй, у қизга душманлик қиладиган бўлсанг, ўғлингнинг бошига тушган кун сенинг ҳам бошингга тушади. У қизни таъқиб қиладиган бўлсанг, жазойингни тортасан».

Бу гапни эшитиб, даҳшатдан подшоҳни қалтироқ босди. Уша заҳотиёқ: «У бадбахтларга ҳеч ким тегмасин ҳам, гапирмасин ҳам. Ўз уйида яшайверсин, зўрлик ҳам, зулм ҳам қилманглар», деб фармон берди. Шу кундан бери подшоҳ бошлиқ шаҳар халқи бу сеҳрдан қутулиш мақсадида тоат-ибодат, қайтарик қилади. Шаҳар аҳолиси бош кўтармай исми аъзам ва куръон ўқишади. Орадан анча вақт ўтган бўлса ҳам, бирон сир маълум бўлмади. Ўзим ҳам бу ишга ҳайронман. Бир кунни қизимдан: «Уша кеча нима кўрддинг?» деб

сўраган эдим, шундай деди: «Мен ҳеч нарса билмайман. Аммо, кувим энди ёнимга ётаман деган эди, шифт ёрилиб, жавоҳирлардан ишланган бир тахт кўринди. Тахтда шоҳона либослар кийган чиройли бир йигит ўтирар эди. Ёнида жуда кўп одамлар хизмат қилиб турар эди. Улар пастга тушиб, эримни ўлдиришга чоғланишди. Тахтдаги йигит олдимга келиб: «Хўш, жоним! Энди биздан қаерга қочасан?» деди. Уларнинг афти башараси одамларникига ўхшаса ҳам, ўзлари эчки оёқ эди. Қўрқувдан юрагим чиқиб, ҳушимдан кетдим, бошқа ҳеч нарсани эслолмайман».

Ана шундан бери қизим билан иккимиз шу бузуқ-ёриқ маконда яшаймиз. Подшоҳнинг ғазабидан қўрқиб, ёру биродарлар ҳам биздан юз ўгиришди. Гадейлик қилиб кўчага чиқсам, биров сариқ чақа бермайди, ҳатто, дўконлари олдидан ҳайдашади. Қизим бечоранинг кияй деса кийими, ўрай деса рўмоли йўқ. Кўпдан бери тўйиб овқат ҳам емаймиз. Худодан эртаю кеч ўлим тилайман. Бу бахти қарони ер ёрилиб ютиб қўя қолмайди ҳам. Бундай яшагандан кўра, минг карра ўлган афзал. Худо раҳимимизни еб сени етказди, бизга меҳрибонлик кўрсатиб, бир тило бердинг. Бугун овқатимиз ҳам дуруст бўлди, қизим ҳам кийимли бўлди. Ҳақингга дуо қилиб ўтирибман. Агар қизимга жин ё парилар назар ташламаганда эди, жон деб сенга канизакликка берар ва буни ўзимга саодат деб билардим. Мен бечоранинг аҳволи ана шу. Сен менинг қизимни қўй, ўз ниятингдан воз кечиб қўя қол.

Чолнинг ҳикоясини эшитиб: «Мени фарзанд ўрнида қабул қилинг. Қисматимда ёзилганини кўраман, ортиги бўлмайди», деб ялиндим. У ҳеч рози бўлмади. Шом бўлгач, ундан жавоб олиб, карвонсаройга келдим.

— Қойил, шаҳзодам,— деди Муборак.— Энди муборак бўлсин. Худонинг ўзи шарманда қилмади. Шунча тортган заҳматларимиз зое кетмади.

— Бугун ҳарчанд ялинмай, чол рози бўлмади,— дедим мен хафа бўлиб.— Ҳали берадим, йўқми, ким билади дейсиз?

Дил беқарор бўлгани сабабли кечани аранг ўтказдим. Қачон тонг отади-ю, қачон у нозанинги кўраман, деб ошиқардим. Хаёлимга шундай ўйлар келарди: «Агар чол меҳрибонлик қилиб қизини берган тақдирда ҳам Муборак Малик Содиқ ҳузурига олиб кетади». Яна ўзимга-ўзим дердим: «Аввал қўлимга тушсин, Муборакни алдаб-сулдаб ўзим айшимни суравераман». Кейин юракка яна ғула-ғула тушади: «Хўп, Муборак ҳам рози бўлсин, унда жинлар қўлида ўлган шаҳзоданинг кунни менинг бошимга тушмайдами? Жинлар

ҳам тегмади дейлик, бу мулкнинг подшоҳи, менинг ўғлим ўлиб кетаверади-ку, қизни бир бегона олиб кетаверадими, деб индамай қўярмикан?»

Туни билан у нозанин ишқида кўз юммадим. Тонг ёриши билан унинг макони сари йўл олдим. Бозордан аёл кийимликлар, заррин ҳошиялар, қуруқ ва ҳўл мевалар харид қилиб, у қариянинг олдига етиб бордим. У мени ниҳоятда хурсандлик билан кутиб олди.

— Ҳар кимга ҳам ўз жони ширин. Аммо, менинг жоним сенинг бирон корингга яраса, аямас эдим,— деди у.— Қизимни сенга ҳозирроқ икки қўллаб топширар эдим у сенинг жонингни хавф Остида қолдириб, то қиёмат кунигача пешанамга лаънат тамғаси босилади, деб қўрқаман.

— Эй ота, бу ерда менинг бир мадакорим йўқ. Сиз у дунёю бу дунё қиёматли отамсиз,— дедим мен.— Ахир шу орзумга етармиканман, деб неча йиллардан бери қанчадан-қанча жабру ситамларни тортмадим. Бу ерга етиб келгунча не-не балойи офатларга дуч келмадим. Ниҳоят қидирган кишимни топдим. Тангри сизнинг дилингизга ҳам раҳму шафқат солиб, қизингизни беришга розилик билдирапсиз. Фақат менинг бошимга тушиши мумкин бўлган балойи ногаҳонийни ўйлаб иккиланяпсиз. Ўзингиз яхшилаб ўйлаб кўринг-а, дунёда ишқ қиличидан бошни олиб қочишни, муҳаббат завқидан жонни омон сақлашни дуруст деб билувчи бирон мазҳаб борми? Нима бўлса бўлар! Мен шундай ҳам адо бўлган одамман! Маъшуқ висолига етишиш мен учун ҳаётдир! Тирик қоламанми. йўқми, у ёғи пешанамдан. Агар мақсадимга етолмасам, ажалимдан беш кун аввал ўламан. Унда қиёмат кунни сизнинг ёқангиздан тутаман.

Шундай арзи дод айтиш ва тортишувлар билан қарийб бир ой ўтди. Кунда у қариянинг ҳузурига бориб, хушомадлар килар эдим. Тўсатдан у касал бўлиб қолди, мен унинг хизматида доим турдим. Ҳаким олдига югурдим, у буюрган дориларни тайёрлаб ичирдим, ўз қўлим билан шовла ва бўлак енгил овқатлар пишириб едириб-ичирдим.

— Эй йигит!— деди у бир кунни меҳрибонлик билан.— Жуда ўжар экансан. Мен сени балоларга гирифтор бўлма деб, ниятингдан қайтармоқчи бўлдим. Кўп насихат қилдим. Ахир сен бор, ҳаёт бор! Аммо сен кўра-била туриб ўзингни чоғга ташлаяпсан. Яхши, бугун мен қизим билан маслаҳатлашиб кўраман, қани у нима деркин.

— Эй азизлар! Хурсандлигимдан теримга сиғмай кетдим.

— Ниҳоят менинг ғамимни ер экансиз,— деб таъзим қилдим-да ижозат олиб, карвонсаройга қайтдим.

Кечани опшоқ тонг отдириб Муборак билан шу ҳақда гаплашиб чиқдик. На уйқу келди, на қорин очди. Саҳарлаб яна чол ҳузурига етиб бориб, салом бердим.

— Эй йигит, қизимни сенга беришга қарор қилдим. Муборак бўлсин,— деб қарши олди чол.— Иккингишни ҳам худога топширдим! Офатдан-кулфатдан, бемаҳал ўлимдан ўзи сақласин! Кўзим очиқ экан мен билан бўласизлар, омонатимни яратганга топширганимдан кейин билганингизни қилинглар.

Орадан бир неча кун ўтгач, чол оламдан ўтди. Бу ғамдан сочимни юлдим, дафн қилишга ҳозирлик кўрдим. Уни жойига элтиб қўйгач, Муборак нозанини тахтиравонга ўтқазиб, карвонсаройга олиб келди.

— Бу Малик Содиқнинг омонати,— деди у менга.— Унга хиёнат қила кўрманг. Худди шунча тортган машаққатларимиз бекор бўлади-я.

— Эй меҳрибон!— дедим мен.— Бу ерда Малик Содиқ нима қилади? Юрак кўнмаса, мен қандай сабр қилай? Нима бўлса, пешанамдан! Улсам ҳам, қолсам ҳам айшимни сураман.

— Болалик қилманг!— деди Муборак жаҳли чиқиб.— Бир дамда ишларимиз чаппасига айланиб кетади. Малик Содиқ олисда, унинг фармонини бузиш мумкин, деб ўйлайсизми? Йўлга чиқиш олдимиздан-айтган гаплари ёдингиздан чиқдимиз? Агар унга содиқлик кўрсатиб, омонатига хиёнат қилмай, соғ-саломат етказиб борсангиз, подшоҳ эмасми, тортган азобларингиз эвазига ўзингизга ҳада қилиб юбориши ҳам ҳеч гап эмас. Ана унда нур аъло нур бўлади: ҳам дўстлик йўқолмайди, ҳам мақсадга етасиз.

Мен унинг огоҳлантириш ва насиҳатларидан ўйга чўмиб, индамай қўя қолдим.

Биз икки туя олиб, уларга миндик-да, кажавода Малик Содиқ мулки томон йўл олдик. Узоқ йўл босдик, ниҳоят бир жойга етганимизда ғала-ғовур овоз эшитилди.

— Худога минг қатла шукур!— деди Муборак.— Меҳнатларимиз зое кетмади. Жинлар лашкари келяпти.

Улар етиб келгач, Муборак сўради:

— Қаерга кетяпсизлар?

— Подшоҳ бизларни сизларнинг истиқболингизга чиқарди. Сизларнинг ихтиёрингиздамыз. Буюрсанглар, кўз очиб юмгунча подшоҳ ҳузурида ҳозир қиламыз,— дейишди улар.

— Шунча заҳмат чекканимизга яраша худо подшоҳ олдида юзимизни ёруғ қилди. Энди шошишнинг зарурати йўқ. Худо кўр-

сатмасин, бирон фалокат юз берса, меҳнатларимиз беҳуда кетиб, жаҳонпаноҳнинг ғазабига учраймиз,— деди Муборак.

— Ихтиёр ўзларингизда,— дейишди улар.— Қандай истасанглар, шундай қилинглар.

Эндиликда жонимиз роҳатда бўлса ҳам кеча-кундуз тинмай йўл босардик.

Манзилга яқин қолганда Муборак ухлаб қолди. Мен у нозанин оёғига бош уриб, дил розимни очдим. Уртада Малик Содиқ борлигидан ночорлигимни айтиб, йиғладим.

— Эй гўзал, сенинг суратингни кўрган кунимдан бери менга уйқу, овқат ва ором ҳаром бўлди. Ниҳоят шунча азоблардан кейин сенга ётишдиму аммо бегонаман.

— Эй жабрдийда! Менинг дилим ҳам сени дейди. Сен мени деб қанчадан-қанча машаққатлар чекдинг! Қани кўрайлик-чи, сирли парда ортидан нима намоён бўлар экан,— деб, у гулбадан беихтиёр йиғлаб юборди.

Эй дарвешлар! Менинг бахтим зулмат бўлса, уники қаро эди. Шу пайт Муборак уйғониб қолди. Бизларнинг қон йиғлаётганимизни кўриб, у ҳам қўшилиб йиғлади.

— Сизлар шошманглар. Менда бир ёғупа бор. Шу ёғупани бу гулбаданнинг баданига суриб қўйсам, ҳидидан Малик Содиқ беҳузур бўлиб, зора сизга ҳадя қилиб юборса,— деди Муборак.

Муборакдан бу гапни эшитиб, кўнгил сал жойига тушди.

— Эй амакижон,— дедим мен бўйнидан қучоқлаб.— Сиз отам ўрнига отасиз. Жонимни сақлаб қолган ҳам ўзингиз. Энди шундай бир иш қилингни, ҳаёт гулимдан айрирмай. Йўқса, шу гамда куйиб кул бўламан.

У менга кўп тасалли берди. Кун ёришиши билан яна париларнинг овози келди. Қарасак, Малик Содиқнинг хизматкорлари бизларга асл саруполар ва жавоҳирлардан ишланган тахтиравон олиб келяпти. Муборак айтган ёғупасини маъшуқамнинг баданига суриб, асл кийимлар кийгазиб, оро бериб, Малик Содиқ олдига олиб кетди. Подшоҳ бизларни иззат-ҳурмат билан кутиб олиб, лутфан ўтиришга таклиф қилди.

— Мен сенга шу кунгача ҳеч кимга қилмаган яхшиликни қиламан,— деди у менга.— Отангдан қолган тахт сеники. Ундан ташқари, энди сен менга фарзанд ўрнига фарзанд бўлдинг.

У менга шундай ваъдалар берар экан, у нозанинни олиб келдилар. Унинг баданига сурилган ёғупа ҳиди бирдан Малик Содиқ димоғига урилиб, беҳузур бўлди. Ортиқ чидолмай ўрнидан турдида, ташқари чиқиб кетди. Кейин бизларни ҳузурига чақиртириб, Муборакка зуғум қилди:

— Ҳа ҳурматли! Шартимизни жуда боплаб бажарипсизлар-да!!
Хиёнат қилсанглар, қаҳру ғазабимга учрайсизлар, деб сгоҳлантир-
ган эдим-ку. Бу қўланса ҳид ниманики? Энди ҳолингизга маймун-
лар йиғлайди!

У ғазаб отига минди. Менга кўз олайтириб:

— Бу сенинг ишинг!— деб ўшқирди. Жазаваси тутиб, оғзидан
боди кириб, шоди чиқди. Важоҳатидан ҳозир менинг бошимни ол-
моқчидай эди. Башарасига қарасам, ўлдиришга қатъий қарор қил-
ган. Шунда жонимдан умидимни узиб, Муборақнинг белидаги
қилични шартта суғуриб олдим-да, Малик Содиқнинг қорнига тик-
дим. Қилич тегар-тегмас у эгилиб-букилиб, гандираклаб кетди.
Мен ўлиб қоладими, деб ҳайрон бўлиб қолдим. Унчалик қаттиқ
урганим ҳам йўқ, нега бундай бўлди экан? Унга анграйганча қараб
турсам, ерда чир-чир айланиб пуфакка айланди-да, осмону фалакка
учиб, охири кўзга кўринмай кетди. Орадан сал ўтмай у момақал-
дироқдай қалдираб, ғазабдан ўтдай туташиб, бақириб чақириб
пастга тушиб келди-да, мени бир урди. Мен юз тубан ер тишлаб
йиқилдим-да, ўзимдан кетдим. Қанча вақт беҳуш ётганимни билмай-
ман. Ўзимга келиб, кўзимни очсам, бир чангалзорда ётибман.
Қаёққа қараманг, тиканакли дарахтлар. Эсим оғиб, ақлим шошди.
Нима қилиш, қаёққа йўл олиш керак? Бу аламларга чидолмай оқ
уриб, бошим оққан томонга кетавердим. Кимни учратсам, Малик
Содиқни сўрар эдим. Улар мени девона фаҳмлаб, бундай одамнинг
номини эшитмаганимиз, деб жавоб беришарди.

Эй дарвешлар! Севар ёримдан айрилиб, жудоликка чидолмай
бир куни тоққа чиқиб, ўзимни пастга ташлаб ўлдиarmoқчи бўлдим.
Энди ниятимни амалга ошиarmoқчи бўлиб турган эдим, ўша юзига
ниқоб тутган, зулфиқор қиличли сувори етиб келиб, шундай деди:

— Нега жонингга қасд қиялсан? Инсоннинг бошига кўп қай-
ғу-ҳасрат, ғам-кулфат тушади. Энди оғир кунларинг ўтиб, яхши
кунлар келди. Тезлик билан Рум шаҳри томон йўл ол. Сендай фалак
зулмини кўрган уч жабрдийда ҳозир Рум йўлида кетяпти. Улар
билан учраш, у мулкнинг подшоҳи Озодбахт билан кўриш! Сиз
беш мақсадталаб ўша жойда ўз орзу-ниятингизга етасиз.

Эй ёронлар! Фақирингиз саргузашти ана шу. Борини ҳикоя
қилдим. Энди бизлар ўз мақсаду талабларимизга етишимиз ло-
зим,— деб тўртинчи дарвеш ўз қиссасини тугатди.

ҚИССАИ ОХИР

Қор дарвеш ва Озодбахт суҳбат қуриб, бир-бирлари-га саргузашт айтиб ўтиришар экан, ҳарам оғаларидан бири югуриб келди. У таъзим қилиб, подшоҳни муборакбод этди.

— Жаҳонпаноҳ, шу топда ўз ҳуснижамоли билан офтобу моҳитобни хижолат қилувчи шаҳзода дунёга келди,— деб хабар берди.

— Аёлларимизнинг ҳеч бири ҳомиладор эмас эди-ку,— деб таажжубланди Озодбахт.— Бу янги офтоб қайси буржи ҳамалдан намоен бўлди?

— Подшоҳим ғазабига учраган бир ой юзли канизак бор эди. Ҳеч кимга аралашмай танҳо ўзи яшарди. Сизнинг қаҳрингизда қўрқиб, ҳеч ким унинг яқинига бормас, ҳол-аҳволини сўраб-суриштирмас эди. Иқболи кулиб, ана шу канизак сизга паҳлавон ўғил туғиб берди,— деди ҳарам оғаси.

Подшоҳ шундай хурсанд бўлиб кетдики, шодликдан юраги ёрилиб кетгудай бўлди.

— Муборак бўлсин, отахонимиз!— деб дуо қилишди тўрт фақир.— Уйингиз обод бўлсин, шаҳзоданинг қадамлари қутлуғ бўлсин. Ўз соянгизда ўсиб-унсин.

— Сизнинг муборак қадамингиз кулбаи вайронамга етиб, мен

бу қувончга етишдим. Бундай бахтга эришаман, деб хаёлимга ҳам келтирган эмасдим. Ижозат берсанглар нуридийдамни бориб кўрсам,— деди подшоҳ ўзида йўқ шод бўлиб.

— Эй олампаноҳ, тезроқ боришгиз!— дейишди дарвешлар.

Подшоҳ ички саройга ташриф буюриб, шаҳзодани қўлига олиб, яратганга шукурлар қилди. У неча вақтдан бери дилида осилиб ётган: ҳам тошидан озод бўлди. Озодбахт шаҳзодани дарвешлар олдига олиб чиқиб, уларнинг оёқлари остига қўйди. Дарвешлар ёмон кўздан ўзи сақласин, деб дуо қилишди. Озодбахт катта зиёфатга тайёргарлик кўришни буюрди. Саройда созлар янгради, хазиналарнинг эшиги очилди, бир тийинга муҳтож одам минг тийинли бўлди. Аркону давлатга ер ва инъомлар тортиқ қилинди. Лашкарга беш йиллик пули берилди. Машойих ва акобирларга пул ва ерлар инъом қилинди. Гадо ва тиланчиларнинг косаси олтин-кумушга тўлди. Халқни уч йиллик солиқдан озод этилди. Эккан-сепган донидан ҳеч ким ҳисса бермай, уйига тўлиқ олиб кетишга ижозат берилди.

Хоҳ шоҳ, хоҳ гадо, шаҳарда ҳамма шоду хуррам эди. Қаёққа қараманг ўйин-кулги, қаҳқаҳа... Хурсандчиликда катта-ю кичик ўзини подшоҳдек ҳис қиларди. Айни ўйин-кулги авжига чиққан найтда тўсатдан сарой ичида фарёд кўтарилди. Хизматчилар, ҳарам оғалари, доялар, момолар, канизлар, соқчилар бошларига тупроқ сочиб, подшоҳ оёғи остига келиб, ўзларини ташладилар.

— Шаҳзодани чўмилтириб, энди энагага топширган эдик, бир қора булут келиб уни ўраб олди. Бир нафасдан кейин кўрсак, энага ерда беҳуш ётибди-ю, шаҳзода йўқ. Бу қандай кўргулик бўлди!

Бу мудҳиш хабарни эшитиб, Озодбахтнинг дарди дунёси қоронғу бўлиб кетди. Бутун мулк азада қолди. Икки кунгача ҳеч кимнинг уйида қозон осилмади. Ҳамма шаҳзодага мотам тутиб, қону зардоб ютди. Ўзларини ўлдирай дейишса, жон ширин эди. Ниҳоят учинчи кун яна ўша булут келди. Саройда лаълу ёқутлардан ясалган бир ҳайинчакни қолдириб, ўзи тарқаб кетди. Қарашса, шаҳзода ҳайинчак ичида қўлини сўриб тинчгина ётган эмиш. Шаҳзоданинг онаси дарров нуридийдасини ҳайинчакдан олиб, бағрига босди. Во ажабо! Шаҳзода гажми марварид ҳарир шоҳиларга ўралган эмиш, унинг устидан заррин пешбанд тақилган, қўл-оёғига жавоҳирлар, навратан* осилган, ёнида жавоҳирдан ясалган шақилдоқ ва сўргич ётган эмиш.

Ҳамма саройдагилар ҳайратга тушиб, шаҳзодани дуо қилгани туришди:

— Онаси ҳеч бир хавотир олмаса бўлади, шаҳзодам, албатта ёшларини яшаб, ошларини ошайдилар.

Подшоҳ катта, янги бир сарой қурдириб, гиламлар ёздириб, дарвешларга ажратиб берди. Салтанат юмушларидан бўшаган вақтларда ўзи улар ёнига кириб, хизматларида ҳозир турар эди. Ҳар янги ойнинг биринчи пайшанба куни ўша булут келиб, шаҳзодани олиб кетар, икки кундан кейин дунёнинг турли мамлакатларида бўладиган ўйинчоқлар, ажойиб-ғаройиб совғалар билан яна келтириб қўярди. Бу нарсаларни кўриб, одамнинг ақли шошар эди. Шу тариқа шаҳзода етти ёшга кирди. Шаҳзоданинг туғилган куни Озодбахт дарвешларга деди:

— Эй ҳодийлар! Шаҳзодани ким олиб кетиб, қайтариб келтириб қўйиши бизга ҳанузгача қоронғу. Жуда гаажжуб. Бунинг охири қандай буларкин?

— Эй подшоҳи жаҳон! Бир иш қилсангиз,— деб маслаҳат беришди дарвешлар.— Бир самимий хат битиб, шаҳзоданинг ҳайинчагига ташлаб қўйсангиз. Мазмуни шундай бўлса: «Сизнинг меҳрибонлигингиз ва муҳаббатингиздан қаттиқ мутаассир бўлиб, дилимизда сиз билан учрашув иштиёқи пайдо бўлди. Бизга дўстлигингизни билдириб хабар берсангиз. Хотиржам бўлиб, хавотирликдан бутунлай фориғ бўлур эдик».

Подшоҳга дўстларининг маслаҳати маъқул тушиб, афшоний* қоғозга юқоридаги мазмунда хат битди-да, тилло ҳайинчакка ташлаб қўйди. Одатгаидек булут келиб, яна шаҳзодани олиб кетди. Кеч кириши билан Озодбахт дарвешлар ёнига кириб, суҳбатлашиб ўтирган эди, осмондан подшоҳ ёнига бир қоғоз тушди. Очиб ўқиса, хатига жавоб экан: «Биз ҳам Сизни кўришга муштоқмиз. Сизнинг келишингиз учун тахтимизни юбордик. Илтифот қилиб, ташриф буюрсангиз, бошимиз осмонга етар эди. Баъзи жамшидга барча нарса муҳайё. Соҳибнинг ўринлари бўш турибди».

Подшоҳ Озодбахт дарвешларни ёнига олиб, ғойибдан келган тахтга ўтирди. Бу тахт ҳазрат Сулаймоннинг тахтларига ўхшаб учар экан. У учиб бориб олийшон, зиёфат учун катта ҳозирлик кўрилган маконга тушди. Аммо у ерда ҳеч ким йўқ эди. Шу пайт кимдир уларнинг кўзларига Сулаймон сурмасини сурган эди, кўзларидан икки томчидан ёш думалаб, истиқболларида ранг-баранг асл либослар кийиб, гулобпош* ушлаб турган мезбонларни кўришди.

Озодбахт икки қатор саф тортиб, тавозе билан кутиб турган минглаб паризодлар ўртасидан ўтиб, рўпарасидаги зумрад тахт томон бораверди. Унда Шоҳрухнинг ўғли Малик Шаҳбол ёстиқларга суяниб, дабдаба билан ўтирар эди. Олдида бир парирўй қиз-

ча билан Озодбахтнинг ўгли шаҳзода Бахтиёр ўйнаб ўтиришар эди. Тахтнинг икки томонига курсилар қўйилган бўлиб, уларда аслзода парилар ўтирар эди. Шаҳбол подшоҳ Озодбахтни кўриши билан ўрнидан туриб, тахтдан тушди-да, қучоқлаб кўришди, қўлидан тутиб, ўз ёнига ўтказди. Илтифот ва хурсандчилик билан суҳбат бошлади. Кун ўйин-кулгу, қуюқ зиёфат, созанда-хонандаларни эшитиш билан ўтди. Эртасига яна икки подшоҳ суҳбатлашиб ўтирганларида Шаҳбол Озодбахтдан дарвешларни олиб келиш сабабини сўради.

Озодбахт чор дарвешнинг саргузаштини ўзи эшитгандай ҳикоя қилиб берди. Уларни Шаҳболга тавсия қилиб, бу жабрдийдаларга кўмак беришни сўради.

— Эй жаҳонпаноҳ! Улар шунча кўп ранжу алам чекишганки, сизнинг мурувватингиз билан мақсадларига етишса, катта савоб иш қилган бўласиз. Бу бечоралар умрларининг охиригача сизнинг дуоингизда бўладилар. Уларга сизнинг муборак назарингиз тушса, барча гаму ташвишдан қутулар эдилар.

— Бош устига,— деди Шаҳбол,— Сизнинг бир гапингизни икки қилмаймиз!

Шундай деб, у дев ва парилар томонга бир ўқрайиб қаради-да, энг катта жинларга, тасарруфида бўлган барча подшоҳ девларга шу мазмунда фармон етказишни буюрди: «Шу фармони олий етиб бориши билан назари муборагимиз қаршисида ҳозир бўл! Агар кимда-ким қошимга келишдан бош тортса, ўз жазосини тортади, барибир зўрлик билан олиб келтираман. Хоҳ эркак, хоҳ аёл одамзод асири бўлса, ўзи билан олиб келсин. Агарда биронтасини биздан яширса, бу ғаддорлиги кейинчалик фош бўлиб қолса, ундай саркашни бутун бола-чақаси, уруғ-аймоғи билан обжувоздан ўтказиб, ному нишонини қолдирмайман».

Хукмномани олиб, девлар тўрт томонга учиб кетишди. Бу ерда икки подшоҳ ширин суҳбат қуриб, айшу роҳатда кун ўтказишаверди.

— Менинг фарзанд кўрсам деган жуда катта орзуим бор эди,— деди Шаҳбол Озодбахт ва дарвешларга.— Худо ўғилми, қизми берса, албатта, одамзод подшоҳнинг боласи билан қовуштираман, деб ният қилиб қўйган эдим. Шу ниятни дилга жо қилиб юрсам, малика юкли бўлиб, ой, кун, соат, дақиқалар етиб, бир қиз туғиб берди. Ўз аҳдимга мувофиқ барча жинларни чақириб амр қилдим: «Бутун жаҳонни остин-устун қилинлар! Бирон подшоҳми, шаҳаншоҳми ўғил кўрган бўлса, озор бермай эҳтиётлик билан тезда ҳузуримга олиб келинлар». Хукми олийни олиб, девлар ўша заҳотиёқ тўрт томонга учиб кетишди. Орадан сал ўтмай сизнинг

фарзандингиз шаҳзодани олиб келиб, қўлимга тутқазишди. Унинг кундай чеҳрасини кўриб, дилимда қизимга бўлгандан зиёд бир меҳр пайдо бўлди. Менга қолса, бир нафас ёнимдан нари кетмаса дердим. Аммо, ота-онаси қайтиб уни кўрмаса, ҳоллари нима кечадди, деган андишага бордим. Шу сабабли уни ҳар ой олдириб келиб, бир неча кун ушлаб тураман-да, қайтариб элттириб қўяман. Худо насиб қилиб, сиз билан учрашиш бахтига муяссар бўлган эканмиз, уларни никоҳлаб қўйсақ, кўп улуғ иш бўлур эди. Жон бор ерда қазо бор, шунинг учун яхшиси, кўзимиз очиқлигида уларнинг тўйини кўрайлик.

Подшоҳ Озодбахт жин ва девлар хоқони Шаҳболнинг гапларидан маст бўлиб, яхшиликларини кўриб, шундай деди:

— Аввалига бизлар шаҳзоданинг ғойиб бўлиб, яна пайдо бўлишидан кўп ажабланиб, хавотирга тушдик. Ҳозир сизнинг гапларингизни эшитиб, кўнглимиз таскин топди. Энди ўғлим сизнинг фарзандингиз бўлди. Унга нимани раво кўрсангиз, шуни қилинг.

Икки улуғ подшоҳнинг суҳбатлари шу тариқа ширин-шакарлик билан, айшу фароғатда ўтар эди. Орадан беш-ўн кун ўтиб, чопар дев ва жинлардан фармон олган Боғи Эрам, Кўҳистон ва жазираларнинг подшоҳлари етиб келишиб, Шаҳбол ҳузурда ҳозир бўлдилар. Соҳиби жаҳон Шаҳбол аввало Малик Содиққа фармон берди:

— Қўлингдаги барча одам болаларини қошимга келтир, эй Малик Содиқ!

Малик Содиқ аламини ичига ютиб, ноилож кўр гадо қизи — гулузор жононани тезда ҳозир қилди.

Кейин Шаҳбол Уммон* подшоҳидан савдойи бўлиб, ҳўкиз миниб юрган Нимрўз шаҳзодасининг севгилисидан жин қизини талаб қилди. Уммон подшоҳи кўп узрлар айтиб, у сарвқоматни келтирди.

Малик Шаҳбол Фаранг маликаси билан Беҳзодхонни талаб қилганда, ҳаммалари бу ишдан мутлақо беҳабар эканларини айтиб, ҳазрат Сулаймон ҳаққига қасам ичдилар.

Охири Шаҳбол дарёи Қулзамнинг* султонини қистокқа олди. У бошини ҳам қилиб, индамай тураверди. Малик Шаҳбол унга яхши гапириб, катта инъомлар беришга ваъдалар қилиб, дўқ уриб, фаранг маликаси билан Беҳзодхонни сўрайверган эди, у қўл қовуштириб шундай деди:

— Эй хоқони жаҳон! Дунё тургунча туринг! Воқеа шундай бўлган эди: Ажам подшоҳи ўғлининг истиқболига дарё бўйига чиқиб, шаҳзода отасини тезроқ кўргани отини дарёга солганда, иттифоқо, шикор қилиб юриб, шу ерга келиб қолдим. Тўхтаб, уларни томоша қилгани турдим. Шу пайт маликанинг оти ҳам ўзини дарё-

га ташлади. Уни кўрдиму ихтиёримни йўқотдим. Паризодларга оти билан бирга ушланглар, деб амр қилдим. Малика кетидан Беҳзодхон ўзини сувга ташлади. Унинг гирдобга тушгандаги мардлик ва жасорати менга ёқиб, уни ҳам ушлашни буюрдим. Уларни олиб ўз саройимга қайтдим. Ҳозир иккаласи ҳам соғ-саломат ёнимдадирлар.

Дарёи Қулзам султони шундай деб, Фаранг маликаси билан Беҳзодхонни ҳозир қилди.

Шом мулкининг маликасини жуда кўп қидиртиришга тўғри келди. Ҳаммани қийин-қистоққа олиб сўроқ қилиб кўрилди. Фойдаси бўлмади. Бирон дев ё жин Шом маликасини на кўргандини, на эшитганини айтмади.

— Бизга тобе барча подшоҳ ва сардорлар шу ердами ёки келмаганлари ҳам борми?— деб сўради шунда Малик Шаҳбол.

— Шаҳонпаноҳ!— дейишди жинлар.— Ҳамма ҳузурингизга келган. Ёлғиз жодугар Мусалсал келмади. У Кўҳиқоф ортига жоду билан бир қаср бунёд этган. Ғурури ортиб, ҳузурингизга келмади. Уни ушлаб олиб келишга биз ғуломларингизнинг кучи етмайди. Макони макру ҳийлага тўла, шайтонликда ҳеч ким унинг олдига туша олмайди.

Бу гапни эшитиб, Малик Шаҳболнинг қаҳру ғазаби келди. Дарров жин, ифрит ва парилардан катта қўшин тўлаб, фармон берди:

— Агар маликани олиб ўз ихтиёри билан ҳузуримга келса, кечираман. Йўқса, максини талқон қилиб туйиб, омонга эшак қўшиб ҳайдатиб, ўзини банди қилиб келтиринглар!

Фармони олийни олиб, қўшин кўз очиб юмгунча Кўҳиқофга кетди. Эртасига саркаш жодугарнинг бўйнига сиртмоқ солиб, Шаҳбол қошига келтириб, тиз чўктирдилар. Малик Шаҳбол унга дакки бериб Шом маликасини сўраган эди, у писанд қилмай индамай тураверди. Ниҳоятда ғазабга келган Шаҳбол: «Терисини шилиб, сомон тиқинглар!» деб амр қилди. У яна девлар лашкарини Кўҳиқофга юбориб, қандай бўлмасин маликани топишни буюрди. Улар Қоф тоғига бориб, ниҳоят Шом малюкасини топиб келтирдилар.

Барча асирлар ва чор дарвеш подшоҳ Малик Шаҳболдан кўп миннатдор бўлишиб, дуо қилишди. Озодбахт ҳам подшоҳдан беҳад мамнун бўлди. Шунда Малик Шаҳбол фармон берди.

— Шаҳзодаларни девони хосга, маликаларни ичкари саройга олиб киришглар. Шаҳарни катта тантанага тайёрланглар. Зудлик билан тўйга ҳозирлик кўринглар!

Саодатли кун келиб, бахтли онлар етишганда Малик Шаҳбол

шаҳзода Бахтиёрга ўз қизини никоҳлаб берди. Яманлик ҳожазодага Дамашқ маликасини, Форс мулки шаҳзодасига Басра маликасини, Ажам шаҳзодасига Фаранг маликасини, Беҳзодхонга Нимрўз маликасини, Нимрўз шаҳзодасига парилар подшоҳининг қизини, Чин-Мочин шаҳзодасига кўр гадонинг қизини никоҳлаб, тўй қилиб берди.

Барча аламдийда, ишқ жафосини чеккан диллар подшоҳ Малик Шаҳбол муруввати билан ўз мақсаду муродларига етишди. Қирқ кечаю қирқ кундуз тўю тамошо бўлиб, барча кайфу сафо қилди.

Охири Малик Шаҳбол ҳамма шаҳзода ва маликаларга қиймат баҳо совға-саломлар бериб, ўз мулкларига қайтишларига рухсат берди. Ҳаммалари шоду хурсанд, омон-эсон ўз мулкларига етиб келиб, тахтларига ўтирдилар. Фақат Беҳзодхон билан яманлик савдогар ўз ихтиёрлари билан Озодбахт салтанатида қолдилар. Яманлик савдогар сарой оғаси, Беҳзодхон соҳиби иқбол шаҳзода Бахтиёрнинг қўшинида мир бахший* бўлиб қолди. Улар ошларини ошаб, ёшларини яшаб, роҳат-фароғатда ўтиб кетдилар.

— Е раббил оламин! Шу тўрт дарвеш ва подшоҳ Озодбахт ўз муроди мақсадларига қандай етган бўлсалар, ҳар бир мақсад талабни ўз фазли карамингдан баҳраманд қил. Беш покзот, ўн икки имом, ўн тўрт маъсум алайхимуссалавот вассалом ҳаққи, омин, ё илоҳалоламин!

ХОТИМА

Бу китобни битиб тугатганимда, номи шундай бўлсинки, ёзилган тарихи аён бўлиб турсин, деган ўй хаёлимга келди. Ҳисоблаб кўрсам, қисса битишни 1215 йил ҳижрийда бошлаган эканман. Фурсат бўлмаганлиги боисидан уни 1217 йилда ниҳоясига етказишга муяссар бўлибман. Дилимда, китобим номи «Боғу баҳор» бўлсин, ҳам чиройли ном, ҳам битилиш тарихи маълум бўлиб туради, деган қарорга келдим. Шу сабабли қиссам номи «Боғу баҳор» бўлди. Уни ўқиган кимса, гўё боғда сайр қилиб юргандай бўлсин. Оддий боғ хазон бўлади, аммо менинг: «Боғим» ҳамиша кўм-кўк яшнаб туради.

Поёнига етти бу «Боғу баҳор»
Минг икки юз ўн етти санада наҳор.
Кеча-кундуз айланглаз гамошо-сайр,
Чекдим номи тарихин «Боғу баҳор».
Ҳеч қандай офат ҳам қилолмас хазон,
Ҳамиша тару тоза турар бу баҳор.
Сув ўрнига тўйиб ичди дил қоним,
Униб чиқди жигаримдан лозазор.
Қазо этсам унутгайлар ёронлар,
Мендан қиссам бу жаҳонга ёдгор.
Ўқиган киши мени бир ёд этсин,
Кечирим сўрашга эттим мен қарор.
Хатоси бўлса гар узр, албатта,
Ҳамиша яшринур гул остига хор.
Инсон бўлгач, қилади у шаксиз хато,
Бўлмасин ҳар қанча доно ва ҳушёр.
Охириги сўровим сиздан эрур шул,
Руҳимни шод этиб, ёд этинг бир бор!

ИЗОҲЛАР

Низомиддин Авлиё ҳазратлари (XIII аср) — Шимолий Ҳиндистоннинг машҳур дин пешволаридан бири.

Битилиш тарихи маълум бўлиб туради — ҳар бир араб ҳарфи маълум бир сонни ифода қилади. «Боғу баҳор» сўзини ташкил этган ҳарфларни сонга айлантирилганда китобни ёзиб тугатилган йили 1217 (ҳижрий) келиб чиқади. **Хумоюн** — Заҳриддин Муҳаммад Бобирнинг ўғли. Ҳиндистон салтанатида 1530—1539 ва 1555—1556 йилларда ҳукм сурган.

Хирадманд — доно, ақлли маъносида.

Бу подшоҳлар хонадони ўзимиз кўрган аҳволга тушгач — Мир Аммон бу ерда Буюк мўғуллар империясининг XVIII асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб инкирозга юз тугганини назарда тутди.

Сураж Мал Жот — катта ҳарбий ғалабаларга эришган Жот князлигининг рожаси. У 1756—1763 йилларда ҳукм сурган.

Аҳмад шоҳ Дурроний — Афғонларнинг биринчи мустақил подшоҳи. 1748—1767 йилларда Шимолий Ҳиндистонга бир неча бор юриш қилган.

Азимобод — Патна шаҳрини мусулмонлар шундай аташган. **Навоб** — ноиб, ҳоким. Ҳиндистонда катта мулк эгаси бўлган мусулмонларни навоб дейиларди.

Фарангистон — шарқ мамлакатларида Ғарбий Европани Фарангистон номи билан юритилган. Халқини фаранглар дейилган.

Сарандип — Цейлоннинг шарқдаги номи.

Рум мулки — бу асарда Туркия назарда тутилади.

Жўғ — ҳинду художўйи, дарбадар зоҳид.

Мутаваккил — худога эътиқоди зўр бўлган киши.

Дабир — мунши, котиб, давлат амалдори.

Кабир (1440—1518) — Шимолий Ҳиндистоннинг машҳур шоири.

Ҳодий — луғавий маъноси раҳнамо. Бу ерда билимдон, ўқимишли маъносида.

Маснад — олтин-кумуш, жавоҳирлар қадалган қиймат баҳо мато бўлиб, тўрга, гилам устига тўшалди. Курсига ўхшаб баланд қилиб ишланган бўлиши ҳам мумкин. Орқа ва ёнларига

ёстиқлар ташланади. Аслзода, бойлар шу ерда ором олиб ўтиради, ёйбошлаб дам олади. Меҳмонни маснадга ўтказиш жуда катта ҳурмат белгисидир.

Тийка — пешана — икки қош ўртасига ҳар хил ранг ёки ёр-ула билан қўйиладиган хол. Аввало тийка кишининг қайси зотдан эканини билдириб туради. Бундан ташқари никоҳ ўқилиш, сафарга чиқиш, анёфатга бориш каби тантанали маросимларда ҳам тийка қўйилади. Ҳиндистонда ҳиндуларнинг бу олати мусулмонлар ўртасида ҳам кенг тарқалган.

Ним сув и — ним дарахт бўлиб, унинг шарбати тиббиётда яра-чақаларга қарши антисептик дори сифатида ишлатилади.

Ароқи бедмушк — анвойи ҳидли мушк қўшиб тайёрланган ичимлик бўлиб, тиббиётда қувватдориси сифатида озо-оздан ичилади.

Пон — хушбўй зираворлар ўралган хуштаъм барг, ҳазми таом учун чайналади. Пондон — солиш учун ишланган махсус қутча. Уни хосдон ҳам деб юритилади.

Бангла — кўпроқ шаҳар четларида боғ-роғларга қуриладиган данғилама уй.

Тонсен — Буюк Акбар (1566—1605) даврида Шимолий Ҳиндистонда яшаган машҳур созанда, хонанда.

Байжу Бавра — XII асрларда Шимолий Ҳиндистонда яшаган машҳур хонанда.

Дхўбийнинг ити тентирок бўлади — бу мақол умри дарё бўйида ўтувчи кир ювувчи — дхўбийлар ҳақида бўлиб, дхўбийнинг итига уйда ҳам, дарё бўйида ҳам ётгани жой топилайди, деган маъжунда ишлатилган.

Пайса — чақа пул, бир рупиянинг 1/64 қисмига тўғри келади.

Туямни бўйидаги мушуги билан сотаман — бу шарқда машҳур латифа бўлиб, туясини йўқотиб қўйган бир араб жаҳл устида, топиб олсам бир динорга сотиб юбораман, деб қасам ичади. Туясин топилагач, сотишга кўзи қиймай ҳийла ишлатади. Бир мушукни саватга солиб туянинг бўйига осадиди, бозорга олиб бориб, «Туя бир динор, мушук минг динор», иккаласини бирга сотаман», — дейди.

Борадарий — ўн икки томонидан кириш мумкин бўлган шийпон.

Шаббарот — шаъбон ойда тунда ўтказиладиган мусулмонлар байрами. Унда мушакбозлик, оловбозлик бўлади.

Муртазо Али — Муҳаммад пайгамбарнинг кўёвлари Алининг кўп номларидан бири.

Фақир сўзидаги уч ҳарфнинг биттасини биласанми — араб алифбесида фақр сўзи уч ундош билан ёзилади.

Сахий сўзи ҳам уч ҳарфдан иборат — араб алифбесида сахий сўзи уч ҳарфдан иборат.

Ҳил — бир турли зирavor бўлиб, шакли нўхатга ўхшайди, ранги оппоқ. Ҳилни кардамон ҳам дейилади.

Маҳодев — луғавий маъноси «улуғ маъбуд». Ҳинд мифологиясидаги бузиш-емириш тангриси Шиванинг сифатларидан бири.

Шиврот кун — тангри Шива ҳурматига ўтказиладиган ҳиндулар байрами.

Ҳожа — савдогарлар тоифаси, соҳиб, молик.

Ҳазрат Юсуфнинг акалари қилган ишни қилишди — тавротда ҳазрат Юсуфни акалари қулликка сотмигани ҳақида афсона бор.

Канниа Зербод — ҳиндлар Ҳиндистоннинг Жанубий шарқига жойлашган ерларни шундай аташган.

Индра — ҳиндуларнинг улуғ маъбудаларидан бири. Тангри Шиванинг хотини.

Бандаргоҳ бошлиғи — пристань, соҳил ҳокими.

Човба — тўрт ведни ўқиган билимдон бараҳман.

Хито — Шимолий Хитой.

Падминий — ҳинд эротик адабиётида аёлларни ҳуснига қараб тўрт гуруҳга бўлишган. Шулардан биринчиси — энг гўзал аёллар падминий (нилуфар аёл) деб аталган.

Чавпар — бир турли ўйин бўлиб, уни нард ҳам дейилади.

Ганжифа — ўйиннинг номи, тўқсон олтита рангдор қоғози бўлиб, худди қартадай ўйналади.

Қурбон — камон осиб юриладиган махсус асбоб.

Озар — қуръонда Иброҳим пайғамбарнинг отаси Озар ҳайкалтарош бўлган, бутга топинган дейилади.

Мурда зинда қўлида — бу мақол — «мурда тирик одам қўлида, хоҳлаган ишини қилиши мумкин», деган маънода ишлатилган.

Жаунпур кўприги — Жаунпур шаҳрида XVI асрда Гўмтий дарёсига қурилган гўшт кўприк. Бу кўприк Ҳиндистонда машҳур.

Абу Жаҳл — Муҳаммад пайғамбар даврида яшаб, янги дин — исломга қарши қатъий курашган. Ўзи Муҳаммаднинг амакиси бўлган.

Навратан — тўққиз хил жавоҳир кўз ўрнатилган кифт билан тирсақ ўртасига тақиладиган қалин, энли билагузук.

Афшоний қоғоз — тилла суви юритилган зар қоғоз.

Гуллопош — гулоб, атир пуркагич.

Уммон — Арабистон ярим оролининг Шарқий қисмидаги ўлка.

Дарёи Қулзам — Ҳинд океанининг шимоли-ғарбий қисми. Арабистон ва Қизил денгизни ўз ичига олади.

Мирбахший — сарой пул харажати, мояна, ионаларни берувчи шахс. Саройда нуфузли амалдор ҳисобланади.

МУНДАРИЖА

Муаллиф ва унинг асари ҳақида	5
Қиссаи аввал	11
Биринчи дарвеш қиссаси	19
Иккинчи дарвеш қиссаси	51
Подшоҳ, Озодбахт ҳикояси	75
Учинчи дарвеш қиссаси	119
Тўртинчи дарвеш қиссаси	137
Қиссаи охир	159
Хотима	160
Изоҳлар	161

На узбекском языке

Мир Амман Дехлавий

САД И ВЕСНА

Перевод с языка урду
Издания Дели — 1964 г.

Редактор *Н. Содилов*

Рассом *Э. Строчкова*

Расмлар редактори *И. Кириакиди*

Техн. редактор *В. Барсукова*

Корректор *Ш. Зухриддинов*

Босишга рухсат этилди 25/Х-1971 й. Формати 60×84^{1/8}. Босма л. 10,25. Шартли босма л. 9,54. Нашр л. 10,22+0,4 (4 вклейки) Тиражи 105.000. Фафур Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома №129—71.

Ўзбекистон ССР Министрлар Совети Матбуот Давлат комитетининг 1-босмахонасида № 1 қорозга босилди. Тошкент. Ҳамза кўчаси. 21, 1971 йил, Заказ № 385. Баҳоси 73 т.

Д 43

Дехлавий Мир Аммон,

Боғу баҳор. (Урду тилидан таржима.) 2-нашр.

Т., Адабиёт ва санъат нашриёти, 1971.

164 бет, тиражи 105.000

№ 552—71

И (Ҳинд)

Гос. 6-қа УЗССР им.

А. Навои.

Индекс 7—3—3